

TC
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. MUSA KISSASINDA İSRAİLOĞULLARININ VE
KIPTİLERİN NANKÖRLÜKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
NUR MUHAMMED KOÇLARDAN

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET YOLCU

ŞUBAT 2025

BİTLİS

TC
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. MUSA KISSASINDA İSRAİLOĞULLARININ VE
KIPTİLERİN NANKÖRLÜKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
NUR MUHAMMED KOÇLARDAN
ORCID: 0009-0000-3709-263X

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET YOLCU

ŞUBAT 2025

BİTLİS

TC
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI
ETİK BEYANI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “Hz. Musa Kıssasında İsrailoğullarının ve Kıptilerin Nankörlükleri” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 28/02/2025

İmza

Nur Muhammed KOÇLARDAN

TC
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK BEYANI

“Hz. Musa Kıssasında İsrailoğullarının ve Kiptilerin Nankörlükleri” başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır. 28/02/2025

Tezi Hazırlayan

Danışman

Nur Muhammed KOÇLARDAN

Prof. Dr. Mehmet YOLCU

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkan

Prof. Dr. İsa YÜCEER

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı öğrencisi Nur Muhammed KOÇLARDAN tarafından hazırlanan “Hz. Musa Kıssasında İsrailoğullarının ve Kıptilerin Nankörlükleri” adlı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 28/02/2025 tarihinde yapılmış ve tezin oy birliği ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman: Prof. Dr. Mehmet YOLCU

Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Üye: Doç. Dr. Nurullah AKTAŞ

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Üye: Doç. Dr. Mehmet ALTIN

Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans / doktora tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

....../...../2025

Prof. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL
Enstitü Müdürü

TC
Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
**HZ. MUSA KISSASINDA İSRAİLOĞULLARININ VE KIPTİLERİN
NANKÖRLÜKLERİ**
Yüksek Lisans Tezi
Nur Muhammed KOÇLARDAN
Danışman: Prof. Dr. Mehmet YOLCU
Şubat 2025
ÖZET

Yaratılış amacı kulluk olan insanoğlu varlığını, hayatını, geçimini ve her türlü iyiliği Yüce Allah'ın sonsuz rahmetine borçludur. Bunun için insan hayatının bütün safhasında yaratıcısına karşı minnettarlık göstermesi ve şükretmesi gerekmektedir. Ancak insanların çoğunda hâkim olan durum verilen bu nimetlere karşı nankör olmasıdır. Nitekim: “... *Kullarımdan şükreden azdır.*” (34/Sebe 13) ayetinde bu hakikat anlatılmaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah (cc) insanların içinde bulundukları nankörlükler pek çok ayette beyan edilmektedir.

İnsanların nankörlükte bulunmalarının pek çok sebebi vardır. Bu tezimizin birinci bölümünde Kur’ân’da nankörlük kavramının ne olduğunu ve nankörlüğü oluşturan sebeplerin tespitini yapmaya çalıştık. Hz Musa’nın kıssasını genel hatlarıyla aktardık. İkinci bölümde ise Hz. Musa kıssasında muhataplarının şahit oldukları onlarca mucize ve musibete rağmen ısrarlarla nankörlükte bulunmalarını ayetler bağlamında araştırdık. Kur’ân’da İsrailoğulları ve Kıptilerin nankörlüklerinin bu kadar zikredilmesi, geçmişte olmuş bitmiş bir hadiseyi sadece hatırlatmak ya da anlatmak değildir. Temel amaç bütün bu anlatılanlardan ders ve ibret alınmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hz. Musa, Nankörlük, İsrailoğulları, Kıptiler.

Republic of Türkiye
Bitlis Eren University Graduate Education Institute
Department of Basic Islamic Science
THE INGRATITUDE OF THE ISRAELITES AND KIPTIANS IN THE STORY
OF PROPHET MOSES
Master's Thesis
Nur Muhammed KOÇLARDAN
Advisor: Prof. Dr. Mehmet YOLCU
February 2025
ABSTRACT

The purpose of creation is to serve, and man owes his existence, life, livelihood and all kinds of goodness to the infinite mercy of Allah Almighty. For this reason, man must show gratitude and be thankful to his Creator at every stage of his life. However, the prevailing situation in most people is that they are ungrateful for these blessings. Indeed, this truth is expressed in the verse: "... Few of My servants are grateful." (34/Saba 13). In the Quran, Allah Almighty (swt) states the ingratitude of people in many verses. There are many reasons why people are ungrateful. In the first part of this thesis, we tried to determine what the concept of ingratitude is in the Quran and the reasons that create ingratitude. We gave a general outline of the story of Hz. Musa. In the second part, we explained the story of Hz. We have investigated the persistent ingratitude of the addressees in the story of Moses, despite the dozens of miracles and calamities they witnessed, in the context of verses. The fact that the ingratitude of the Israelites and Copts is mentioned so much in the Quran is not just a reminder or narration of an event that happened in the past. The main purpose is to ensure that lessons and lessons are learned from all these narrations.

Keywords: Tafsir, Moses, Ingratitude, the Israelites, the Copts.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
B. Araştırmanın Kapsamı, Sınırlılıkları, Literatür Bilgisi ve Araştırma Metodu	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NANKÖRLÜK KAVRAMI VE HZ. MUSA KISSASI

1.1. Nankörlük (Küfran-ı Nimet) (كفران النعمة)	6
1.2. Nankörlüğün Oluşmasını Etkileyen Sebepler	10
1.2.1. Refah ve Bolluk (الوفرة والازدهار)	10
1.2.2. Musibet (مصيبة)	12
1.2.3. Kibir (كبر).....	14
1.2.4. Hırs (حرص)	16
1.2.5. Ümitsizlik (يأس).....	17
1.2.6. Cimrilik (شح - بخل).....	19
1.2.7. Günaha Dalma (الاثم).....	20
1.2.8. Zulüm (ظلم)	22
1.2.9. Servet ve Makam Sevgisi (حب الثروة والمنصب)	25
1.2.10. Şımarıklık ve Kendini Beğenme (بطر واناني).....	27
1.3. Kıssa (قصة)	28
1.4. Hz. Musa (as) Kıssası	30
1.4.1. Hz. Musa'nın (as) Doğumu	32
1.4.2. Hz. Musa'nın (as) Firavun 'un Sarayında Büyümesi.....	33
1.4.3. Hz. Musa'nın (as) Medyen Hayatı.....	35
1.4.4. Hz. Musa'ya (as) Peygamberlik Verilmesi.....	36
1.4.5. Hz. Musa'nın (as) Firavunla Karşılaşması ve Onu Hakka Davet Etmesi	39

İKİNCİ BÖLÜM

KİPTİ VE İSRAİLOĞULLARI'NIN NANKÖRLÜKLERİ

2.1. Kiptilerin Nankörlükleri.....	41
------------------------------------	----

2.1.1. Firavun'un Sihirbazları İmanlarından Dolayı Öldürüp Nankörlük Etmesi ...	45
2.1.2. İmanını Gizleyen Mümin'e Yönelik Nankörlükleri.....	48
2.1.3. Başa Gelen Musibetlerden Ders Çıkarmayıp Nankörlüğe Devam Etmeleri .	52
2.1.4. Nankörlükte Israr Eden Firavun'un Helak Olması	60
2.2. İsrailoğulları'nın Nankörlükleri	62
2.2.1. Hz. Musa Tur Dağındayken İsrailoğulları'nın Yaptığı Nankörlükleri.....	67
2.2.2. Seçilen Yetmiş Kişinin Nankörlükleri	73
2.2.3. Kudüs'e Gelen İsrailoğulları'nın Yaptığı Nankörlükler	77
2.2.4. İnek Kıssası Bağlamında İsrailoğulları'nın Yaptığı Nankörlükler	81
2.2.5. Karun'un Nankörlüğü	86
SONUÇ.....	91
KAYNAKLAR.....	93

KISALTMALAR

(as)	: Aleyhisselâm
b.	: Bin, ibn
(cc)	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayan
mad.	: Madde
(ra)	: Radiyallahu anh/anha
s.	: Sayfa
(sas)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefat Tarihi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yayıncı yok

ÖNSÖZ

Nankörlük, insanlık tarihi boyunca var olan ve çeşitli dinlerin kutsal metinlerinde sıkça ele alınan bir konudur. İnsanın sahip olduğu nimetlere karşı minnettar olmaması, unutkanlık veya şükretmeme hali olarak tanımlanan nankörlük, hem ferdi hem de içtimai düzeyde önemli sonuçlar doğurur. Bu araştırmamızda, nankörlük kavramını derinlemesine ele alacak ve insanın bu olumsuz eğilimle nasıl başa çıkacağını inceleyeceğiz. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok ayetinde insanların nankörlüklerine değinilmektedir. Bu ayetleri incelediğimizde insanların nankörlüğe sevk eden birçok sebep olduğunu görmekteyiz. Bu sebeplerin neler olduğunu ayetler bağlamında tespit edeceğiz. Yüce Allah (cc) Kur'ân-ı Kerîm'de nankörlüğün ferdi ve içtimai sonuçlarını kıssalar aracılığıyla bizlere aktarmaktadır. Kıssalar, insanlığın deneyimlerini ve öğütlerini aktaran önemli olaylardır. Bunlar insanın doğasındaki çeşitli yönleri, güçlü ve zayıf yanları yaşadığı deneyimler üzerinde derinlemesine düşünmemizi sağlar.

Bu araştırmada, Hz. Musa kıssasında geçen muhatapların nankörlüklerini ele alarak ve bu olumsuz eğilimin insan hayatında nasıl bir etkiye sahip olduğunu inceleyeceğiz. Çalışmamızı giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve önemini belirttikten sonra birinci bölümde Kur'ân'da nankörlük kavramının ne olduğunu ve nankörlüğü oluşturan etmenlerin tespitini ayetler bağlamında yaptık. Hz Musa kıssasını genel hatlarıyla aktardık. İkinci bölümde ise Hz. Musa kıssasında muhatapların nankörlüklerini ayetler ışığında aktarmaya çalıştık.

Bu çalışmayı tamamlamayı nasip eden Yüce Allah'a hamd ederim. Onun Resulüne salat ve selam ederim. Bu çalışmamda bana her türlü desteği sağlayan başta Danışmanım Prof. Dr. Mehmet YOLCU hocama ve üzerimde emeği olan diğer bütün hocalarıma ayrıca bu zorlu süreçte bana her türlü kolaylığı sağlayan sevgili aileme en içten duygularıyla şükranlarımı arz ederim.

Çaba bizden Tefvîk Allah'tan...

Nur Muhammed KOÇLARDAN

Bitlis-2025

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Araştırmamızın konusu Hz. Musa kıssasında İsrailoğulları ve Kıptilerin nankörlükleri olduğuna göre nankörlükte bulunan kişi insandır. Bunun için insanın tabiatına baktığımızda onun büyük bir evren olduğunu görmekteyiz. İnsan fiziksel bedeni, duygusal dünyası, zihinsel kapasitesi ve ruhsal boyutuyla birlikte, birçok özellik ve potansiyeli içinde barındırır. İnsanın yaratılışında, Allah'a yönelme, O'nu tanıma ve O'na ibadet etme eğilimi doğuştan gelir. Kur'ân, insanın bu içsel eğilimlerini derinlemesine anlamak ve yönlendirmek için rehberlik eder ve onu iman ve inkâr gibi zıt yönlerini ele alarak anlatır. İnsanın varlığı, hayatı ve sahip olduğu her iyilik Allah'ın sınırsız rahmetinden beslenir. İnsanın hayatındaki her an, Allah'ın lütuf ve rahmetiyle geçmektedir. Bu nedenle, insanın Allah'a karşı minnettarlık duygusunu göstermesi ve şükretmesi önemlidir.

Kâfir olarak isimlendirilen insan ise genellikle Allah'ın verdiği nimetlere minnettarlık göstermeyen, hatta O'nun varlığını inkâr eden veya Ona isyan eden kişi olarak tanımlanır. Kâfirlik, bu anlamda Allah'ın verdiği nimetlere karşı nankörlük etmek anlamına gelir. İslami terminolojide, kâfir terimi, iman etmeyen veya İslam'a karşı gelen kişileri ifade etmek için kullanılır.¹ Bu nedenle, Kur'ân'da kâfirlerin nankörlüğü ve inkârı sıkça ele alınır ve bu durumun sonuçlarına dikkat çekilir.

Kur'ân-ı Kerim, insanların ebedi kurtuluşuna vesile olan hidayet kitabıdır.² Onun için Kur'ân, muhataplarına pek çok ders vermek amacıyla indirilmiş ve bu derslerle hayatlarını sürdürmelerini istemiştir. Bu dersleri çıkarma hususunda Kur'ân kıssalarının çok önemli bir yeri vardır. Kur'ân'da verilmek istenen dersler, çeşitli vesilelerle ve özellikle kıssalar aracılığıyla anlatılır. Bu kıssalardan biri, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biri olan Hz. Musa'nın kıssasıdır.

Hz. Musa'nın kıssası, Kur'ân'da geniş bir şekilde anlatılan ve insanlara pek çok önemli ders içeren bir kıssadır. Bu kıssa, adalet, sabır, inanç ve direniş gibi temel konuları işlerken aynı zamanda nankörlük kavramını da geniş bir şekilde aktarmaktadır. Kur'ân'da

¹ Ebu'l-Kasım Hüseyin Muhammed er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredat*, çev. Mehmet Yolcu-Abdülbaki Güneş, (İstanbul: Çıra yayınları, 2010), 918-919.

² Mehmet Altın, *Âyetler ve Kur'ân İsimleri Bağlamında Kur'ân'ın Rehberliği* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021).

anlatılan birçok kıssada, Allah'ın peygamberlerine destek olmak ve onların mesajlarını pekiştirmek için çeşitli mucizelerin ve belaların gönderildiği vurgulanır. Özellikle Hz. Musa'nın kıssasında, Firavun ve kavminin yaşadıkları olaylar bu durumu açıkça gösterir. Firavun ve Kıptiler, Allah'ın Hz. Musa'ya verdiği mucizeler ve gönderdiği belalar karşısında zaman zaman teslim olmuşlar ve musibetlerin kalkması için Hz. Musa'ya müracaat etmişlerdir. Ancak, musibetlerin kalkmasıyla birlikte, sanki hiçbir şey olmamış gibi eski hayatlarına ve nankörlüklerine dönmüşlerdir. Bu da insanın geçici zorluklar karşısında sık sık değişken ve geçici bir inanca sahip olma eğilimini gösterir.

Aynı şekilde Musa (as) kavmi olan İsrailoğulları da tarih boyunca yaşadıkları deneyimlerde, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği pek çok nimete rağmen isyan etmeleri ve Allah hakkında kötü zan beslemeleri dikkat çekicidir. Kur'ân-ı Kerim İsrailoğulları'nın bu tutumunu kıssalar aracılığıyla anlatır ve insanlara ibretlik bir numune sunar. İsrailoğulları, Allah'ın kendilerine verdiği pek çok nimeti unutarak isyan edip ve Allah'a karşı küfür ve inkârda bulunmuşlardır. Bu durum, insanın nankörlük ve isyan eğilimini göstermektedir. Allah (cc) onları Mısır'dan Firavun'un zulmünden kurtararak onlara yurt vermiş, gökten bildircin eti ve kudret helvası indirmiş ve birçok nimet vermiştir. Buna karşılık onlar bu verilen nimetlere nankörlükle, kâfirlikle ve şirk koşarak karşılık vermişlerdir. Konumuz ana hatlarıyla bundan ibarettir.

İnsanın fitratında nankörlük eğilimi bulunur. İnsan doğası gereği zaman zaman nimetlere karşı duyarsızlaşır veya onları göz ardı eder. Bu, insanın şükretme ve minnettarlık duygularının zayıflamasına veya yok olmasına neden olur. Ancak fitratın bir parçası olan bu eğilim, insanın ruhsal ve ahlaki gelişimi sürecinde aşılar. Şükretme ve minnettarlık gibi pozitif duyguların güçlendirilmesi, nankörlük eğilimini azaltır. İslam'a göre, Allah'a olan bağlılık, nimetlerine şükretme ve O'na minnettarlık duygusu, insanın ruhsal denge ve huzur bulmasına yardımcı olur.

Çalışmamızın amacı Kur'ân-ı Kerim'de geçen ayetler bağlamında nankörlük kavramının ne olduğunu incelemektir. Ancak nankörlük kavramı çok geniş bir kavram olduğu için insanın nankörlük yapmasının altında birçok etken bulunmaktadır. Bunları ayetler bağlamında tespit etmeye çalışacağız. Daha sonra kıssanın ne olduğunu ve Hz. Musa kıssasında muhatapların, şahit oldukları onlarca mucize ve musibete rağmen, nasıl da nankörlüklerine devam ettiklerini ayetler ışığında aktarmaya çalışacağız. Öncelikle Firavun ve kavmi olan Kıptilerin nankörlüklerini ve uğradıkları cezayı anlatacağız. Daha sonra Hz. Musa'nın kendi kavmi olan İsrailoğulları'nın, şahit oldukları onlarca mucizeye

rağmen, en ufak bir boşlukta nasıl da nankörlükler yaptıklarını ortaya koyacağız. Allah (cc) bu nankörlükleri sebebiyle onlara hor görülme, kölelik, kırk yıl çölde dolaşıp durma, kendi aralarındaki kin, düşmanlık ve lanete uğrama gibi kendilerine verdiği cezaları ibret nazarıyla sergilemeye çalışacağız.

B. Araştırmanın Kapsamı, Sınırlılıkları, Literatür Bilgisi ve Araştırma Metodu

Çalışmamız konusu Hz. Musa kıssasında İsrailoğulları ve Kiptilerin nankörlükleridir. Hz Musa kıssası çok fazla mesaj içeren bir kıssadır. Biz bu çalışmamızda bu mesajların her birini ayrı ayrı açıklamak yerine bunlardan biri olan muhatapların nankörlükleri üzerinde durmaya çalışacağız. Birinci bölümde nankörlük kavramının ne olduğunu, nankörlüğün oluşmasında etkili olan sebepleri ve Hz. Musa kıssasının genel özelliklerini ayetler bağlamında incelemeye çalışacağız. İkinci bölümde ise Hz Musa kıssasında muhatapları olan İsrailoğulları ve Kiptilerin nankörlüklerini ayetler ışığında aktarmaya çalışacağız.

Hz Musa kıssası çok geniş ve derin bir kıssa olduğu için kıssayı bütün ayrıntılarıyla aktarmak yerine genel bilgileri verdikten sonra muhatapların nankörlükleri üzerinde durmaya çalışacağız. Hz Musa Kur'ân-ı Kerim'de ismi en çok zikredilen peygamber olup Firavun ve kavmi olan Kiptilerle de olan mücadelesi sıklıkla anlatılmaktadır. Biz bu çalışmamızda bu kadar geniş olan bu kıssayı bütün ayrıntılarıyla değil muhatapların nankörlükleriyle sınırlandırmaya çalışacağız.

Bu araştırma daha çok literatür tarama yöntemini kullanılarak klasik ve çağdaş dönemde yazılan çalışmaları esas almaya çalıştık. Çalışmamızda İbn Cerîr et-Taberî'nin (v.310/923), *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Fahrettin er-Râzî'nin (v.606/1210), *Mefatihul-ğayb*, Mevdûdî'nin (v.1979), *Tefhimu'l Kur'ân* ve İbn Kesîr'in (v.774/1373), *Tefsîru İbn Kesîr* gibi birçok farklı tefsir kaynağından istifade etmeye çalıştık.

Tarihi kaynak olarak Sa'lebî'nin (v.427/1035), *Arâisu'l-mecâlis*, Taberî'nin, *Tarihi Taberî*, İbn Kesîr'in, *Kıssasu'l-enbiya*, İbnu'l-Esîr'in (v.630/1233), *el-Kamil fi't-tarih* gibi eserlerden yararlandık.

Kavramların sözlük ve ıstılahî anlamlarını ise ise Rağıp el-İsfehânî'nin (v.5./11. yüzyılın ilk çeyreği), *el-Müfredât*, Fîrûzâbâdî'nin (v.817/1415), *Kamûsi'l-Muhît*, Cevherî'nin (v.400/1009), *es-Sihâh*, *TDV İslam Ansiklopesi* vb. eserlerden yararlandık.

Bununla beraber konumuzla ilgili yapılmış olan güncel araştırmalara ve kaynaklara da başvurduk.

- 1- Ali Sayı, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, İstanbul: İz Yayınları, 1992.

Hız. Musa hakkında yayınlanmış olan çok kapsamlı bir doktora tezi olup kitap olarak basılmıştır.

- 2- Necati Kara, *Kur'ân'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler*, İstanbul: Seha Neşriyat Yayınları, 1989.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler hakkındaki bilgileri kapsamlı bir şekilde inceleyen bu çalışma aynı şekilde Tivratta olan bilgilerle de karşılaştırmalara yer vermiştir

- 3- Yasin Meral, *Samiri'nin Buzağısı*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.

Hristiyan, Yahudi ve Müslümanlar arasındaki Kur'ân-Tevrat karşılaştırması tartışma konularından biri olan Samiri'nin kimliği, buzağısı vb. konulara cevap vermek için Yahudi ve Antik Mısır kaynakları ışığında yapılmış olan bir çalışmadır. Bu eserlerden başka birçok farklı eserlerden de yararlandık.

Hız Musa kıssasını anlatırken Tivrata ve açıklamalarına da bakıp alıntılar yapılmış olduk. Tefsiri olarak *Sa'adya Gaon'un Tefsiri't-Tivrata bi'l Arabiyye* isimli tefsiri kaynak aldık.

Hız Musa ile ilgili olarak bugüne kadar 32 lisansüstü çalışma yapılmıştır. Bunların 28 tanesi yüksek lisans tezi olup 4 tanesi ise doktora tezidir.

Bu yapılan çalışmalar Cemalletin Oruç'un, *Sa'lebî'nin el-Keşfü ve'l-Beyân Tefsirinde Hz. Musa İle İlgili İsrâîlî Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* (YL. tezi, 2009), Mürüvvet Çetin'in, *Tivrata ve Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Musa Kıssası Kıyaslaması* (YL. tezi, 2015), Ömer Faruk Güngör'ün, *Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa Eğitimi* (YL. tezi, 2019) vb. bir çok alanda çalışmalar yapılmıştır. Bizim çalışmamızı yapılan çalışmalardan farklı kılan nokta Hz. Musa'nın muhatapları olan İsrailoğulları ve Kıptilerin nankörlükleri üzerinden kıssayı incelemeye çalışmamızdır.

Nankörlük ile ilgili olarak 3 lisanüstü çalışma yapılmış olup bunlardan 2 si yüksek lisans tezi ile ilgiliyken 1 de doktora tezidir.

Kerim Buladı, *Kur'ân'da Nankörlük Kavramı*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2001, doktora tezidir. Nankörlük kavramının üzerinde detaylıca durup Kur'ân'da nankörlük ile ilgili olan ayetler üzerinde çok detaylı bir şekilde yapılan bir çalışmadır.

Çalışmamızda Diyanet İşleri Başkanlığı meali esas alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NANKÖRLÜK KAVRAMI VE HZ. MUSA KISSASI

1.1. Nankörlük (Küfran-ı Nimet) (كفران النعمة)

Nankör, Farsça nan “ekmek” ve kûr “kör” kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur. İyiliği unutan, iyilik bilmeyen kimse demektir.³ Bu kelimenin Arapça karşılığı olarak “Küfür” (كفر) kelimesi kullanılır. “Küfür” (كفر) örtmek, gizlemek anlamına gelir. Zamanla bu kelime farklı anlamlar kazanarak nimeti örtmek olduğu gibi Allah’ı (cc) inkâr etmek anlamı da oluşmuştur.⁴ Buna göre “Küfür” kelimesinin iki anlamı vardır. Birinci anlamı İmanın zıttı olup, vahdaniyeti, nübüvveti, şeriatı inkâr etmekten ibarettir. İkinci anlamı da nimeti örtüp inkâr etmek manasına gelen şükrün zıttıdır.⁵

“Küfür” sözlükte örtmek anlamına gelir. Geceye “kâfir” denilmesinin nedeni şahısları örtme/gizleme sebebindendir. Çiftçiye “kâfir” denilmesinin sebebi onun tohumu toprağa gizlemesi/gömmesindendir. Bu, gecenin ve çiftçilerin adı değildir, yaptıkları eylemden ötürüdür. Nimetin küfrü şükretmeyi terkederek varlığını gizlemektir. Küfrün en büyüğü tevhidi, peygamberleri ve şeriatı terk etmektir. “Küfran” nankörlük yapıp nimeti inkar etmek anlamında kullanılırken, “küfr” ise din konularında kullanılır.⁶

İslam’a göre “küfür” Allah’a inanmayı reddetmeyi veya O’na karşı gelmeyi ifade eder. İslam öncesi dönemde Araplar arasında kullanılan "küfür" kelimesi, İslam’ın ortaya çıkmasıyla çok daha özel ve derin bir anlam kazanmıştır. Kur’ân’da kullanılan “küfür” kelimesi, inanç ve imanın zıddı olarak nitelendirilir. Allah’a inanmayı reddetmek veya O’nun verdiği nimetlere nankörlük etmek, İslam’ın işaret ettiği büyük günahlardandır. Dolayısıyla, "küfür" kelimesi İslam’da özel bir anlam taşır ve Allah’a karşı yapılan nankörlüğü ifade eder. Bu bağlamda, küfür veya nankörlük, sadece basit bir minnet etmeme durumu değil, aynı zamanda Allah’a karşı ya da Allah’ın vermiş olduğu nimetlerine karşı yapılan bir nankörlük olarak da anlaşılmalıdır.⁷

³ Mustafa Çağrı, “Nankörlük”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/382-383.

⁴ Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Cevahiri’l-Kamus* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1975), “kfr”, 14/52-53.

⁵ Muhammed b. Yâkûb Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsu’l-Basît fî Terceme-i Kamûsi’l-Muhît*, çev. Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), “kfr”, 3/2318.

⁶ İsfahânî, *Müfredat*, 918-919.

⁷ Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 48-49.

Kur'an'da "kfr" (كفر) kelimesi kök ve ıstikakları beraber yaklaşık 467 yerde zikredilmektedir. Bu da kelimenin önemini belirtmek için yeterlidir.⁸

Kur'an'da insanın kendisine yapılan iyiliğin kıymetini bilmemesi⁹ anlamına gelen nankörlüğün ifadesi için örtmek anlamındaki küfr kökünden türeyen kelimeler kullanılır.¹⁰ Nimetlere karşı lütfu bol olan Allah'a asla nankörlük yapılmaması gerektiği bildirilmektedir.¹¹ Ancak İnsan, İlâhi imtihan gereği olarak nankörlük duygusuna meyilli bir şekilde yaratılmıştır.¹² İnsandan beklenen nimet imtihanında şükretmesi, musibet imtihanında sabretmesidir. Ancak insanda nankörlük bulununca nimet anında şımarır, musibet anında gücenir.¹³ Bütün bunların birer imtihan olduğu bilincinin olmaması, insanın hem darlıkta hem bollukta yanılmasına neden olur.¹⁴

İslam'ın ortaya çıkmasıyla birlikte, Arap toplumunda dil ve kavramlar üzerinde önemli değişiklikler yaşandı. Cahiliye döneminde kullanılan bazı kelimelerin anlamları, İslam'ın getirdiği yeni ahlaki ve dini kavramlarla birlikte genişledi veya değişti. Mesela "cehalet" (cahiliye) terimi, İslam'ın ortaya çıkmasıyla birlikte sadece bilgi eksikliği anlamından ziyade, Allah'ı tanımamaktan kaynaklanan manevi bir cehalet anlamını da içermeye başladı. İslam'ın etkisiyle, Cahiliye döneminin ahlaki terimleri ve kavramları yeni bir anlam kazandı ve İslam'ın getirdiği değerlerle uyumlu hale geldi. Bu, dilbilimi açısından önemli bir değişimdir ve Arapça kelime dağarcığının gelişimine katkıda bulunmuştur.¹⁵

Küfür kelimesi farklı manalara gelmektedir:

- 1- "Küfür" kelimesi, genellikle, Allah'a inanmayı reddetmek veya O'na karşı gelmeyi ifade eder. Bu anlamda "küfür" imanın tam karşıtıdır.
- 2- Bu kelime, nimeti inkâr etmeyi veya Allah'ın verdiği nimetleri görmemeyi ifade eder. Bu anlamda "küfür" şükürün zıddıdır ve Allah'ın nimetlerine nankörlük etmeyi temsil eder.

⁸ Muhammed Fuâd-Abdübâki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001), 709.

⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), 125.

¹⁰ 11/Hûd 9; 17/İsrâ 67; 43/Zuhruf 15.

¹¹ 2/Bakara 151-152; 27/Neml 73.

¹² 14/İbrâhîm 34.

¹³ 89/Fecr 16.

¹⁴ İbrahim Yıldız, *Kur'an İnsan ve Yanılgı -Psikososyal Bir Okuma-* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 153.

¹⁵ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 110.

- 3- “Küfür” kelimesi, kefarete anlamında kullanılır. Silmek, bitirmek gibi anlamlara gelen kefarete, yapılan hata ve işlenen günahların üstünü zekat, sadaka, oruç vb ibadetlerle kapatıp silmektir.
- 4- “Küfür” kelimesi, bir şeyden uzak olma manasında kullanılmaktadır. İstenilmeyen veya hoşlanılmayan bir durumdan uzak durma manasında kullanılır.Şeytanın kendisine uyanlara vereceği cevap buna örneklik teşkil etmektedir.¹⁶
- 5- Bu kelime, örtmek, gizlemek gibi anlamlara gelir. Bunun için araplar çifçiler için de ‘kafir’ ibaresini kullanmışlardır. Çünkü onlarda ekilen tohumun üstünü toprakla gizlemektedirler.¹⁷

Şükredip nankörlüğü bırakmak ancak Allah’ın sevdiği şeylerin neler olduğunu bilip sevmediği şeylerden ayıklamakla tamamlanır. Çünkü şükür Allah Teâlâ’nın nimetinin sevdiği alanlarda kullanılmasıdır. Küfür (nankörlük) ise tam bunun tersidir ki ya verilen nimetleri atıl bırakıp değerlendirmemekle ya da nimetlerin Allah’ın hoşlanmadığı alanlarda kullanılmasıyla olur. Allah’ın sevdiği şeyleri sevmediği şeylerden ayıklamanın iki yolu vardır:

- 1- İştirmek: Bunun dayanağı ayetlerle hadislerdir.
- 2- Kalp basiretidir. Yani ibretle bakmaktır.¹⁸

Allah (cc) insanı varlıklar âlemindekilerin en güzeli, en şerefli, en mükemmeli olarak var etmiştir. Ayrıca onu görünen görünmeyen nimetlerin en güzelleriyle donatmıştır. İnsan dışında olan varlıklarda da göz, burun, dil vb. nimetler vardır, hatta insandan daha iyi görüp, koklayıp, tadabilirler. Ancak insan, bu duyuların verilerini işleyip bilgi haline getirebilir ve daha sonra bu bilgiyi kullanarak araçlar geliştirebilir. Bu durum Allah’ın yarattıkları arasında insanın özel bir konumunu ve yeteneğini göstermektedir. İnsan, çevresini anlamak ve şekillendirmek için zekâ ve yetenekle donatılmıştır. Bu da onu diğer varlıklardan ayıran önemli bir özelliktir.¹⁹

İnsanı bu şekilde nimetlerle kuşatan Allah (cc) ondan istediği en önemli görev, kendisine iyi kul olması, kendi rızasına uygun bir hayat sürmesi ve kendisine verilen

¹⁶ 14/İbrâhîm 22.

¹⁷ Hasan Türkmen “Kur’an’da Küfür Kavramının Semantik Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 14/76 (Şubat 2021), 778-783.

¹⁸ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi ‘d-Dîn*, çev. Sıtkı Güllü (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 4/187.

¹⁹ Mustafa Ergün, *İnsan ve Eğitimi (Mevlana Üzerine Bir Deneme)* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 63.

bunca nimete karşılık hakkıyla şükretmesidir. Çünkü nimet verene minnet duymak insanlığın gereğidir. Verilen nimete şükürsüzlük yapmak da nankörlüğün en barizidir.²⁰ Allah (cc) insana bahşettiği organları yaratılış gayesine uygun kullanmasını istemektedir. Bu gayenin dışında kullanmak ise nankörlüktür. Mesela kendisine vermiş olduğu akıl, Kendisini iyice tanınması ve salih bir kul olması içindir. Eğer insan bunu yaratılış gayesi dışında kullanarak bozgunculuk çıkarmak, gerçeği saptırmak vb. işlerde kullanırsa verilen nimete karşı büyük bir nankörlük yapmış olur. Dolayısıyla, nankörlük terimi sadece iman kavramının zıddı olan küfürle sınırlı değildir. Herkesin bu kavrama dâhil olabilir ve nimetlere karşı şükür borcunu yerine getirmemekten kaynaklanan bir nankörlük içinde bulunabilir. Bu bakımdan nankörlük, her insanı potansiyel olarak etkileyen geniş kapsamlı bir kavramdır.

Kişiyi küfürden uzaklaştırıp küfre sokmayan şükür iki şekildedir: Genel anlamda şükür ve özel anlamda olan şükürdür.

1. Genel anlamda şükür: Allah'ın sana verdiği her şeyi Allah'ın emrettiği ve kullanmasını istediği alanda kullanılmasıdır. Mesala Allah (cc) kime zeka ve akıl ihsan etmişse onu hayra kullansın. Mülk ve iktidar vermişse verilen kişi Allah'ın indirdiğiyle hükmetsin. Kime de güç ve kuvvet vermişse onu cihadda kullanmasıdır.
2. Özel anlamda şükür: Allah'a (cc) vermiş olduğu nimetler sebebiyle dili ve kalbiyle şükredip teşekkür etmesidir.²¹

Nankörlük kavramına anlam bakımından yakın olup aynı şekilde Yüce Allah nankörlük yapan kişiye hitaben şu kavramlar kullanmıştır: Kenûd (الكنود),²² kanût (القنوط),²³ yeûs (يؤس),²⁴ hattâr (الختار),²⁵ havvân (الخوان),²⁶ anîd (العنيد),²⁷ eşir (الاشير),²⁸ fehûr (فخور),²⁹ zalûm (الظلوم),³⁰ cehul (الجهول),³¹ esîm (اثيم),³² cebbar (جبار).³³

²⁰ Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, 70.

²¹ Saîd Havvâ, *Allah Erinin Ahlak ve Kültürü*, çev: Harun Ünal (İstanbul: Ayyıldız Matbaası, 1997), 296.

²² 100/Âdiyât 6.

²³ 15/Hicr 55.

²⁴ 12/Yûsuf 87.

²⁵ 31/Lokmân 32.

²⁶ 22/Hac 38.

²⁷ 50/Kâf 24.

²⁸ 54/Kamer 25.

²⁹ 31/Lokmân 18.

³⁰ 14/İbrâhîm 34.

³¹ 23/Ahzâp 72.

³² 2/Bakara 276.

³³ 11/Hud 59.

Nankörlük kavramına anlam bakımından zıt olan kavramlar ise şunlardır: Şükür (شكر),³⁴ kanaat (قناعة),³⁵ sabır (صبر),³⁶ zikir (ذكر),³⁷ hamd (حمد),³⁸ tevekkül (توكل).³⁹

1.2. Nankörlüğün Oluşmasını Etkileyen Sebepler

İnsan kendisine onca nimet ve güzellikleri veren Allah’a (cc) karşı nankörlük etmesinde etkili olan bazı faktörler vardır. Kur’ân’daki ayetlerden yola çıkarak sınıflayalım. Refah ve bolluk, musibet, kibir, hırs, ümitsizlik, cimrilik, günaha dalma, zulüm, servet ve makam sevgisi, şımarıklık ve kendini beğenme olarak sınıflayabiliriz. Şimdi nankörlük kavramını daha iyi anlayabilmek amacıyla nankörlüğe sevk eden konuları ayetler ışığında incelemeye çalışacağız.

1.2.1. Refah ve Bolluk (الوفرة والازدهار)

Allah (cc) insana bahşettiği refah ve bolluk beraberinde getirdiği imkânlar ile insanın hayatını daha güzel bir hale getirebilir. Ancak, bazen bu imkânlar insanların karakterlerini etkilemektedir. Servet ve zenginliğin verdiği güçle bazı insanlarda kibir ve nankörlük gibi olumsuz özellikler ortaya çıkmaktadır. Tabi ki bu bütün insanlar için aynı değildir. Kur’ân-ı Kerim’de bu konu hakkında şöyle buyrulur:

*“İnsana önce nimet verilip daha sonra o nimet ondan alınırsa nankörlerden olur. İnsana musibetten sonra ferahlık gelince kötü günler geride kaldı diyerek hemen şımararak böbürlenir.”*⁴⁰

Yüce Allah (cc) bu ayette insanın içinde barındırdığı zaafı ve eğilimleri vurgulamaktadır. Gerçekten insan sıklıkla anı yaşamaya odaklanır, geçmişi veya geleceği düşünmekten kaçınır. Bu durum, insanın içinde bulunduğu anın geçici şartlarına odaklanmasından kaynaklanır. Ancak, bu davranışlar insanın manevi ve ruhsal gelişimini sınırlayarak olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. İnsan elinde bulunan nimetlerin, ona Allah’ın lütuf ve ihsanı olarak verildiğini anlamadan, nankörlük ve kibirlilik gibi olumsuz özelliklere bürünür. Sıkıntılar karşısında insan sıkıntıya katlanıp sabretmek yerine hemen umutsuzluğa kapılır. Nimetlere kavuştuğundaysa, ölçülü olmamak ve bu nimetlerin bir gün elinden gidebileceğini hesaba katmamak insanın zaafı arasında yer alır. İnsan, bu

³⁴ 14/İbrâhîm 7; 39/Zümer 66.

³⁵ 22/Hac 36.

³⁶ 2/Bakara 177; 22/Hac 35.

³⁷ 2/Bakara 152.

³⁸ 17/İsrâ 83.

³⁹ 5/Mâide 23; 14/İbrâhîm 11; 3/Âl-i İmran 159.

⁴⁰ 11/Hûd 9-10.

eğilimleriyle başa çıkmak için içsel bir muhasebe yapması ve şükretmeyi öğrenmesi önemlidir.⁴¹

Bu konu hakkında örnek teşkil edecek ayet-i kerime'ye bakalım:

“İnsanın başına bir sıkıntı geldi mi rabbine yönelip O’na yalvarır; sonra rabbi ona katından bir nimet verince, daha önce yalvardığını unutarak yolundan saptırmak için Allah’a eşler koşmaya kalkar. De ki ona: ‘İnkârcı tutumunla biraz eğlenedur bakalım! Gerçek şu ki sen ateşi boylayacaklardan birisin!’”⁴²

Yüce Allah (cc) bu ayette, insanın hayatta karşılaştığı darlık ve bolluk gibi zıtlıkların, karakterini ve ruh halini nasıl etkilediğini vurgulamaktadır. Darlık ve sıkıntılar, insanın iç dünyasındaki Allah ve din duyguları ortaya çıkarırken, refah ve bolluk günlerinde bu duygular genellikle gizlenir veya bastırılır. Her iki durumda da insanın manevi sınavlardan geçtiği ve bu süreçte eğitildiği vurgulanır. Kur’ân-ı Kerim bu zıtlıkları hatırlatarak insanları eğitmeye çalışması, onların hayatta karşılaştıkları farklı durumlar karşısında nasıl davranmaları gerektiği konusunda rehberlik eder. Yüce Allah (cc) zorluklarla karşılaşıldığında sabırlı olmayı, Allah'a güvenmeyi ve dayanışma içinde olmayı öğütlerken, bolluk ve refah dönemlerinde ise şükretmeyi, cömert olmayı ve Allah'a güvenmeyi vurgular. Bunun en güzel örneğini Kur’ân’ın Kasas suresinde Hz. Musa’nın kavminden olan Karun’un kıssasında görmekteyiz. Karun zenginliğine güvenerek kibirlenmiş ve insanlara zulmetmiştir. Allah (cc) Karun’u ve malını nasıl helak ettiğini ibret olması için anlatmaktadır.⁴³

Füsillet suresinde kendisine sıkıntıdan sonra nimet verilen kişinin bunun kendisinin kazandığını, kıyametin kopmayacağını ve Allah’ın huzuruna varsa bile kurtuluşa erenlerden olacağına emin bir şekilde konuşması anlatılmaktadır.⁴⁴ Bu şekilde kendinden emin ve küstahça konuşmak Mekke putperestlerinin ‘cehalet ve sefahat’ olarak anılan barbarlık zihniyetiyle bire bir örtüşen iman ve ahlâk yoksulluğu, hamalık ve cehalet alâmeti, ahmakça kendini beğenmişlik ve kendine güven işaretidir.⁴⁵ Yukarıdaki ayetlerden sonra şunu görebiliyoruz zenginlik Allah yolunda harcadığında insanın

⁴¹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, çev. M. Emin Saraç vd. (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1986), 8/125-126.

⁴² 39/Zümer 8.

⁴³ 28/Kasas 76-82.

⁴⁴ 41/Füsillet 50.

⁴⁵ Heyet, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 4/722.

kurtuluşuna vesile olabileceği gibi doğru yerde ve doğru şekilde kullanılmadığında insanın helak ve nankörlüğüne sebep olmaktadır.

1.2.2. Musibet (مصيبة)

Musibet (مصيبة) kavramı sözlükte, Arapça “s-v-b” (صوب) kökünden türemiştir. Arzulamak, hakikati istemek, hakikat üzerinde olmak, herhangi bir şeyi bulmak, almak, ona sahip olmak, isabet etmek, acıya düşmek, perişan olmak, mal ve canın yok olması, anlamlarına gelen if’al formundan türetilmiş ism-i fâildir.⁴⁶

Kur’ân’da musibet kelimesi hep kötü durumları anlatmak için kullanılmıştır.⁴⁷ Musibet “İnsanın genellikle kendi iradesi dışında ve beklemediği şekilde karşılaştığı durum.” demektir.⁴⁸

Kur’ân’a göre musibetler genellikle iki ana kategoriye ayrılır. İlk kategori, insanlar arasındaki ilişkilerden kaynaklanan musibetlerdir. Bu tür musibetler, genellikle dedikodu, iftira, haksız suçlamalar gibi insanların birbirlerine zarar vermek amacıyla yaptıkları eylemlerden kaynaklanır. Bunlara maruz kalan kişiler, genellikle bu eziyetlere karşı koymakta zorlanırlar. Bu tür zorluklar birey tek başına üstesinden gelebilecek zorluklardır. İkinci kategori ise doğrudan Allah’ın gönderdiği büyük felaketlerdir. Bu tür musibetler genellikle insanların kontrolü dışındadır, örneğin doğal afetler, hastalıklar, ölüm vb. olayları içerir. Bu tür musibetler karşısında insan genellikle güçsüz hisseder ve bu tür felaketlerle başa çıkmak için kendi gücü yetersiz kalır. Bu tür musibetlerle başa çıkmak için insan genellikle sabrederek dua eder ve Allah’tan yardım ister.⁴⁹ İkinci kategoride olan musibetlere karşı gösterilen sabra ise ‘sabr-ı cemil’ denilmektedir.⁵⁰

Kur’ân’da Allah (cc) insanı korku, fakirlik, can ve mal kaybı gibi çeşitli musibetlerle imtihan edeceğini bildirmektedir. Bu gelen musibetlere sabredenlerin ebedi kurtuluşa erişecekleri müjdesi verilmiştir.⁵¹ Sabır, musibet anında isyan ve öfkeye

⁴⁶ İsfahâni, *Müfredât*, 603-604; Ebu’l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerîyya b. Faris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1979), “Musibe”, 3/415-416; İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh Tâcu’l Luğâ ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, thk: Ahmed Abdulğafur Attar (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1979), “Musibe”, 1/164-166.

⁴⁷ İsmail Çevik, “Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020), 274.

⁴⁸ Mustafa Çağrı, “Musibet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/255-256.

⁴⁹ İsmail Karagöz, *Kuran’a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 1996), 40.

⁵⁰ 12/Yûsuf 83.

⁵¹ 2/Bakara 155-157; 3/Âl-i İmrân 142; 47/Muhammed 31.

kapılmadan, şikayet etmeden içinde bulunmuş olduğu durumu soğukkanlı bir şekilde karşılayarak acele etmeden olayın sonucunu beklemektir.⁵²

Nankörlüğün oluşmasında etkili olan sebeplerden biri de sıkıntıların ortadan kalkmasıdır. Bu sıkıntılar maddi sıkıntılar olacağı gibi, manevi sıkıntılar da olabilmektedir. Hangi tür olursa olsun nereden gelirse gelsin sıkıntı kalkınca nankörlük doğmaktadır.⁵³ Kur'ân-ı Kerim'de bu konu hakkında şöyle buyrulur:

*“Denizde bir tehlikeyle yüz yüze geldiğinizde Allah’tan başka bütün yardıma çağırdıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında ise yüz çevirirsiniz. İnsanoğlu çok nankördür!”*⁵⁴

Yüce Allah (cc) bu ayette insanın iç dünyasında hissettiği derin bağlılığı ve bağımlılığı vurgulamaktadır. İnsanın kalbinin derinliklerindeki duyguların, kayıp veya kazançlar karşısında sadece Allah'a ait olduğunu hissetmelerine işaret etmektedir. Bu, insanın içsel fitratının bir yansıması olarak görülür; çünkü insanlar genellikle en zor zamanlarda Allah'a yalvarır ve O'ndan yardım isterler. Bu anlayış, birçok dini ve felsefi görüşte ortak bir temel olarak kabul edilir. İnsanın ruhsal deneyimi ve bağlılığı, insanın Allah'a olan inancı ve bağlılığının bir yansıması olarak kabul edilir. Dolayısıyla, insan içsel zorluklarla karşılaştığında veya manevi desteğe ihtiyaç duyduğunda, genellikle Allah'a yönelir ve O'ndan yardım ister. Bu, insanın içsel fitratının doğal bir ifadesidir. İnsan felaketle karşılaştığında, birden dua etmeye ve niyazda bulunmaya başlar. Dua kabul edilip felaketten kurtulduğunda ise genellikle hemen eski davranışlarına dönüp dünya işlerine tekrar dalıp ve geleceği düşünmeden hareket eder.⁵⁵ Bu konuya şu ayeti örnek gösterelim.

*“Rabbine otururken, yan yatarken, ayaktayken bu sıkıntıların kalkması için durmadan dua eder ve sıkıntı kalkınca dua eden kendisi değilmiş gibi nankörlerden olur.”*⁵⁶

Bu konu hakkında ki en güzel örneklerden biri de Hz Musa kısıssıdır. Muhatapları musibetler başlarına geldiğinde sabrın, nimetler gelince de şükrün az olduğunu bir

⁵² Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013), 117.

⁵³ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 1989), 112.

⁵⁴ 17/İsrâ 67.

⁵⁵ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013), 11/335-342.

⁵⁶ 10/Yûnus 12.

topluluktu. Bu durum onların tabiatındaki zayıflığı ve gafleti göstermektedir. İkinci bölümde bu konuyu detaylıca inceleyeceğiz.

1.2.3. Kibir (كبر)

Kibir kelimesi, yaşça büyüme, küçüklüğün zıddı, nefse ağır olmak ve çirkinleşmek gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁷ Kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunmasıdır. Kelime daha çok büyüklenme ve böbürlenmenin dışı yansımasıdır.⁵⁸

Kur'an'da kibir kavramının geçtiği ayetlere baktığımızda bu kavramın aslı olan "k-b-r" (ك-ب-ر) kelimesinin farklı anlamlarda da kullanıldığını görmekteyiz. Kibir, tekebbür ve istikbar aynı kökten gelen yakın anlamlı kelimelerdir. Anlamalarına bakalım:

- a. Kibir: İnsanın kendini beğenerek başkasını küçük görmekten doğan, insana özgü tutum ve davranışlara denir.
- b. Tekebbür: Büyüklenmek anlamına gelip nefsinin büyük görmek manasındadır.⁵⁹ Büyüklenmenin en kötü olanı ise Allah'a karşı olan büyüklenmedir. Bu da hakkı inkâr edip Allah'a itaat etmeyi kendine yedirmemektir.
- c. İstikbar: İki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, insanın iyi ve değerli olanı arzu ederek bunu gerekli olan zamanda, yerde ve uygun şekilde ortaya koymasındır ki bu güzel olandır. İkinci olarak da kişinin kendisinde olmayan meziyetleri varmış gibi göstermesidir, kötü olanı da budur.⁶⁰

Kibirli insan, kendini dünyanın merkezinde gören ve her şeyin kendisi için var olduğunu düşünen kişidir. Bu tutumla hareket eden insan, diğer bireyleri ve kaynakları sadece kendi çıkarı için kullanma eğilimindedir. Ancak, gerçekte hiçbir şeye sahip olmadığının farkında değildir. Bu durum onda nankörlük duygusunu geliştirir. Kibirli insanın nankörlük duygusunun altında yatan sebep, kendisini diğerlerinden üstün görmesi ve her şeyin kendisine ait olduğunu düşünmesindendir. Bu yanılsama, genellikle

⁵⁷ Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, "kbr", 2/108; Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsu'l-Basît fî Terceme-i Kamûsi'l-Muhît*, "el-kbr", 3/2305; Mahmut Çanga, *Miftâh Kur'an-ı Kerim Lüğatı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999), 416.

⁵⁸ Mustafa Çağrı, "Kibir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/56.

⁵⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsu'l-Basît fî Terceme-i Kamûsi'l-Muhît*, "et-tekâbur", 3/2306.

⁶⁰ İsfahânî, *Müfredat*, 288-289.

bireyin kendi yeteneklerini veya mal varlığını abartmasıyla başlar. Kendi değerlerini aşırı derecede yücelten ve diğer insanları hor gören bu tutum, nankörlük duygusunu besler.⁶¹

Kur'ân-ı Kerim'de geçen kibirle ilgili ayetlerde, insanların neden kibirlendikleri ve bu kibrin sonuçlarına değinilir. Kendisine verilen ilimden dolayı kibirlenen, yaptığı ibadetten dolayı kibirlenen, malının çokluğuyla kibirlenen, soyunun üstünlüğünden kibirlenen, giyim ve kuşamından dolayı kibirlenenlerin akıbetleri bize bildirilmiştir.

Kur'ân'da anlatılan bazı kıssalar, insanların kibirlerine ve bu kibirlerinin sonuçlarına dair önemli dersler içerir. Hz. Âdem kıssasında İblis'in kibri anlatılmaktadır. İblis'in Allah'ın emrine karşı gelmesi ve Hz. Âdem'e karşı kibirli bir tutum sergilemesi, onun cennetten kovulmasına sebep olmuştur.⁶² İnsana kibir ve gururunun nasıl bir düşüşe neden olabileceğini gösterir.

Hız. Musa (as) kıssasında ise Karun'un kibrinden bahsedilir. Karun, malıyla övünmüş ve insanlara karşı kibirli bir tavır sergilemiştir. Ancak bu kibirli tutum kendisinin ve servetinin helak olmasına sebep olmuştur.⁶³

Firavun'un kibri de Kur'ân'da sıkça vurgulanır. Firavun, kendini tanrı ilan etmiş ve kavmiyle birlikte Allah'ın elçisi olan Hız. Musa'ya karşı kibirli bir tavır sergilemiştir. Ancak Firavun'un kibri, onun ve ordusunun denizde boğulmasıyla sonuçlanmıştır.⁶⁴

Kur'ân'da ismi geçmeyen ama kaynaklarımızda ismi Bel'am b. Baura⁶⁵ olarak verilen şahsın kibri de Kur'ân'da anlatılan önemli bir örnektir. O, ilmiyle kibirlenmiş ve insanları Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışmıştır. Ancak sonunda kibri onun başına bela olmuş ve Allah'ın gazabına uğramıştır.⁶⁶

Bu kıssalar, insanlara kibirlenmemeyi, mütevazı olmayı ve Allah'ın hükümlerine boyun eğmeyi öğretir. Kibir, insanı Allah'ın yolundan saptırır ve felakete sürükler. Bu nedenle, insanlar bu kıssalardan ibret almalı ve kibirli olmaktan kaçınmalıdır.

Mal, servet, sağlık, afiyet ve aile gibi nimetlerin insanın kendi çabaları veya becerileriyle elde edildiğini düşünmek, gerçekten de Allah'a karşı bir saygısızlık ve

⁶¹ Zekeriya Pak, *Kur'an'da Kulluk* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 1999), 242.

⁶² 2/Bakara 34.

⁶³ 28/Kasas 76-82.

⁶⁴ 10/Yûnus 75.

⁶⁵ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 2/71-72; Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tefsîru'l-Kur'an*, sad. Mehmet Karadeniz (İstanbul: Sezgin Neşriyat ve Ciltevi, 1995), 463-464.

⁶⁶ 7/A'râf 176.

nankörlüktür. Her nimet, aslında Allah'ın insana verdiği bir lütuftur ve bu lütufta karşısında insanın şükretmesi gerekmektedir. Bu düşünceler, insanların hayatlarını daha anlamlı hale getirir ve onları Allah'a karşı daha derin bir saygı ve şükran duymasına vesile olur.⁶⁷

1.2.4. Hırs (حرص)

Hırs (حرص) kelime manası, şiddetli bir şekilde arzu etmek ve aşırı biçimde istemek,⁶⁸ bir şeye çok rağbet etmek, ona acımak, şefkat duymak,⁶⁹ bir şeyi gereğinden fazla isteyip arzu etmek gibi anlamlara gelir.⁷⁰

Hırs: “Mal, makam, şöhret, ilim, sevap kazanma gibi maddi ve manevi imkânları elde etmek ve bu imkânları gerçekleştirmek için gösterilen şiddetli arzu, tutku manasında kullanılmaktadır. İnsanın arzusunu gerçekleştirdiği davranışına göre hırs iyi ya da kötü olarak hüküm almaktadır.”⁷¹

Hırs ile ortak manaya sahip olan tamah kavramı da kullanılmaktadır. Tamah, tutkuyla paraya ya da onun yerine geçecek maddiyata sahip olma tutkusudur. Tamahkar insandaki bu tutku onu benciliğe, cimriliğe ve kendini düşünüp başkalarını görmezden gelmeye iter.⁷² Bu konu, ilgili şu ayeti örnek verebiliriz: “*Gerçekten insan, pek hırslı ve sabırsız yaratılmıştır.*”⁷³

Bu ayet hakkında Mevdûdî şöyle demektedir: “Nasıl ki bizler bu insanın yaratılış fitratındandır diyorsak Allah (cc) burada insanın hırslı bir şekilde yarattığını bizlere bildirmiştir. Ama bu hırs değiştirilemez bir karakteristik yapısı olduğu anlamına gelmez. Çünkü Allah (cc) insanın zayıf yönlerinden bahsederken hemen akabinde gelen ayetlerde “*ancak iman edenler müstesna*” ifadesini kullanmaktadır. Aynı durumu gelecek ayetlerde de görmekteyiz. Buda bize şunu göstermektedir ki, doğuştan gelen bu fitrî zayıflık sonradan değiştirilemeyecek değildir. Fakat insan Allah'tan gelen bu hidayeti kabul eder ve kendi nefsinin ıslah için bilfiil çaba sarf ederse o zaman bu zayıflığını tedavi edebilir.

⁶⁷ Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, 126.

⁶⁸ İsfahânî, *Müfredat*, 274.

⁶⁹ Şemsettin Sami, *Kamûs-i Türki* (Beyrut: yy. 1989), 544.

⁷⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsu'l-Basît fî Terceme-i Kamûsi'l-Muhît*, “el-hırs”, 3/2888.

⁷¹ Âdem Dölek, “Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları” *HRÜ. İlahiyat Fak. Dergisi*, 11/6 (Temmuz-Aralık 2003), 51.

⁷² Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları* (Samsun: Eser Matbası, 1991), 161-162.

⁷³ 70/Meâric 19.

Eğer nefisini gevşek bırakırsa bu zafiyetler onun içerisinde yer edinir ve zamanla gelişir.”⁷⁴

Mal ve servete çokça hırslı olan bir kişi hep kendi menfaatini önceler. Yetime ikramda bulunmaz. Yoksulu yedirmedeği gibi yedirmeye teşvikte bile bulunmaz. Helal ve haramı gözetmeksizin mirası yer ve malı çok sever.⁷⁵

Said Nursi (v.1960) de bu konuda hırsın bir şükürsüzlük olduğunu ve nimetten mahrum etmeye sebep olduğunu ifade etmektedir: “Hırs; şükürsüzlük olduğu gibi, hem sebep-i mahrumiyettir, hem vasıta-i zilletir. Hatta hayatı içtimaiyeye sahip olan mübarek karınca dahi, güya hırs vasıtasıyla ayaklar altında kalıp ezilir. Çünkü: kanaat etmeyip, senede birkaç tane buğday kâfi gelirken elinden gelse binlerce taneyi toplar. Güya mübarek arı, kanaatinden dolayı başlar üstünde uçar. Kanaat ettiğinden, balı insanlara emri ilahi ile ihsan eder, yedirir.”⁷⁶

İslam âlimleri ve düşünürleri genellikle hırsın olumsuz etkilerine dikkat çekmişlerdir. Hırs, sadece ferdin dinî, ahlâkî ve psikolojik hayatına zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda sosyal hayatın düzenini bozar ve toplumda barış, kardeşlik, adalet, eşitlik, özgürlük gibi önemli değerleri tahrip eder.

1.2.5. Ümitsizlik (يأس)

Ümitsizlik, bir şeye karşı olan ümidin tükenmesini ifade eder.⁷⁷ Kişinin isteginden vazgeçmesidir.⁷⁸

Dinî terminolojide ümitsizlik: “Kulun Allah’ın rahmet ve yardımından ümidini kesmesi” anlamında kullanılır.⁷⁹

Ye’s, (يأس) karamsarlık ve üzüntü, insanı nankörlüğe sürükleyebilecek duygusal durumlar arasındadır. Bu duygular, insanın içinde bulunduğu zorluklar ve musibetler karşısında umutsuzluğa kapılmasına ve Allah’ın nimetlerini hatırlamayı unutmasına neden olur. Öncelikle, insan karamsarlık ve üzüntü içindeyken, genellikle geçmişteki mutlu günleri hatırlamak yerine, mevcut zorlukları ve sıkıntıları üzerinde yoğunlaşır. Bu durumda olan insanın Allah’ın daha önce kendisine verdiği nimetlerini hatırlamakta

⁷⁴ Ebu’l A’lâ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, çev. Muhammed Han Kayani, vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 6/461.

⁷⁵ 89/Fecr 17-20.

⁷⁶ Said Nursi, *Mektubat* (İstanbul: Söz Yayınları, 2011), 508.

⁷⁷ İsfahânî, *Müfredat*, 1196.

⁷⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsu’l-Basît fî Terceme-i Kamûsi’l-Muhît*, “el-ye’s”, 3/2761.

⁷⁹ Mustafa Çağrı, “Yeis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/397-398.

zorlanması ve nimetlerin sahibine şükretmeyi unutmaması mümkündür. Ayrıca, karamsarlık ve yeis halindeki bir insan, geleceğe dair umutsuzluğa kapılır ve Allah'ın gelecekte de kendisine rızık vereceğine olan inancını kaybeder. Bu durumda, insanın nankörlüğe sürüklenmesi kaçınılmaz olur. Ancak, önemli olan bu duyguları kontrol altında tutmaktır. İnsan, zorluklarla karşılaştığında bile umudu korumalı ve Allah'a güvenmeyi sürdürmelidir. Zor zamanlarda bile şükretmeyi ve nimetleri hatırlamayı ihmal etmemek önemlidir. Bu, insanın nankörlükten kaçınmasına ve Allah'a olan bağlılığını güçlendirmesine yardımcı olur.⁸⁰ Bu konu ile ilgili ayete bakalım.

*“Kendilerine verilen öğütleri unuttukları zaman onlara her şeyin kapılarını açtık. Bundan dolayı sevindikleri zaman onları ansızın yakaladık. Onlarda ümitlerini yitirmiş oldular.”*⁸¹

İnsanlar hayatlarında bolluk, sağlık ve esenlik gibi nimetlere kavuştuklarında, bunların Allah tarafından kendileri için gönderilmiş bir imtihan olarak görmeli, bu nimetlere karşı dikkatli ve sorumlu hareket etmelidirler. Bu şekilde davranmaları nimetlerin kıymetini anlamalarını, Allah'a minnet ve şükran duymalarını sağlar. Kur'ân'da anlatılan kavimler gibi, insanlar da bu nimetlere kapılıp, güvenmek yerine, Allah'ın uyarılarını dikkate almalı ve nimetlerin Allah'ın birer lütfu olduğunu unutmamalıdır. Nimetlerin bir imtihan olduğunu kabul etmeyip şımaran kavimler, bir anda Allah'ın azabıyla karşılaştıklarında ümitlerini yitirmiş olurlar. Bu durum, insanların nimetlere şükretmeleri gerekirken küfredip isyan etmelerinin bir sonucudur.⁸²

Bollukta insan nasıl ki şükretmesi gerekiyorsa darlık ve sıkıntıda da sabredip Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemesi gerekir. Bu konuda ayeti kerimeye baktığımızda Yüce Allah günahı haddi aşanlar hiçbir şekilde Allah'ın rahmetinden ümitlerini kesmemeleri gerektiğini ve Allah dilerse bütün günahları bağışlayacağını bildirir.⁸³

Gazzâlî (v.505/1111) büyük günahları sınıflandırırken kalpte olan büyük günahkâr kategorisinde Allah'ın rahmetinden ümit kesmek olduğunu dile getirmiştir.⁸⁴

⁸⁰ Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, 139.

⁸¹ 6/En'âm 44.

⁸² Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/404-405.

⁸³ 39/Zümer 53.

⁸⁴ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 4/39.

1.2.6. Cimrilik (شح - بخل)

Kelime manası olarak cimrilik: “Soysuz, alçak, dilenci, pinti, kimseye bir şey vermek istemeyen, hasis gibi anlamlara gelir. Terim olarak cimrilik: Servet edinme tutkusuyla karşılıksız harcama ve hayır yapmaktan kaçınmaktır. Cimri kelimesi Farsçadan dilimize geçmiş ve kullanılmıştır.”⁸⁵

İslami literatürde cimrilik anlamında “buhl” (بخل) ve “şuhh” (شح) kavramları da kullanılır.⁸⁶

Buhl (بخل): İnsanın malını vermekten sakınmasıdır.⁸⁷ Buhl, “Nimetleri, ihtiyaçları esirgenmesidir. Karşılığı cömertlik kelimesidir.”⁸⁸

Cimrilik iki türdür. Birincisi kendi ihtiyaçlarını karşılarken göstermiş olduğu cimrilik, ikincisi de başkalarına karşı göstermiş olduğu cimriliktir. İkinci olan daha kötüdür. Nitekim ayette: “Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler...”⁸⁹ bildirilmektedir.⁹⁰

Şuhh (شح): Hırs ile beraber gelen cimriliğe “şuhh” denilir. Hırsından dolayı vermemektir.⁹¹ “Öncelikle kişiyi mal mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygudur.”⁹² Alışkanlık haline gelmiş olan hırsla birlikte olan cimriliğe şuhh denir.⁹³ Bu konu ile ilgili ayete bakalım.

“De ki: ‘Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kısıtıkça kısırdınız. İnsanoğlu çok eli sıkıdır!’”⁹⁴

İnsanın içindeki duygular, arzular ve eğilimler onun yaratılışının bir parçasıdır. İnsan bunlarla çeşitli sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerle etkileşime girer. Hırs: cimrilik, maddeye aşırı istek, makam ve şöhret arzusu gibi duyguların insanın içinde bulunmasıdır ki bu normaldir ve kontrol altına alındığında potansiyel olarak yararlı olur. Mesala, hırs ve rekabet duygusu, insanın kendini geliştirmesi ve ilerlemesi için bir motivasyon kaynağı olabilir. Bu insanın hedeflerine ulaşması ve başarılı olması için

⁸⁵ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Yayınevi, 1970), 174.

⁸⁶ Mustafa Çağrı, “Cimrilik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/4-5.

⁸⁷ Seyyid Şerif Cürcânî, *Mu‘cemü’t-ta‘rîfât* (Kahire:Dâru’l-Fadîle, 2004.), 52.

⁸⁸ İsfahânî, *Müfredat*, 123.

⁸⁹ 4/Nisa 37.

⁹⁰ İsfahânî, *Müfredat*, 123.

⁹¹ İbn Faris, *Mu‘cemu Mekayisi’l Luga*, 3/178.

⁹² Mustafa Çağrı, “Cimrilik”, 8/4-5.

⁹³ İsfahânî, *Müfredat*, 541.

⁹⁴ 17/İsrâ 100.

gereken çabayı göstermesini sağlar. Benzer şekilde, maddeye aşırı istek ve servet arzusu, insanın çalışma disiplini ve üretkenliğini artırır. Ancak, bu duyguların kontrolsüz bir şekilde bırakılması veya aşırıya kaçması, olumsuz sonuçlara yol açar. Cimrilik, bencillik ve doyumsuzluk gibi duygular, kişinin ilişkilerini ve toplumsal hayatını olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle, bu duyguların yönetilmesi ve dengeye getirilmesi önemlidir⁹⁵

Cimrilik sadece maddi varlıklarla ilgili değildir; aynı zamanda insanın sahip olduğu yetenekler, bilgi, sağlık gibi manevi ve fiziksel nimetlerin de paylaşılması veya başkalarının yararına kullanılmaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu, aslında bir tür nankörlük ve vefasızlık olarak da görülür. İnsan, sahip olduğu her türlü nimeti sadece kendi gayreti ve mahareti sonucu olarak görmeye başlarsa, bu aslında Allah'ın kendisine olan lütfunu inkâr etmek anlamına gelir. Çünkü İslam'a göre, insanın sahip olduğu her şey aslında Allah'ın bir lütfudur ve insan bu nimetlerle sadece kendini değil, çevresini de yönlendirmeli ve iyiliğe teşvik etmelidir. Bunun tersine, bu nimetleri bencilce kullanmak veya paylaşmamak, bir tür nankörlük ve vefasızlık olarak kabul edilir. Cimrilik, insanın bencillik ve nefesine tapma eğilimini yansıtır. Ancak, İslam'a göre, insanın sahip olduğu her şeyin bir emanet olduğu ve bu nimetlerin doğru şekilde kullanılması gerektiği vurgulanır. Bu nedenle, insanların cömertlik ve paylaşma duygularını geliştirmeleri teşvik edilir. İyilik yapma ve başkalarını mutlu etme, İslam'ın temel prensiplerindendir ve bu şekilde davranan insanlar hem Allah'ın hoşnutluğunu kazanır hem de insanlar arasında sevgi ve saygıyı artırır.⁹⁶

Bu konuda özellikle dinimiz cimrilik duygusundan kurtulmak için infak, sadaka, zekât vb. ibadetler teşvik etmiştir. İnsan kendisine verilen malın sahibi aslında Allah olduğu bilinciyle hareket edip kendisine emanetçi gözüyle bakarak malını Allah'ın rızası doğrultusunda sarf etmelidir.

1.2.7. Günaha Dalma (الاثم)

Günah (الاثم), helal ve mubah olmayan amelleri işlemek manasına gelir.⁹⁷ Günah kelimesinin yerine arapçada ihanet, isyan, masiyet gibi kelimelerde kullanılmaktadır.⁹⁸

⁹⁵ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1991), 7/3589-3591.

⁹⁶ Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, 159.

⁹⁷ Firûzâbâdî, *el-Okyanûsü'l-Basît fî Terceme-i Kamûsi'l-Muhît*, "el-ism", 5/4842.

⁹⁸ Muhammed Tancî, *el-Mu'cemü'z-Zehebî*, (Beyrut: yy. 1969), 511.

Günah (الاثم), insanı sevaptan geri bırakan, hayırlı olandan alıkoyan işlerin genel adıdır. Yavaş yürüyerek geç kalma anlamı da vardır.⁹⁹

Kur'an'a bakıp genel bir tanım yapmaya çalışırsak şöyle diyebiliriz: “Günah, meşru olana saldırıp gayrı meşru olan şeyleri de yapmaktır. Allah (cc) yapma dediğini yapıp, yap dediğini yapmama durumu olarak açıklayabiliriz.”¹⁰⁰

Kur'an'da günah kavramı, ferdi ve içtimai hayatı derinlemesine etkileyen bir olay olarak sunulur. İyilik ve sevap fiilleriyle birlikte günahlar da insanların hayatlarında önemli bir rol oynar. Günahlar, bazen ferdin kendi hakkına zarar vermesi, bazen başkalarının meşru haklarına tecavüz etmesi veya Allah'ın emirlerine karşı gelmesi şeklinde ortaya çıkar. Kur'an'da günahlar, insanın iç dünyasında ve dış dünyasındaki ilişkilerinde ortaya çıkan çeşitli eylemler olarak tanımlanır. İnsanın günahının kökeninde nefsiyle olan mücadelesi yatar. İçsel zayıflıklar, kötü niyetler ve hatalı kararlar insanı günaha sürükler. Ancak günahlar sadece ferdi düzeyde değil, aynı zamanda içtimai düzeyinde de kötü sonuçları olan eylemlerdir.

Toplumsal haksızlık, zulüm ve adaletsizlik gibi davranışlar, Kur'an'a göre büyük günahlar arasında yer alır. Bu tür davranışlar, toplumun huzurunu ve refahını tehdit ederek Allah'ın gazabını çekmektedir. Kur'an, günahların sonuçlarına da dikkat çeker. Günahlar, insanın iç dünyasını karartır, onu iyilikten uzaklaştırır ve en nihayetinde toplumları büyük felaketlere sürükler. Dolayısıyla Kur'an'da günahlarla mücadele etmek ve doğru yolu bulmak önemli bir konu olarak vurgulanır.¹⁰¹

Gazzâlî *İhyâ* da günah tanımını yaparken bunun insanın pek çok huy ve vasıfından kaynaklandığını söyler. Günahların kaynağını dört sığata münhasır olduğunu söylemektedir:

- a. Rububiyyet sıfatı: Kibir, böbürlenme, ceberutluk, övülmeyi, izzeti, zenginliği sevmek diye tanımlar.
- b. Şeytanlık sıfatları: Bunlar haset, azgınlık, hile ve aldatma gibi kötü vasıflardır.
- c. Hayvanlık sıfatları: Bunlar hayvanlara özgü sıfatlardır. Bu sıfatlar açgözlölük, mide ve şehveti tatmin etmedir.

⁹⁹ İsfahânî, *Müfredat*, 66.

¹⁰⁰ Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı* (Konya: Hibaş Yayınevi, 1984), 32-33.

¹⁰¹ Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, 32-33.

d. Canavarlık sıfatları: Bu sıfatlar kin, dövmek, sövmek ve öldürmek vb. sıfatlardır.

Bu sınıflandırmalardan sonra günahı bırakmanın ancak tövbe ile mümkün olduğunu ve bir şey mahiyati bulununca terk edildiğini söylemektedir.¹⁰²

Büyük-küçük günah işlemek Allah'ın emrini yerine getirmeme veya yasakladıkları şeyleri yapma anlamına geldiği için bir bakımdan Allah'a başkaldırma ve rahmetinden uzaklaşmadır. Nitekim: “*Hayır! Gerçek şu ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp paslandırmıştır.*”¹⁰³ ayeti bu hakikati anlatmaktadır.¹⁰⁴

Hadislerde de günahla ilgili tabirlere rastlamaktayız. “Nevvâs b. Sem'an el-Ensârî (ra) şöyle rivayet etmektedir: “Resûlullah'a (sas) iyilik ve günahı sordum. Bunun üzerine şöyle buyurdular: ‘iyilik (birr), güzel ahlakıdır. Günah ise, kalbini tırmaladığı halde insanların bilmesinden hoşlanmadığın şeydir.’”¹⁰⁵

1.2.8. Zulüm (ظلم)

Zulüm, bir şeyi yanlış yere koymak veya yanlış yerde kullanmaya denir.¹⁰⁶ Taberî zulüm ile ilgili çok fazla mana olduğunu söyler. Bunları tek tek açıklamak kitabı uzatacağı için hepsinin ortak temeli olarak: “bir şeyi olması gereken yerin dışında kullanmak” olarak açıklamaktadır. Ondan sonrada tefsirinde zulüm kavramını hep bu anlam üzerine bina ederek işlemiştir.¹⁰⁷

Dilcilerin çoğu zulüm kavramını bir şeyi kendisine ait olan yerin dışına koymaktır diye tanımlamışlardır. Bu da onu eksiltmek ya da artırmak, onu zaman ve mekanından sapmakla olmaktadır. Cehalet, fiske ve şirk anlamlarında da kullanılmaktadır. Haddi aşmak anlamı da vardır..Bunun için hem büyük hem de küçük günahlar için de kullanılmaktadır.¹⁰⁸

Ahlak ilmi sahasında ilk ve en mühim anlamı, “muayyen haddi aşmak ve bir başkasının hakkını ihlal etmek” gibi gözükmektedir. Kısaca ve genel olarak zulüm:

¹⁰² Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, 4/36-38.

¹⁰³ 83/Mutaffîfîn 14.

¹⁰⁴ Murat Karasoy, *Büyük Günahlar* (İstanbul: Işık Yayınları, 2009), 9.

¹⁰⁵ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahih-i Muslim ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2013), 8/20.

¹⁰⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsü'l-Basît fî Terceme-i Kamûsi'l-Muhît*, “ez-zulm”, 6/5096.

¹⁰⁷ Muhammed b. Cerir Taberî, *Taberî Tefsîri Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Turki (Kahire, Hicr, 2001), 1/559-560; 4/525.

¹⁰⁸ İsfahânî, *Müfredat*, 657-659.

“kişinin kendi sınırlarını aşması ve yapmaya hiç hakkı olmayan şeyleri yapması anlamına gelir ve adaletsizlikte bulunmasıdır.”¹⁰⁹

Zulüm: “Bir şeyi yerine koymamak, hakkı olmayanı yemek, bir şeyi eksik yapmak, haksızlık yapmak, haddi aşmak, söz ve fiilde aşırılığa gitmek anlamlarına gelip günahın büyüğüne de küçüğüne de kullanılmıştır.”¹¹⁰ Bu konu, ilgili ayette şöyle geçmektedir.

*“O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!”*¹¹¹

Allah (cc) bize verdiği nimetleri iki kısma ayırabiliriz.

- a. Yaratılıştan itibaren verilen bedeni ve ruhi nimetler. Bedensel olarak, solunum, sindirim, dolaşım gibi temel fizyolojik süreçlerin yanı sıra, duyu organları sayesinde çevremizdeki dünyayı algılar ve etkileşime geçeriz. Ruhani olarak, insanın sahip olduğu zihinsel ve duygusal yetenekler de büyük bir nimettir. Zihin, düşünme, öğrenme ve analiz etme gibi işlevlerle donatılmıştır. Duygularımız ise bizi çevremize ve diğer insanlara bağlar; sevgi, merhamet ve şefkat gibi duygular hayatımıza anlam katar.
- b. Yüce Allah'ın sunduğu yakın ve uzak nimetler gerçekten de sayısızdır ve insanın hayatını sürdürebilmesi için gereken her şeyi içerir. Gıda, su ve hava gibi temel ihtiyaçların yanı sıra, çevredeki doğal kaynaklar, iklim koşulları, bitki ve hayvan yaşamı gibi unsurlar da insanın hayatını destekler. Bu nimetlerin sayısının ve çeşitliliğinin farkına varmak, insanı şükretmeye ve minnettar olmaya yönlendirir. Ancak gerçekten de bu nimetlerin sayısını tam olarak hesaplamak mümkün değildir; çünkü Yüce Allah'ın lütfu ve bereketi sonsuzdur.¹¹²

Bütün bu nimetlere karşılık insan iki şekilde tavır takınabilmektedir. Birincisi zalimce bir tavır takınmaktır ki zulüm kelimesi sadece başkalarına karşı haksızlık yapmak anlamına gelmez, aynı zamanda kendi içimizdeki potansiyelleri, yetenekleri ve nimetleri doğru şekilde kullanmamak da bir tür zulüm kabul edilir. İnsanın sahip olduğu akıl, sevgi,

¹⁰⁹ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, 221-222.

¹¹⁰ Veli Ulutürk, “Kur'an-ı Kerim’de Zulüm Kavramı”, *A. Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 121.

¹¹¹ 14/İbrâhîm 34.

¹¹² Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013), 10/230-234.

inanç duygusu, nefsin güçleri, dürtüler ve diğer yetenekler onların yaratılış amaçlarına uygun olarak kullanılmalıdır. İkincisi nimetlerin kaynağını inkâr etmek veya değerlerini bilmemek, nankörlüktür. İnsanın sahip olduğu her nimet, Yüce Allah'ın bir lütfudur ve insan bunun farkında olmalıdır. Bu nedenle, nimetlerin kaynağını inkâr etmek veya onların değerini bilmemek, Yüce Allah'a karşı bir nankörlük örneğidir.¹¹³

Zülüm Allah'a, insanlara ve nefesine karşı olmak üzere üç şekilde olmaktadır.¹¹⁴

- a. Allah'a karşı olan zülüm: Bu çeşit zülüm insanın Allah'a şirk koşup Onu inkâr etmesidir. Bu konu ile ilgili En'am suresindeki ayet'i örnek verebiliriz.. *"Hakiki anlamda iman edip ve imanlarına şirki katmayanlar var ya işte güven bunlar içindir. Kurtuluşa erenlerdir."*¹¹⁵ Bu ayet nazil olduğunda sahabiler peygamber efendimize gelerek bu durumun zorluğunu düşünüp telaşa düştüler. Peygamber efendimiz kendilerinin düşündükleri cihette olan bir zulüm olmadığını ve Lokman'ın oğluna hitaben söylemi *"Allah'a ortak koşma....."*¹¹⁶ ayetinde geçen zulümdür demiştir.¹¹⁷
- b. İnsana olan zülüm: İnsanın diğer insanlara karşı ya da yaşadığı çevreye karşı haksızlık ve adaletsiz davranmasıdır. Zulme uğrayana mazlum denir. Bakara suresindeki ayet'i bu duruma örnek verebiliriz. *"İslam bir ölçü koymuş ne haksızlık edersiniz ne de haksızlığa uğrarsınız."*¹¹⁸
- c. Kendisine zulüm: İnsanın günaha şirke düşmesiyle kendine olan zulmüdür. A'râf suresinde ki ayet'i bu duruma örnek verebiliriz. *"Rabbimiz biz nefsimize zulmettik..."*¹¹⁹

İnsanın, kendisine bahşedilen sayısız nimetler karşısında Allah'a karşı sorumluluğunu yerine getirmemesi veya başkalarına haksızlık yapması, nankörlüğe ve nimetlerin değerini bilmemeye sevk eder. Zulüm, insanın nankörlüğünü artırır ve nimetlerin değerini bilmemesine sebep olur. Bu nedenle, insanların Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmesi, başkalarına adaletli davranması ve kendisine

¹¹³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* , 10/231-235.

¹¹⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Okyanûsu'l-Basît fî Terceme-i Kamûsi'l-Muhît*, 6/5096.

¹¹⁵ 6/En'am 82.

¹¹⁶ 31/Lokmân 13.

¹¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, ter. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Yayınları.ts), "İman", 23.

¹¹⁸ 2/Bakara 279.

¹¹⁹ 7/A'râf 23.

bahşedilen nimetlerin kıymetini bilmesi önemlidir. Bu, hem ferdi hem de içtimai düzeyde huzur ve adaletin sağlanmasına katkıda bulunur.¹²⁰

Garaudy (v.2012) insan bilgisini zulümetmek için kullandığında olabilecekleri şöyle açıklamıştır: “ İnsan önceden yapmış olduğu bütün fetihleri yok edebilecek gücü vardır. Genler üzerinde oynama yaparak insanı alet öncesi dönemdeki yaşantısına geri götürecek teknik gücü bulunmaktadır. Atomla oynama yaparak yeryüzünde bütün hayat izlerini silebilecek gücü vardır.”¹²¹

1.2.9. Servet ve Makam Sevgisi (حب الثروة والمنصب)

Servete düşkünlük, insanın maddi varlıklara aşırı derecede önem vermesi ve bunların peşinde koşarak manevi değerleri, Allah'a olan kulluk vazifesini ihmal etmesidir. Kişi, servet hırsıyla meşgul olduğunda, Allah'a olan sorumluluklarını yerine getirmekte ihmalkâr davranır, insanlara ve topluma karşı olan görevlerini yerine getirmede de gevşeklik gösterir. Bu durumda, servete düşkünlük, insanın maddi hırslarıyla manevi değerlerini ve toplumsal sorumluluklarını geri planda bırakmasına neden olur.¹²²

Kur'an'da aşırı derecede mal sevgisi, (100/Âdiyât 8) ve mala karşı çok düşkün olmak, (17/İsrâ 100) insanın yapısında bulunduğunu vurgulanmıştır. İnsanın yapısındaki bu özellik dikkate alınıp, insanın mal ve servetle olan ilişkisi belli ilkelere bağlanılmıştır. Onun için Allah (cc) iyilik ve kötülüğü mal ve servetin doğasında değil, kişinin mal ve servetle olan ilişkisi boyutunda bildirmiştir.¹²³

İnsanların çoğunda hubb-u cah denilen şöhret, hodefuruşluk, şan ve mevki sahibi olmak ehli-i dünyanın her bir ferdinde cüz'i ve külli bir arzu bulunmaktadır. Hatta o arzusu için hayatını feda edecek derecede şöhretperestlik hissi onu sevk etmektedir. Ehl-i ahiret için bu arzu gayet tehlikelidir. Ehl-i dünya için de bu çok dağdağalıdır, ahlak-ı seyyienin de menşei olup insanların en zayıf damarıdır. İnsanı yakalamak, kendine bağlamak ve onun o arzusunu okşamakla onu mağlup eder.¹²⁴

Servet âşıkları olduğu gibi, mevki âşıkları da insanları kontrol altına almak ve kendi emirleri altında tutmak isterler. Onlar, güç ve mevki sahibi olduklarında, çevrelerindeki insanları kendilerine bağımlı hale getirmek ve iradelerini kendi istekleri

¹²⁰ Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, 165-166.

¹²¹ Roger Garaudy, *Çöküşün Öncüsü ABD*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Nehir Yayınları, 1997), 168.

¹²² Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, 166.

¹²³ Şehmus Demir, Kur'an Bütünlüğü İçinde İnsanın Servet ve Mal Karşısındaki Konumu, *EKEV Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 145.

¹²⁴ Said Nursi, *Mektubat*, 587.

doğrultusunda kullanmak için çaba sarf ederler. Mevki sahipleri, hür olan insanları kendi taleplerine boyun eğdirmek ve kendilerine itaat ettirmek isterler. Bu, onların egemenlik ve güç arzularının bir yansımasıdır.¹²⁵

İnsan sorumlu bir varlık olduğunu, hesaba çekileceğini ve bundan dolayı serveti üzerinde sınırsız bir tasarruf ehliyetinin olmadığını bilincinde olması gerekir. Bu düşünce onu sadece kendini düşünen egoist yaklaşımlardan kurtararak toplumun menfaatini de göz önünde bulundurmasına vesile olacaktır. Bu şekilde davrandığında israfa kaçmayarak dengeli bir şekilde hareket edecektir. Çünkü İsrâf Allah'a ve topluma karşı bir hırsızlıktır.¹²⁶

Gazzâlî, servetin ve mevkinin insanlar üzerindeki etkilerini karşılaştırarak, her ikisinin de insanlar için çekici olmasının nedenini açıklar. Servetin insanlar üzerindeki etkisiyle mevkinin etkisi arasındaki farkı şu şekilde değerlendirir: Servet, altın ve gümüş gibi maddi varlıklar sayesinde birçok faydalı sonuca ulaşılmasını sağlar. Benzer şekilde, mevki sahibi olanlar da insanların gönüllerini kazanarak isteklerine ulaşabilirler. Ancak servet ile mevki sahibi olma arasında bir fark vardır. Gazzâlî'ye göre, mevki sahibi olmak, servet sahibi olmaktan daha kolaydır. Çünkü bir akıllı veya dindar kişi, gönülleri fethederek servet sahibi olabilir. Zenginler, onun erdemlerine inandıklarında, servetlerini ona aktarmaya istekli olurlar. Ancak cimri bir zengin, ne kadar servete sahip olursa olsun mevki sahibi olamaz. Mevki, servetin kazanılmasına yardımcı olabilir. Bir mevki sahibi aynı zamanda servet sahibidir. Ancak her servet sahibi mevki sahibi değildir. Bu nedenle, mevki sahibi olmak, servet sahibi olmaktan daha cazip görülür.¹²⁷

Gazzâlî'ye göre, servet gibi mevki de dünya hayatının geçici varlıkları arasındadır ve ölümle son bulur. Ancak insanlarla geçim sağlamak için bazı durumlarda mevki sahibi olmak gereklidir. Gazzâlî, bu ihtiyacın mevcut olduğunu kabul eder. Bununla birlikte, mevki sevmek kötü bir davranış olarak görülmemelidir. Bu sevgi, insanı yalana, hileye ve günah işlemeye sevk etmediği sürece kişiyi günahkâr olarak nitelendirmek doğru olmaz. Gazzâlî, bu tür dünya arzularının insanları ilahi hükümlere aykırı davranmaya sürüklemesi durumunda kişinin kötü niyetli veya günahkâr olduğunu belirtir. Ancak

¹²⁵ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, 3/295.

¹²⁶ Roger Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 98.

¹²⁷ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, 3/295-296.

mevki veya serveti sevmek, onları meşru yollarla elde edip kullanmak, insanın dünya hayatındaki meşru ihtiyaçlarını karşılamak için bir araç olarak kabul edilir.¹²⁸

1.2.10. Şımarıklık ve Kendini Beğenme (بطر واناني)

Şımarık, yersiz istekte bulunmak, yoldan çıkmak, aşırı mal ve refahtan dolayı kibirlenip gurulanmak, kusur bulmak gibi anlamlara gelir.¹²⁹ İnsanoğlu istediği ve çok arzuladığı bazı nimetlere kavuşunca bu nimetlerin Allah'tan geldiğini unutarak verilen nimetlerle şımarır. Bu şımarıklığı daha sonra kendisinin diğer inanlara karşı üstünlük nişanesi olduğunu düşünerek kendini beğenip nankörlüğe düşmesine sebebiyet vermektedir. Tevazu yani alçak gönüllü olmak, bireyin soy-sop, mal, mülk gibi şeylerle büyüklenmeyi unutmasıyla olur.¹³⁰

Kur'an-ı Kerim'in Kasas suresinde Allah (cc) kendilerine çokça nimet verdikten sonra şımarıp azgınlaşan nice kavimleri helak ettiğini bildirmektedir.¹³¹ Bu ayetin tefsirinde Mevdûdî şöyle diyor: “Bu ayet bir önceki ayetin devamı olarak mazeretlerine karşı gelen cevaptır. Haktan yüz çevirip batıla yapıştığınızda ve çokça övündüğünüz refah ve servete bir zamanlar Âd, Semûd, Sebe, Medyen ve Lut kavimleri de sahipti. Peki, onları bu azaptan ne kurtardı? Her şeye rağmen bolluk ve refah içindeki bir hayat arzusu hayatın tek amacı olamaz. İnsan hak ile batılı dert etmeyecek kadar refah peşinden koşsun. Hakkı kabul ettiği takdirde, bolluğu ve refahı kaybederim korkusuyla hakka yanaşmamaya ısrar etmesi durumunda öncekilerin karşılaştığı azapla karşılaşmayacağını garantisinin olmadığını dile getirmektedir.”¹³²

Zenginlik ve refah içinde yaşayan insanın, bu nimetlerin geçici olduğunu ve asıl önemli olanın Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu unutmaması önemlidir. Bu bilinçle insan sahip oldukları nimetlerin şükrünü yerine getirir. Kibir veya nankörlük gibi olumsuz karakter özelliklerine kapılmaktan kaçınır. İslam mütevazılığı, cömertliği ve alçak gönüllülüğü teşvik eder. İnsan sahip olduğu nimetlerin birer lütuf olduğunu kabul edip, bunları Allah'ın rızasını kazanmak için kullanmalı ve başkalarıyla paylaşmalıdır. Bu şekilde nankörlükten uzak, daha dengeli ve sağlıklı bir hayat tarzı benimser.¹³³

¹²⁸ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, 3/301-302.

¹²⁹ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük* (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007), 4/4473; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul, Pınar Yayınları, 2008), 1538; İbrahim Alaeddin Gövsa, *Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedi* (İstanbul, İskit Yayınları, ts.), 5/2663.

¹³⁰ Saîd Havvâ, *Allah Erinin Ahlak ve Kültürü*, 300.

¹³¹ 28/Kasas 58.

¹³² Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 4/203.

¹³³ Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, 132.

Değersizlik duygusu veya kompleksi, kendini beğenme ve kibirle ilişkilidir. Bu da kişinin başkalarını eleştirmesine veya küçümsemesine yol açar. Değersizlik duygusu, kişinin kendi eksikliklerini telafi etmek için başkalarını aşağılama eğiliminde olmasına neden olur. Kendini değersiz hissedenden bir kişi, başkalarını eleştirerek, küçümseyerek kendi eksikliklerini gizlemeye veya üstün göstermeye çalışır. Ancak, bu tür bir davranış aslında kişinin içsel çatışmalarını ve eksikliklerini gizleme çabasıdır. Kişi, başkalarını eleştirerek, küçümseyerek kendi değerini artırmaya çalışırken, aslında daha derin bir tatmin veya mutluluk bulamaz.¹³⁴

İnsanın kalbi, yaratıcısı ve hâkimi olan Allah'ı idrak etmekten uzak kalması durumunda, sahip olduğu dünyevi nimetler, onu nankörlük ve kibirliliğe sürükler. İnsan, Allah'ın kendisine verdiği her şeyi unutarak, sadece kendi çabalarıyla şansa bağlayıp kibirlenir ve nankörlük gösterir. Yüce Allah (cc) Kur'ân'da insana sıkça dünya hayatının içinde bulunan her şeyin geçici olduğu bildirmektedir. Bu dünya nimetlerinin geçiciliğini ve Allah'ın sonsuz gücünü idrak etmek, insanın nankörlükten ve kibirden kaçınmasına yardımcı olur. Ayrıca, sahip olduğu nimetleri şükürle karşılamak ve başkalarıyla paylaşmak, insanın daha sağlıklı bir hayat tarzı benimsemesine katkıda bulunur.

1.3. Kıssa (قصة)

Kıssa kökeni arapça olan 'kassa' filinden türemiş olup kesmek ve anlatmak gibi anlamlara gelir. Kur'ân-ı Kerim'de en güzel açıklamayı yapmak ya da takip etmek anlamında kullanılmıştır.¹³⁵

Kıssa, yazılı olan hikaye manasına gelip haberin peşinden gitmek veya takip etmek anlamındadır. Bir kişinin başkasını takip edip onun hikayesini araştırması anlamına gelir.¹³⁶ Kur'ân'da kıssa kelimesi geçmez. Ancak Kasas ile aynı kökten türeyen fiiller kullanılır.¹³⁷

Kıssa terim olarak ise: *“Yalan ihtimali ve hayalin karışmasının mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızalarında varlığını koruyabilmiş hadiselerin; muhataplara adeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılması, beyan edilmesi anlamına gelir.”*¹³⁸

¹³⁴ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, çev. Şelale Başar, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985), 172-173.

¹³⁵ Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *Esâsu'l-Balâğa*, Thk. Abdurrahim Mahmud (Kahire: yy. 1953), 770-771.

¹³⁶ Cemaleddin Muhammed b. Makram b. Manzûr, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: D'aru's Sâdir, 1968), 7/74.

¹³⁷ 2/Âl-i İmrân 62; 7/A'râf 176; 12/Yûsuf 3; 28/Kasas 11.

¹³⁸ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 46.

Kur'ân'ın üçte birini kıssalar oluşturur. Bu Kur'âni ifadenin biricik üslubudur.¹³⁹ İnsan hayatının her yönüyle ilgilenen Kur'ân iyice tahkik edildiğinde ayetlerin yarısından çoğu tarihi hadiseler anlatılmıştır. Yalnız bunu söylerken anlatılan olaylar uydurulmuş darb-ı meseller değil gerçek olaylar olarak anlatılıyor.¹⁴⁰ Kıssaların zikredilmesinin çeşitli amaçları vardır bunları sınıflandırmak mümkündür.

- a. Tevhit inancını oluşturmak, Allah'a kulluk bilincini geliştirmek, ahiret bilincini geliştirip oturtmak vb. nedenlerden dolayı zikredilmiştir.¹⁴¹
- b. Ders ve ibret alınmasını sağlamak, önceki kavimlerin başına gelen bela ve musibetler anlatılarak benzer durumları her an yaşanabileceğini vurgulayıp bu kıssalardan ders ve ibret alınmasını sağlamaktır. Birden fazla ayet-i kerimede Allah (cc) “*anlat belki düşünürler*”, “*ibret alırlar*”, “*öğüt alırlar*” gibi ifadeler kullanmaktadır.¹⁴²
- c. Özelde peygamber ve ashabının genelde tüm müminlerin bela ve sıkıntılarına karşı dayanma gücünü artırmak içindir.¹⁴³ Kıssaları genel olarak bu şekilde üç sınıf halinde ele alabiliriz.

Seyyid Kutub'un (v.1966) perspektifine göre, peygamberlerin davet yöntemleri benzerdir ve kavimlerin sonuçları genellikle birbirine benzerdir. Bu nedenle aynı davet yöntemlerini kullanan peygamberlerin kıssaları sık sık anlatılır. Ayrıca, bu kıssaların bir müjdeleme ve bir uyarı amacı olduğunu söyler. Bu kıssalar, insanları Hz. Âdem'den beri var olan İblis' in tuzaklarına karşı uyararak, onun yolundan kaçınması gerektiğini öğütler. Kur'ân'daki Hz. Süleyman, Hz. Davud, Hz. Eyüp, Hz. İbrahim, Hz. İsa, Hz. Zekeriya, Hz. Yunus, Hz. Musa gibi peygamberlerin kıssaları, Allah'ın peygamberlerine ve seçkin kullarına verdiği nimetleri açıkladığına işaret eder. Bu kıssalar, Allah'ın kullarına olan lütfunu ve merhametini vurgular. Bu bakımdan, bu kıssaların önemli bir yönü, Allah'ın insanlara olan sevgi ve şefkatini göstermektedir.¹⁴⁴

Anlatılan kıssaların anlatım yöntemlerine baktığımızda amaç tarihi olayları ayrıntılarıyla ortaya koymak değil ibret ve dersler vermektir. Bu açıdan verilmek istenen mesajın bizzat kendisine önem atfedilmiş, verilen mesaja hizmet etmeyen şahısları,

¹³⁹ Bahaeddin Sağlam, *İlmi ve Edebi Yönleriyle Kuran Kıssaları* (İstanbul: Tebliğ Yayınları, 1985), 5.

¹⁴⁰ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 1/108.

¹⁴¹ A'râf, Hûd, Enbiyâ, Şuarâ surelerinde anlatılan kıssalar.

¹⁴² 7/A'râf 176; 12/Yûsuf 111; 29/Ankebût 20; 12/Yûsuf 109.

¹⁴³ 11/Hûd 102.

¹⁴⁴ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev. Kamil. M. Çetiner (İstanbul: Arslan Yayınları, 1997), 205-223.

kahramanları, zamanı, mekânı veya olayların kronolojik sıralaması vb. hususlar dikkate alınmamıştır. Bu açıdan kıssalara baktığımızda üç önemli faktör gözümüze çarpmaktadır: Bunlar tekrarların yer alması, olayların sadece verilmek istenen mesaja kadar anlatılması ve mesajdan çıkaracak ilkelerin neler olduğunu anlatılmasıdır. Kur'ân kıssalarını üç sınıfa ayırabiliriz:

- a. Peygamber kıssaları: Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Davud vd. peygamberlerin kıssalarıdır.
- b. Peygamber olup olmadığı bilinmeyen bazı kişilerin kıssaları ve bazı toplumların kıssaları : Üzeyir, Zülkarneyn, Lokman kıssaları; Ashab-ı Kehf, Ashâbu'l-Uhdüd vb. kıssalar örnek verebiliriz..
- c. Kur'ân indirildiğinde meydana gelen olayları anlatan kıssalar: Bunlara İsrâ, Hicret, Ahzap, Bedir vb. olayları örnek verebiliriz.¹⁴⁵

Konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için kıssalar hakkında genel bilgiler verdikten sonra, asıl konumuz olan Hz. Musa (as) kıssasında bize verilen mesajlardan biri olan Kiptiler ve İsrailoğulları'nın nankörlüklerini ayetler ışığında inceleyeceğiz.

1.4. Hz. Musa (as) Kıssası

Musa (as) kıssasını anlatmadan önce o günkü Mısır'ın genel durumuna baktığımızda Mısırdaki çoğunlukta Kiptiler yaşamaktaydı. Mısır'ın eski yerlilerine de 'Kıbt' denilmektedir.¹⁴⁶ Yunanlılar da Asağı Nil'deki deltaya Egyptos ismini verip ve orada yaşayanlara Kipti demişlerdir.¹⁴⁷ Bunlardan başka Hz. Yusuf zamanında oraya gelip yerleşmiş İsrailoğulları ve küçük çapta başka milletlerde yaşamaktaydı. Hz. Yusuf'tan sonra İsrailoğulları Mısırdaki çoğaldılar. Hz. Yakup ve Hz. Yusuf şeriatına bağlı kaldılar. İsrailoğulları servet ve şeref sahibi durumuna geldiler.¹⁴⁸ Sonrasında İsrailoğulları ahlaken bozuldu, insanları Allah'ın yoluna davet etmeyi bırakıp dünya işlerine daldılar, toplumda onlara karşı değişti.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Remzi Kaya, Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 34-35.

¹⁴⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, sad. Ali Arslan (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1977), 21.

¹⁴⁷ Ali Sayı, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz Musa* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 20.

¹⁴⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 790.

¹⁴⁹ Ebu'l Hasen Nedvî, *Kur'an-ı Kerimde Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı* (İstanbul: Risale Yayınları, 2005), 102-103.

İsrailoğulları on iki kabileden oluşmaktaydı. Her kabile Hz. Yakup oğullarından birine mensuptu. Bunlara ‘Esbat-ı Beni İsrail’ denilirdi ki bu da Yakup (as) torunları anlamına gelmekteydi.¹⁵⁰

İlk başlarda İsrailoğulları geniş araziler, büyük servetler kazanmış ve huzur içinde yaşamaktaydılar. Bu durumları Firavun’un hâkimiyetine kadar sürdü.¹⁵¹

Kur’ân-ı Kerim Firavun kelimesini sadece Hz. Musa dönemindeki Mısır kralını ifade etmek için kullanır. Hz. Yusuf zamanındaki krallı ifade etmek için “Rab” ve “Melik” kelimeleri kullanır.¹⁵² Kıptilerden olan Firavunlar İsrailoğulları’nın bir gün ülkenin idaresini ellerine geçireceklerinden endişe duymaktaydılar. Bunun için Firavun ülkenin başına geçtiğinde halkını fırkalara ayırdı.¹⁵³ İsrailoğullarını fırkalara ayıran Firavun bir sınıfı yapı işlerinde, bir sınıfı ziraat işlerinde, bir sınıfı temizlik işlerinde ve hiçbir sanatı bulunmayanları ise cizye ile mükellef kılarak onlara işkencenin en kötüsünü yükledi.¹⁵⁴ Böyle yaparak onların zihnen idareden uzaklaştırmış oluyordu.¹⁵⁵ Bu zulüm ve işkenceler her geçen gün artmaktaydı. İsrailoğulları da bu durumdan kurtulmak için eski vatanları olan Filistin’e geri dönmek istiyorlardı. Fakat Firavun buna müsaade etmediği gibi baskılarını her geçen gün artırmaktaydı.¹⁵⁶ Başka kıssalarda genelde topluluk ismi zikredilirken Hz. Musa kıssasında bizzat Firavun’un ismi zikredilir, bu durum topluluğun onun ismiyle özdeşleştiğini gösterir.¹⁵⁷

Firavunların zulüm ve baskılarına rağmen İsrailoğulları hızla çoğalmaktaydılar. Bu durum Firavun ve Kıptileri oldukça endişelendirmekteydi. Mısır’ın sosyal durumu bu şekildeyken Firavun bir gün rüya görüyor ve rüyasında Beyt-i Makdis tarafından gelen bir ateşin Kıptilerin evlerini yakıp harap ettiği İsrailoğullarına ait evlere dokunmayıp geri bıraktığını gördü.¹⁵⁸ Bu rüya Firavun’u korkutup telaşlandırdı. Kâhinleri çağırıp rüyasını onlara anlattı. Zira Firavunların zamanında kâhinlik, sihirbazlık, gaipden haber verme son derece gelişmiş ve birer saygın meslek haline gelmişti. Hemen hemen her beldede kâhin

¹⁵⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 22.

¹⁵¹ Mehmet Dikmen, *Peygamberler Tarihi* (İstanbul: Cihan Yayınları, 2012), 314.

¹⁵² Ömer Faruk Harman, “Firavun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/120-122.

¹⁵³ 28/Kasas 4.

¹⁵⁴ Muhammed b. Cerir Taberî, *Tarihi Taberî*, çev. Faruk Gürtunca (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2000) 1/199.

¹⁵⁵ Necati Kara, *Kur’an’a göre Hz Musa, Firavun ve Yahudiler* (İstanbul: Seha Neşriyat Yayınları, 1989), 170.

¹⁵⁶ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanlar Tarihi*, 1/279.

¹⁵⁷ Hayati Aydın, *Kur’an’da İnsan Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999), 247.

¹⁵⁸ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 2/9.

ve sihirbaz bulunurdu, bunlar da kendi aralarında derecelere ayrılmışlardı. Firavun'un bu rüyasını yorumlayan kâhinler İsrailoğulları arasında bir erkek çocuk dünyaya gelecek ve senin saltanatını yıkacak diye yorumladılar.¹⁵⁹ Firavun ondan sonra hem İsrailoğulları'nın çoğalmasını önlemek hem de kendi saltanatı için tehlike teşkil edecek çocuğun doğmasını engellemek amacıyla doğacak erkek çocukların öldürülmesi kız çocuklarının da sağ bırakılmasını emretti.¹⁶⁰

Tevrat'a göre de Tanrı İbranilerin acı çekip zulümler görmelerini istemiştir. Çünkü bu durum onları Mısırlıların ahlaksızlıklarından ve putperestliklerinden uzak durmalarına mucizevi bir kurtuluşla kendine iman etmelerine ortam hazırlamıştır.¹⁶¹

1.4.1. Hz. Musa'nın (as) Doğumu

Cellatlar yeni doğan çocukları öldürdükleri sırada Hz. Yakup'un üçüncü oğlu olan Lavi'nin torunlarından olan İmran'ın soyundan Musa (as) dünyaya geldi.¹⁶² Hz. Musa (as) doğumunu, bebekliğini, saraya girişini ve çocukluğunu Kur'ân-ı Kerim de iki surede ve on ayette görmektedir.¹⁶³ Hz. Musa'nın babasının ismi Kur'ân'da İmran olarak geçer. Musa'dan (as) önce iki çocukları olmuş birincisi abla Meryem ikincisi kardeşi Harun'dur. Harun muhtemel ki henüz öldürme emri yayınlanmadan önce doğmuştur.¹⁶⁴ Musa da öldürme emrinin tam ve titizlikle uygulandığı sene de dünyaya gelmiştir.¹⁶⁵ Firavun doğacak çocuğu öldürmek için yetmiş bin başka bir rivayete göre doksan bin çocuğu öldürdüğü rivayet edilir.¹⁶⁶ Hz. Musa annesi onu doğurduğu zaman başına geleceklerden tasalanmıştır.¹⁶⁷ Allah (cc) onu emzirmesini, başına bir şey gelmesinden korktuğu zaman onu suya bırakmasını ve onu kendisine tekrar getirip peygamber yapacağını vahyeyiyor.¹⁶⁸ Buradaki vahiy rüya ile değil Cebrail vasıtasıyla olmuştur.¹⁶⁹ Annesi çocuğunun hayatını kurtarmak için denileni yaptı ve üç ay sonra çocuğunu nehre

¹⁵⁹ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/199; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Kıyasu'l Enbiya* (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 2004), 320.

¹⁶⁰ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/202; İbn Kesîr, *Kıyasu'l Enbiya*, 2/34.

¹⁶¹ Tevrat: "Çıkış", 1/11.

¹⁶² Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 22.

¹⁶³ 20/Tâhâ 38-40; 28/Kasas 7-13.

¹⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 4/160.

¹⁶⁵ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk: Seyyid Kesrevî Hasen (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 1/112-113.

¹⁶⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/521.

¹⁶⁷ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/200; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Sa'lebî, *Arâisu'l-Mecâlis* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000), 170.

¹⁶⁸ 28/Kasas 7.

¹⁶⁹ Ebû'l-Fazl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud Âlûsî, *Ruhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm Ve's-Seb'il-Mesâni* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1985), 20/45.

bıraktı.¹⁷⁰ Bu durum Taha suresinde anlatılmaktadır.¹⁷¹ Annesi ablasına onu uzaktan takip etmesini istedi.¹⁷² Ablası suya bırakılan sandığı uzaktan kimseye bir şey hissettirmeden takip ediyordu ve sular, sandığı Firavun'un sarayına kadar sürükledi.¹⁷³

1.4.2. Hz. Musa'nın (as) Firavun 'un Sarayında Büyümesi

Saray hizmetçileri sandığı görüp aldılar ve Firavun'un karısı Asiye'ye getirdiler.¹⁷⁴ Asiye sandığın içindeki çocuğu görünce kalbinde ona karşı sevgi ve şefkat duydu. Bu sevgi Firavun'un Hz. Musa'yı öldürmek istediğinde Asiye tarafından engel teşkil edecektir.¹⁷⁵ Çocuğu Firavuna götürerek onu evlat edinmeyi istedi.¹⁷⁶ Firavun, çocuğun İsrailoğullarından olmasından korktuğunu onu öldürme isteğini dile getirirse de hanımı olan Asiye onu vazgeçirinceye kadar konuşup ikna etti. Sandığın içinde bulduğu Musa'yı büyüten Firavun'un kızı Batya, Onu sudan çekip çıkardığı için bu ismi vermiştir.¹⁷⁷ Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a göre de Musa (as) Firavun'un sarayındayken 'Moses' ismi verilmiştir.¹⁷⁸ Bebek olan Musa (as) için sütanne arayışlarına başlandı. Fakat Musa (as) hiçbirinden süt emmiyordu. Allah (cc) buna izin vermemiştir ki bu durum Kur'an da anlatılmaktadır.¹⁷⁹ Bu durumu takip eden kız kardeşi onlara bu konuda yardımcı olabileceğini dile getirdi.¹⁸⁰ Saray ahalisi hemen dediği kadının getirilmesi emretti. Hiçbir kadının sütünü kabul etmeyen Musa annesini hemen emdi.¹⁸¹ Böylece Yüce Allah'ın vaadi gerçekleşip, Musa'nın annesi oğluna kavuşmuş oldu.¹⁸²

Musa (as) Firavun'un sarayında büyüyüp yetişti. Musa (as) olgunluk çağına ulaşılınca ona hikmet ve ilim verildi.¹⁸³ Zihni ve bedeni olarak tam rüşte erişmiş oldu. Bu durum Yahudi kaynaklarında belirli bir yaştan bahsedilirken Kur'an da herhangi bir yaştan bahsedilmez.¹⁸⁴ Hz. Musa ergenlik çağından sonra saray ahalisine mensup olmanın serbestliği içerisinde toplumun içerisinde gezmekteydi. Yine böyle bir günde ahalisinin haberi olmadığı bir sırada şehre girdi. Orada birbirleriyle kavga eden iki adam

¹⁷⁰ Tevrat: "Çıkış", 2/2.

¹⁷¹ 20/Tâhâ 39.

¹⁷² 28/Kasas 11.

¹⁷³ Tevrat: "Çıkış", 2/4.

¹⁷⁴ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 20/46.

¹⁷⁵ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 20/48.

¹⁷⁶ 28/Kasas 9.

¹⁷⁷ Yusuf Basalel, *Yahudi Tarihi* (İstanbul: Üniversal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık, 2000), 33.

¹⁷⁸ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 4/164.

¹⁷⁹ 28/Kasas 12.

¹⁸⁰ 28/Kasas 12.

¹⁸¹ Sa'lebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 170-173; İbn Kesîr, *Kıyasu'l Enbiya*, 321-323.

¹⁸² 28/Kasas 13.

¹⁸³ 28/Kasas 14.

¹⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 4/165.

gördü. Kavga eden Mısırlı, sıradan biri olmayıp işçileri denetlemekle sorumlu vergi memuruydu.¹⁸⁵ Kendisine taraf olan adam kendisinden yardım istedi, Hz. Musa Kıpti'ye bir yumruk vurdu ve ölümüne sebep oldu.¹⁸⁶ Tevrat'ta Hz. Musa, (as) İsrailoğullarına mensup olan kişiyi savunmada bu kadar istekli olması onun imanının göstergesidir denilmektedir. Bu şekilde yardım etmesinin amacı kavminin kendisi sayesinde kurtulacaklarını anlamaları içindir.¹⁸⁷ Mevdûdî tefsirinde şehrin ıssız olduğu zamanda şehre girmesi için farklı yorumlara yer vermiştir, sabahın erken saatleri, öğlen sıcaklığı veya başka bir zaman diliminde olduğunu ve 'Şehre girdi' ibaresinin ise sarayın şehrin dışında olduğunu göstermektedir.¹⁸⁸ Aslında öldürme niyetiyle değil mazlumu zalimden kurtarmak ve kavgayı ayırmayı umuyordu, her nasıl olduysa elinden kaza çıkmıştı. Yaptığından pişman olup bunun şeytanın işi olduğunu, Allah'tan af ve mağfiret diledi.¹⁸⁹ Allah (cc) onun bu tövbesini kabul edip onu bağışladı.¹⁹⁰ Hz. Musa (as) yaptığı şeyden korkmuş ve kötü bir netice bekler gibi sabahladı. Sabah sokakta dolaşırken kendisinden yardım isteyen İsrailinin başka bir Kıpti ile kavga ederken gördü ve bağırarak yine kendisinden yardım istiyordu.¹⁹¹ Hz. Musa bu duruma kızıp ona azgın kimse olduğunu her gün biriyle kavga ettiğini dile getirdi. Onlara doğru gidince İsraili telaşlanıp dün birine kıydığın gibi kendisine de kıyacağını bağırarak dile getirdi.¹⁹² Hz. Musa Kıpti'yi öldürdüğü şehre yayıldı.¹⁹³ Bu olay esnasında yanlarında bulunan Kıpti haberi şehrin her tarafına yaydı.¹⁹⁴ Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşup gelerek Hz. Musa'ya kendisini öldürmek için görüştüklerini dile getirip buradan gitmesini ve kendisine öğüt verdiğini dile getirdi.¹⁹⁵ Hz Musa'ya gelen adamın ismi Huzeykıl olup Firavun'un ailesine mensuptu.¹⁹⁶ Huzeykıl Hz. İbrahim'in dini üzerinde kalıp Hz. Musa'ya ilk iman edenlerdendir.¹⁹⁷ Haberden sonra Hz. Musa dua edip şehirden ayrıldı ve Medyen'e doğru yöneldi.¹⁹⁸ Hz. Musa (as) Medyen'e gitmesinin sebebi Medye'nin Firavun'un hâkimiyeti

¹⁸⁵ Sa'adya Gaon, *Tefsirü't-Tevrat bi'l Arabiyye*, çev. Nuh Arslantaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 1/703.

¹⁸⁶ 28/Kasas 15; Sa'lebi, *Arâisu'l-Mecâlis*, 175.

¹⁸⁷ Tevrat: "Çıkış", 2/12.

¹⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 4/166.

¹⁸⁹ 28/Kasas 15.

¹⁹⁰ İbnu'l Esîr, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 1/134.

¹⁹¹ 28/Kasas 18.

¹⁹² 28/Kasas 19.

¹⁹³ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 20/58.

¹⁹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân* (Kahire: Dâru'l Kütübi'l-Misriyye, 1964), 13/265.

¹⁹⁵ 28/Kasas 20.

¹⁹⁶ İbnu'l Esîr, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 1/134.

¹⁹⁷ Sa'lebi, *Arâisu'l-Mecâlis*, 176.

¹⁹⁸ 28/Kasas 22.

altında olmaması ve orada yaşayanların Hz. İbrahim'in soyundan gelmelerinden ötürüdür.¹⁹⁹ Hem Kutsal Kitapta hem de Kur'ân-ı Kerim de Hz. Musa Mısırdan ayrıldıktan sonra Medyen'e gittiği yazılmaktadır.²⁰⁰

1.4.3. Hz. Musa'nın (as) Medyen Hayatı

Hz. Musa'nın Medyen hayatı Kur'ân'da bir yerde anlatılır.²⁰¹ Medyen Eykelilerin helak edildiği şehirdir. Eykeliler Hz. Şuayb'ın milletindendi. Eykelilerin helakı Hz. Musa'dan önce olmuştur.²⁰²

Hz. Musa (as) Medyen'e vardığında orada hayvanlarını sulayan bir topluluk gördü. Bunların yanında hayvanlarını suya salmamak için mücadele eden iki kadın gördü. Tevrat'ta bu durum Medyenli kâhinin yedi kızı şeklinde geçmektedir.²⁰³ Bu durum dikkatini çekip onlara neden böyle yaptıklarını sordu. Onlar da çobanlar ayrılana kadar hayvanlarını sulamayacaklarını, babalarının yaşlı olduğunu, işleri kendilerinin yaptığını dile getirdiler.²⁰⁴ Bunun üzerine Musa (as) koyunlarını suladı ve gölgeye çekilip rabbine dua etti.²⁰⁵ Kızlar eve döndükleri zaman olup biteni babalarına anlatılar.²⁰⁶ Babaları olayı dinledikten sonra gidip onu çağdırmalarını istedi.²⁰⁷ Ayetlerde adamın ismi geçmiyor ama İslam kaynaklarında yaygınlaşmış ifadelerde bu adamın ismi Şuayb (as) olarak geçer. Fakat bunun aksini ifade eden ve bu kişinin Medyen kavmi içinde yaşayan yaşlı bir kişi olduğunu dile getirenler de olmuştur.²⁰⁸ Kızlardan biri utana utana gelerek babalarının kendisini çağdırdığını ve ücretini ödeyeceğini dile getirdi. Musa (as) babalarına başından geçenleri anlattı. Adam korkmamasını, zalimlerden kurtulduğunu dile getirdi.²⁰⁹ Kızlardan biri babasına onu ücretle tutmasını, güçlü ve güvenilir olduğunu dile getirdi. Babaları bu teklifi kabul ederek kendilerine sekiz yıl çalışmasına karşılık iki kızından birini ona nikâhlayacağını ve bu çalışma süresini on yıla tamamlarsa bunun bir lütuf olacağını ve zahmet vermek istemediğini dile getirdi. Musa (as) bu sürenin ikisi arasında

¹⁹⁹ Sayı, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz Musa*, 51.

²⁰⁰ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 4/170; Sa'lebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 176; Çıkış, 2/15; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 20/59.

²⁰¹ 28/Kasas 23-28.

²⁰² İbn Kesîr, *Kıyasu'l Enbiya*, 326.

²⁰³ Tevrat: "Çıkış", 2/16.

²⁰⁴ 28/Kasas 23.

²⁰⁵ 28/Kasas 24.

²⁰⁶ Tevrat: "Çıkış", 2/19.

²⁰⁷ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/205.

²⁰⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 11/244.

²⁰⁹ 28/Kasas 25.

olduğunu, hangisini zamanı gelince dolduracağına kendisinin karar vereceğini ifade etmiştir.²¹⁰ Musa (as) bu süreyi on yıla tamamlayarak Medyen’den ayrılmıştır.²¹¹

Bu durum Tevrat’ta biraz farklı anlatılarak kızlar bu durumu babaları Rael’e anlattılar. Babaları onu çağırıp kızı Sippora ile evlendirdi. Sippora’dan bir erkek çocuğu oldu. Ona “ Garibim bu yabancı ülkede” anlamına gelen Gerşom adını verdi şeklinde geçmektedir.²¹²

1.4.4. Hz. Musa’ya (as) Peygamberlik Verilmesi

Hz. Musa, Medyen’de kaldığı on yıl boyunca ciddi anlamda bilgi, ilim ve tecrübe kazandı. Peygamberlik gibi ağır bir yükü yüklenebilecek bir sürece gelmiş bulunmaktaydı. Musa (as) eşi Safura’yı yanına alarak Medyen’den ayrıldığı zaman kış mevsimiydi.²¹³ Hz. Musa ve ailesi günlerce yol aldılar, bir ara yollarını şaşırılmış ve nereye gideceklerini bilemediler. Gittikleri yol, kendilerini soğuk bir kış gecesinde Tur Dağının sağına düşen batı tarafına kadar götürmüştü.²¹⁴ Bu sıkıntılı zaman içerisinde Musa (as) uzakta gözüne bir ateş ilişti ve ailesine onların burada kalmasını belki ateş getireceğini ya da yol gösteren birini bulacağını ifade etti.²¹⁵ Hz. Musa’nın ateş olduğunu düşündüğü ışık, hakikatte ilahi bir ışıktır.²¹⁶ Bu durumu Allah (cc) Kur’ân’da üç yerde anlatmaktadır.²¹⁷ Hz. Musa Tur Dağının eteklerinde olan Tuva Vadisine gelince ilahi mesaja mazhar oldu. Kendisiyle konuşanın Allah olduğunu, kendisine kulluk edip namaz kılmasını, kıyamet zamanının muhakkak geleceğini bildirilmiş ve böylece ilk vahiy kendisine indirilmiştir. Bu durum Kur’ân’da bizlere altı sure ve toplam atmış dokuz ayette bildirilmektedir.²¹⁸ Bu ayetlere baktığımızda genel olarak verilen mesajları başlıklar halinde sıraladığımızda karşımıza şunlar çıkmaktadır:

1. Hz. Musa görevini tamamladıktan sonra ailesiyle beraber yola çıkıyor ve İlâhi tecelli onu Tur Dağının eteklerindeki Tuva Vadisine sevk ediyor.
2. Tuva Vadisinde bir ağacın yanında ilk vahye mazhar oluyor.
3. Ayakkabılarını çıkarmasını ve kendisinin peygamber olarak seçildiğini açık bir şekilde bildiriliyor.

²¹⁰ 28/Kasas 26-28.

²¹¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, 11/248.

²¹² Tevrat: “Çıkış”, 2/20-21.

²¹³ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/206-207.

²¹⁴ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2/14.

²¹⁵ Sa’lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/201.

²¹⁶ Heyet, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/226.

²¹⁷ 20/Tâhâ 10; 28/Kasas 29; 27/Neml 7.

²¹⁸ 28/Kasas 29-35; 20/Tâhâ 9-48; 19/Meryem 51-53; 27/Neml 7-12; 26/Şuarâ 10-17; 79/Nâziât 15-19.

4. İnen ilk ayetlerde kendisine Tevhit, İbadet ve Namaz mesajları veriliyor.
5. Kıyamet'in muhakkak geleceğini, zamanını gizli tutulduğunu ve Kıyamet'e inanmayanların kendisini etkilememesini gerektiği söyleniliyor.
6. Elindeki asa, bir peygamberlik mucizesi olarak yılanı dönüşüyor.
7. Elini koynuna sokmasını ve çıkardığında bembeyaz (Yed-i Beyda) bir ele dönüştürmesi. Tevrat müfessirleri Yüce Allah'ın Musa (as) vermiş olduğu asa ve Yed-i Beyza mucizelerini hayatın ve ölümün Allah'ın elinde olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Çünkü asa canlanıp yılan; el ise parlayıp cansız bir varlığa dönüşmektedir. Yaşatan da öldüren de Allah'tır şeklinde yorumlamışlardır.²¹⁹
8. Hz. Musa bütün bu olup bitenlerden çok korkuyor ve Allah (cc) korkmaması gerektiğini ve emniyette olduğunu söyleyerek güven telkin ediyor.
9. İlk vahiyden sonra Hz. Musa'ya önemli ve bir o kadarda zor olan iki görev veriliyor.

Hz. Musa'ya (as) verilmiş olan bu iki zorlu görevin ne olduğu yine Kur'ân-ı Kerim'de iki surede net bir biçimde anlatılmaktadır.²²⁰ Bu iki görevin ne olduğuna baktığımızda:

1. Firavunu tevhid dinine davet etmek.
2. Eğer ki bütün davet ve tebliğe rağmen Firavun iman etmezse İsrailoğullarını esaret zincirinden kurtarmalarını istemektedir.

Kur'ân bazen bu iki görevden yalnızca birincisini zikrettiği gibi bazen de sadece ikincisini de zikretmektedir.²²¹ Allah (cc) ilk olarak Firavuna gitmelerini istemektedir. Bunda şüphesiz ki birçok hikmeti bulunmaktadır. Firavun daveti kabul ettiği takdirde kavmi olan Kıptilerin de davete icabet edeceği, Hz. Musa'nın (as) üzerinde hala cinayet ithamı olması vb. birçok etken bulunmaktadır. İkinci görev olan İsrailoğullarını Firavun zulmünden kurtarmak ve onları Mısırdan çıkarmasını istemesinin birden fazla hikmeti vardır. Çünkü İsrailoğulları Firavundan aşırı derece korktukları için Mısır'da oldukları zaman zarfında Musa'nın davetine asla icabet etmeyeceklerdir. Aynı şekilde daha sonraki ayetlerde göreceğimiz üzere İsrailoğulları ıslah edilmesi çok zor olan bir kavimdir. Kendilerini Firavun'un baskı ve zulmünden kurtaran Hz. Musa'ya nasıl ihanet

²¹⁹ Sa'adya Gaon, *Tefsirü't-Tevrat bi'l Arabiye*, 1/717.

²²⁰ 26/Şuarâ 16-17; 20/Tâhâ 47.

²²¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 4/16.

ettikleri ve gördükleri her türlü mucizeye rağmen nankör bir toplum oldukları aşikâr olmuştur. Allah (cc) bu görevleri Hz. Musa'ya verdikten sonra Hz. Musa da Allah'a dua edip duasında birkaç hususa yer vermiştir.²²² Bunları maddeler halinde sıraladığımızda:

1. Göğsü daraldığı için ferahlık istedi.

Çünkü bu işin ağırlığının bilincindeydi. Bu daralmanın pek çok sebebi vardı. Yanlışlıkla da olsa birinin ölümüne sebebiyet vermesi, otuz yıl boyunca Firavun'un sarayında bulunduğundan yaptığı her türlü kötülüğe şahit olması, Medyen ahalisinin sonunun ne olduğunu bilmesi vb. pek çok etmen etkili olmuştur.

2. Yapacağı işte kolaylık istedi.

Hz. Musa (as) herhangi bir muhatap ile karşılaşmadan önce Allah (cc) kendisine mucizesini tanıttırıştır. Bu sıra dışı bir davet ve işinin zorluğunu göstermektedir. Baktığımızda Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan diğer peygamberlerin davet metoduna ilk önce davet ve tebliğ akabinde mucizeler göstermişlerdir. Hz. Musa (as) henüz muhatapların karşısına çıkmadan Rabbinin karşısındayken kendisine hazırlıklı olarak zorlu düşmana gitmesini istemesi işinin zorluğunu ortaya koymaktadır.

3. Dilinin ağırlığı için fesahat istedi.

Hz. Musa dilinde tutukluluk bir tür pelteklik vardı. İlk ikisinde dua niteliğinde talepte bulunduktan sonra üçüncü de yapacağı işe başlamadan önce ayrıntılı dilekleri sıralamaya başlamaktadır.²²³ Hz. Musa kardeşi Harun (as) kendisinden daha düzgün konuştuğunun bilincindeydi.²²⁴ Fakat Talmut bunun sebebini farklı bir şekilde açıklar ve bunun sebebi küçükken Firavun'un tacını başından alıp kendi başına taktığını ve cezadan kurtulmak için dilini yaktığı şeklinde geçmektedir.²²⁵ Kaynaklarımızda da buna benzer bir olayı anlatılmaktadır.²²⁶ Hz. Musa dilindeki bağ ile ilgili dört ayet okunduğunda meramı ifade etme sorunu olduğu ön plana çıkmaktadır.²²⁷ Bunun da farklı sebepleri olabilir on yıl Medyende kaldığı için hem Kiptice hem de İbraniceye tam vakıf olmaması, üzerindeki suçlamanın yarattığı etki, vb. pek çok etmen etkili olmuştur.²²⁸

²²² 26/Şuarâ 11-13; 20/Tâhâ 24-35.

²²³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/36.

²²⁴ 28/Kasas 34.

²²⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 4/19.

²²⁶ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/370-371; Sa'lebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 174.

²²⁷ 20/Tâhâ 27; 26/Şuarâ 13; 28/Kasas 34; 43/Zuhuf 52.

²²⁸ Muhammed Cemâleddin el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 8/394.

4. Kendisine ailesinden olan kardeşi Harun'un destek kılınmasını istedi.

Hız. Musa (as) kardeşi Harun'u (as) iki şeyden ötürü istemiş olabilir: Birincisi, dini anlamda dayanışmanın şerefi çoktur bu şerefin kendi ailesi için olmasını istemiştir. İkincisi, dilinin fasih olması, merhametli ve şefkatli olmasından ötürüdür.²²⁹

5. Allah'ı çokça zikredip ve tesbih etmeyi istedi.

Bütün bu taleplerinden sonra kendisi ve kardeşi için asıl amacının Allah'ı eksikliklerden tenzih edip ve Onu sürekli anmak içindir. Bu taleplerden sonra Allah (cc) Hız. Musa'ya istediklerinin kendisine verildiğini bildirmektedir.²³⁰ Bu ayetlerden sonra Hız. Musa'ya önceden verilen nimetler sayılmaktadır.²³¹ Allah (cc) verdiği nimetlerin kesintisiz olduğunu ve önceden verdiği gibi yine vereceğini Firavun ve adamlarından korkmaması gerektiğini ifade ederek güvenini pekiştirmiştir.

1.4.5. Hız. Musa'nın (as) Firavunla Karşılaşması ve Onu Hakka Davet Etmesi

Hız. Musa'nın Firavunla olan mücadelesi ve daveti kırk yıl sürmüştür. Bu mücadelede Hız. Harun (as) da ön plana çıkmaktadır. Tur Dağında aldığı vahiyden sonra Hız. Musa (as) ailesiyle görüşmesi vb. konular anlatılmamaktadır. Ancak bazı kaynaklarda Hız. Musa'nın ailesine gelmesi, aralarındaki konuşmalar vb. konular ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.²³² Tevrat'a göre ise Tanrı Musa'ya Mısır'a gitmesini tehlikenin bittiğini vahyetmiştir. Musa Medyen'e gelince başına gelenleri kimseye anlatmadan kayınpederinden izin alarak ailesiyle beraber Mısır'a dönmüştür. Tanrı da Harun'a çölde Musa'yı karşılamaya gitmesini emrettiğini, Harun da onu Tanrı Dağında karşıladığını ve Musa ona başından geçen her şeyi anlattığı şeklinde geçmektedir.²³³ Firavunu tevhid dinine davet etme emrini aldıktan sonra Hız. Musa ve Hız. Harun'un Firavun'un sarayındaki davetleri anlatılmaktadır.

Kur'an, Hız. Musa'nın Firavunla olan ilk buluşmasını farklı surelerde olmak üzere bize yetmiş dört ayette anlatmaktadır.²³⁴ *Musa'yı apaçık delillerle Firavuna, Haman'a ve Karun'a gönderdik.*²³⁵ Hadiseyi anlatan ayeti kerimelerde geçen önemli bir husus da

²²⁹ Fahreddin Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988), 15/499.

²³⁰ 20/Tâhâ 36.

²³¹ 20/Tâhâ 37-40.

²³² Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/180.

²³³ Çıkış, 4/18-28.

²³⁴ 20/Tâhâ 47-48; 26/Şuarâ 15-37; 7/A'râf 103-112; 10/Yûnus 75-78; 23/Mü'minûn 45-49; 27/Neml 12-14; 28/Kasas 35-37; 40/Mü'min 23-25; 25/Furkân 35-36; 79/Nâziât 17-26

²³⁵ 40/Mü'min 23-24.

Firavun ile birlikte veziri olan Haman'ın ve Karun'un da ismi zikredilmesidir. Çünkü zulmünde ona en büyük destekçileri bu ikisiydi, Firavun rejimi onların sayesinde ayakta kalabiliyordu. Daha sonra gelecek ayetlerde Karun ve Haman üzerinde ayrıntılı duracağız. Başka ayette Allah (cc) Firavuna gitmelerini çünkü onun gerçekten azdığını ve onu yumuşak söz ile uyarmalarını istemektedir.²³⁶ Çünkü yumuşak söz karşı tarafı kızdırmaz günah, kötülük ve gurur damarlarını kabartmaz aksine kalbi uyandırır ve belki uyanan kalp öğüt alır, azgınlığının sonundan korkmaya başlar.²³⁷

Hiz. Musa ve Hiz. Harun, Allah'a Firavun'un kendilerine karşı aşırı ve azgın davranmasından korktuklarını dile getirdiler. Allah (cc) korkmamaları gerektiğini kendisinin onlarla olduğunu bildirmektedir.²³⁸ Nasıl davranacaklarını ve ne söyleyeceklerini vahiyle öğrenen Hiz. Musa ve Hiz. Harun Firavun'un sarayına gidip ve huzuruna çıktılar. Bu süreçten sonra yaptıkları tebliğ ve davet faaliyetlerine karşılık muhataplarının göstermiş olduğu her türlü nankörlüğü ikinci bölümde inceleyeceğiz.

²³⁶ 20/Tâhâ 43-44.

²³⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/42.

²³⁸ 20/Tâhâ 45-46.

İKİNCİ BÖLÜM

KİPTİ VE İSRAİLOĞULLARI'NIN NANKÖRLÜKLERİ

2.1. Kiptilerin Nankörlükleri

Bu bölümde Hz. Musa'nın ve Hz. Harun'un mücadele ettiği başta Firavun olmak üzere, Firavun'un adamları, kavmi olan Kiptiler ve her şeye şahit oldukları halde ısrarla nankörlüklerine devam eden İsrailoğulları'nın nankörlüklerini ayetler ışığında inceleyeceğiz. Firavun'un yanına gittiklerinde Hz. Musa (as) kendisinin âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu dile getirdi. Apaçık delillerle geldiğini İsrailoğullarını kendisiyle gönderilmesini istedi.²³⁹ Bu ayette Hz. Musa Rab ifadesini kullanması manidardır. Çünkü 'Firavun' kelimesi güneş tanrısının oğlu anlamına gelmektedir. Mısırlılar güneşe 'Ra' ismini vermişlerdir ve ona Tanrı diye tapmışlardır. Daha sonra buna firavun demeye başlamışlardır. Zira bütün krallar güçlerini Tanrı 'Ra' ile olan ilişkisine dayandırır ve başa gelen her hanedanlık Ra'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğunu ve onun soyundan geldiğini kendilerinin Rab olduğunu halka kabul ettirmek için firavun unvanını aldılar.²⁴⁰

Hz. Musa kıssasında iki ayrı Firavun zikredilmiştir: Birincisi, Hz. Musa doğduğunda ülkenin başında olan, ülkeyi yöneten ve Hz. Musa'yı büyüten kişidir. İkincisi ise peygamberlikten sonra hakka davet edilen ve daveti kabul etmeyip zulmünü artıran sonunda Kızıldeniz'de boğulan kişidir.²⁴¹ Hz. Musa'nın söylemi üzerine Firavun onu tanıdı eskiden yapılan iyilikleri başına kakmaya başladı. Kendisini çocukken alıp büyüttüklerini hayatının birçok yılını aralarında geçirdiğini sonra yapacağını yapıp kaçtığını ve nankörlerden olduğunu dile getirdi.²⁴² Allah'ın verdiği rızkı insanların başına kakmak ve onları nankörlüklerle suçlamak Firavun ve zalimlerin temel özelliğidir. Bir taraftan Allah'ın verdiği sayısız nimete nankörlük edip görmezden gelip diğer taraftan da kendisinin verdiği en ufak bir şeyi başa kakıp başkalarını nankörlükle suçlamak zalimlerin ve nankörlüklerin temel özelliklerindendir. Firavun Hz Musa'ya üzerindeki

²³⁹ 7/Ar'âf 104-105.

²⁴⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 2/76; Nasır Ensârî, *Mücmel fi Tarihi Mısır* (Kahire: Daruş-Şuruk, 1997), 52-54.

²⁴¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 4/19; Çıkış, 1/3; Ömer Rıza Doğrul, *Dinler Tarihi* (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 1957), 181.

²⁴² 26/Şuarâ 18-19.

iyilikleri hatırlatmak suretiyle İsrailoğullarını gönderme isteğine cevap vermekten kaçınmıştır. Hz. Musa istemeyerek elinden çıkan bir kazadan dolayı suçsuz olduğunu ve suçsuzluğunu ispat etmesine imkân verilmeden öldürüleceğinden korktuğu için kaçtığını sonra Rabbi tarafından hikmet verildiğini ve peygamber olduğunu söyledi. Ayrıca nimet olarak başa kaktıklarına gelince bütün bunların kendisinin yüzünden olduğunu çünkü İsrailoğullarını köle etmesinden ötürü olduğunu dile getirdi.²⁴³ Verilen cevap son derece güçlüdür çünkü Hz. Musa kendisinin Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın elçisi olduğunu bildirmiş ve Firavun'un rububiyet iddiasını ret etmişti.

Firavun *Rabbiniz kimdir?* diye Hz. Musa'ya sordu. Hz. Musa (as) *“Rablerinin bütün her şeyi yoktan var eden sonra yaratılanlara hidayeti gösterendir”* dedi.²⁴⁴ Başka bir ayette cevap olarak *“Kesin olarak iman edecekseniz bilin ki o göğün, yerin ve aralarında bulunan her şeyin Rabbidir”* diye söyledi.²⁴⁵ Bu cevap Firavun'un ağzını kapatan eşsiz bir cevaptır. Çünkü Firavun'un iddia etmiş olduğu şey halkın ve Nil'in bu bölümünün tanrısının kendisi olduğuna ilişkindi. Bu cevap ise göğün, yerin ve aralarında zerre kadar küçük olan her şeyin Rabbi demekti. Firavun'un iddiasını küçümseyerek bu eşsiz evrene bakıp düşünmesini istiyordu.²⁴⁶ Firavun çevresinde bulunanlara *“İşitiyor musunuz?”* diye sorduğunda Hz. Musa (as) daha fazla açıklama yaparak: *“Sizin de Rabbiniz ve sizden önceki atalarınızın da Rabbidir”* diye söyledi.²⁴⁷ Bütün bu hakikatler aslında Firavun'u susturmak için kâfi gelirdi ama etraftakiler de dinlediği için susamazdı ve hemen geçiştirerek peygamberiniz delidir gibi söylemlerle alaylı ifadeler kullanmaya başladı. Hz. Musa: *“Eğer ki aklınızı kullanacaksanız bilin doğunun da batının da ikisi arasında bulunanların Rabbidir”* diye söyledi.²⁴⁸ Burada Hz. Musa (as) siz beni deli yerine koyuyorsunuz ama düşünün ve kararınızı siz kendiniz verin diye onları düşünmeye sevk ediyor. Firavun delil getirmekten aciz kalınca tehdit dilini kullanmaya başladı bütün zalimlerin yaptığı gibi hemen kendisi dışında İlah edinilecek olurlarsa hepsini hapse atmakla tehdit etti. Bunun üzerine Hz. Musa (as) *“Apaçık delil getirsem de mi?”* diye tartışmayı farklı bir alana taşıdı.²⁴⁹ Bu teklifi reddetmek Firavun'un işine gelmedi çünkü etraftakiler olup biteni görmekte ve dinlemektedirler. Bu durum onu aciz duruma

²⁴³ 26/Şuarâ 20-22.

²⁴⁴ 20/Tâhâ 49-50.

²⁴⁵ 26/Şuarâ 24.

²⁴⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 11/32.

²⁴⁷ 26/Şuarâ 25-26.

²⁴⁸ 26/Şuarâ 27-28.

²⁴⁹ 26/Şuarâ 29-30.

getirecekti. Firavun getirmesini talep edince Hz. Musa (as) elindeki asayı yere bıraktı ve asa büyük bir ejderha oluverdi. Bir de elini çıkardı bakanlar için parlayan bembeyaz bir el oldu.²⁵⁰ Asa ejderhaya dönüşüp Firavuna doğru gidince Firavun korkmuş Hz. Musa'ya Rabbi adına ve süt emzirme hakkına ant verdi ve İsrailoğullarını da kendisiyle göndereceğini dile getirdi.²⁵¹ Bunun üzerine Hz. Musa (as) asa'yı tutunca eski haline geldi.²⁵² Tehlike ortadan kalktığında Firavun verdiği sözlerin hiç birini yerine getirmeyip nankörlüklerine devam etti.

Allah Kur'an'da asanın dönüştüğü yılan için üç isim kullanmıştır bu konuyu İmam Râzî şöyle açıklar: Hayye,²⁵³ bütün yılanları kapsayan bir isimdir. Su'ban²⁵⁴ ise büyük yılan olunca bu ismi alır. Cann²⁵⁵ ise hafif ve süratli olunca bu ismi alır.²⁵⁶ Diğer mucize olan el mucizesi için İsrailiyatın etkisinde olan bazı müfessirler beyaz eli tanımlarken elini koynundan çıkarınca cüzam hastalığına yakalanmış²⁵⁷ olan el gibi beyaz olduğu dile getirmişlerdir. Fakat İbn Cerir, İbn Kesîr, Zamahşehrî (v.538/1144), Râzî, Ebu's-Suud Efendi (v.982/1574), Alusî (v.1270/1854) ve daha başka müfessirler burada Beyza'nın ışıklı ve parlak anlamına geldiğini belirtmişlerdir.²⁵⁸ Bu durum karşısında firavun, bu büyük bir büyücü ve yaptığı sihirle sizi memleketinizden çıkarmak istiyor bu konuda ne düşündüklerini onlara soruyor.²⁵⁹ Ulûhiyet davasında bulunan birinin kendisine secde eden adamlarıyla istişare etmesi, orada bulunanlar karşısında küçülerek acze ve korkuya kapılması hak ve hakikat nezdinde ne büyük tecellidir.

Allah'ın (cc) gönderdiği peygamberler sihirbaz ve deli olmakla itham edilmişlerdir. Bu durum Zariyat suresinde şöyle geçmektedir: *"İşte böyle onlardan önce de ne kadar peygamber geldiyse mutlaka 'Büyücü veya deli!' dediler."*²⁶⁰ Peygamberler büyücü olarak itham etmeleri, şu iki ihtimalden dolayı olabilir: Her peygamber peygamberliği ispat sadedinde mucize ile teyit edilmiştir. Bilindiği gibi mucize, harikulade bir olaydır. Şekil bakımından büyüye benzer. İkinci ihtimal peygamberlerin

²⁵⁰ 26/Şuarâ 31-33.

²⁵¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/56.

²⁵² Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/209-210.

²⁵³ 20/Tâhâ 20.

²⁵⁴ 26/Şuarâ 32.

²⁵⁵ 28/Kasas 31.

²⁵⁶ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, 17/317-320.

²⁵⁷ Çıkiş, 4/6.

²⁵⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 4/22.

²⁵⁹ 26/Şuarâ 34-35.

²⁶⁰ 51/Zâriyât 52.

toplumun bir kesimini etkilemeleridir. Onlara inanlar öyle etkileniyorlar ki daha önceki hayatlarından tamamen uzaklaşarak şekil alıyorlar.²⁶¹

Orada bulunanların görüşünü sorduğunda onlarda, Musa ve kardeşini tutmasını, adamlarını şehirlere göndermesini ve ne kadar bilgili sihirbaz varsa kendisine getirmelerini istemesini istediler.²⁶² Firavun bu fikirlerini uygun bularak: “*Sihirbazlığınla bizi memleketimizden çıkarmaya mı geldin*”²⁶³ diyerek kendilerinin de buna benzer sihirler göstereceğiz diyerek uygun bir vakit belirlemesini istedi. Musa (as) da buluşmayı sizin de ziynet günü olan insanların toplandığı kuşluk vaktinin olmasını istedi.²⁶⁴ Ziynet günü o günkü Mısır toplumunda ne manaya geldiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılarımıza göre: “Yevmu’z-zîne” ilk olarak Firavun’un tahta çıkmasının otuzuncu senesinde kutlanan, ardından da her üç yılda bir tekrarlanan ve Firavun’un Mısır’ı yönetecek güç ve kudrette olduğunu göstermeyi amaçlayan Sed Festivali’dir.”²⁶⁵ Sa’lebî tefsirinde buluşma günü için, İbn Abbas ve Said b. Cübeyr’in, aşure günü olduğunu, Mukatil ve Kelbi’nin, bayram günü olduğunu Ebu Cafer’in pazar kurma günü olduğunu, başka görüşe göre ise nevrüz günü olduğu rivayetlerini zikretmiştir.²⁶⁶

Allah (cc) ayette “toplanma” tabirini kullanmıştır, bu da o gün kimse onları zorla toplamadığı kendiliğinden toplandıklarını göstermektedir. Bütün bunlar o günün Mısırlılar için çok önemli bir gün olduğunu göstermektedir. Hz. Musa özellikle o günü seçmesinin amacı bütün işlerini bırakıp bir araya toplanan insanlara hakikati göstermekti. Şuana kadar ki olan mücadele de Firavun bütün hakikatleri gördüğü halde asla iman etmeye yanaşmadığı gibi nankörlüğüne devam ederek Hz. Musa’ya karşı farklı ithamlarda bulundu. Yaptığı nankörlükleri maddeler halinde sıralayacak olursak:

1. Yaptıkları iyilikleri söyleyerek onu vefasızlıkla itham etti.²⁶⁷
2. Nankörlerden olduğunu dile getirdi.²⁶⁸
3. Suçsuz yere adam öldürmekle itham etti.²⁶⁹

²⁶¹ Sait Şimşek, *Kuran Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 78-79.

²⁶² 26/Şuarâ 36-37.

²⁶³ 20/Tâhâ 57.

²⁶⁴ 20/Tâhâ 57-59.

²⁶⁵ Yasin Meral, *Samiri’nin Buzağısı* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2021), 36-37.

²⁶⁶ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 4/212.

²⁶⁷ 26/Şuarâ 18.

²⁶⁸ 26/Şuarâ 19.

²⁶⁹ 26/Şuarâ 20.

4. Etrafında bulunanları Hz Musa'nın davetine karşı olumsuz tavır takınmalarına sebep oldu.²⁷⁰
5. Hz. Musa'yı delilikle itham etti.²⁷¹
6. Kendisini tanrı edindiği takdirde zindana atmakla tehdit etti.²⁷²
7. Sihirbaz olmakla itham etti.²⁷³
8. Kendilerini memleketten çıkarmak istediğin iftirasını attı.²⁷⁴
9. Düzeni bozmakla itham etti.²⁷⁵
10. Yaptıklarının büyü olduğunu kendisinin de en mahir sihirbazlarıyla karşı koyacağını dile getirdi.²⁷⁶

Firavun karakteri tarihin her döneminde tekrar etmesi muhtemel bir olgudur. Kur'an'ın bir çok ayetinde bundan bahsedilmesinin hikmeti bu olsa gerek. Kur'an'ın bunu anlatması insanlık için bir felaket olduğu ve bundan çıkarılması gereken ibretler olduğunu mesajını verir.²⁷⁷

Bütün bu ithamlardan sonra Hz Musa'ya karşı toplamış olduğu sihirbazlar, şahit olduklarının büyü olmadığını anlayıp secdeye kapanmalarına engel teşkil etmemiştir..

2.1.1. Firavun'un Sihirbazları İmanlarından Dolayı Öldürüp Nankörlük Etmesi

Kur'an'da sihirbazlar meselesini Allah (cc) bize dört farklı yerde bildirmektedir.²⁷⁸ Belirlenen gün ve zamanda hepsi toplanıp bir araya geldiler.²⁷⁹ Toplanan sihirbazların sayısı yetmiş bin kişidir.²⁸⁰ Musa (as) müsabaka başlamadan önce de onları uyarıp tebliğ vazifesini devam ettirdi. Onlara hitaben sihirbazların asla kurtuluşa eremeyeceklerini dile getirdi.²⁸¹ Musa (as) onları davet etmesi üzerine kendi aralarında gizlice tartıştılar. Razi tefsirinde “gizlice tartıştılar” ibaresi için şu rivayetlere yer vermiştir: İbn Abbas, “eğer Musa (as) bize galip gelirse ona tabi olacağız” dediklerini demiştir. Kâtade, “eğer ki Musa (as) sihirbaz ise onu yeneriz yok eğer ona gökten gelen

²⁷⁰ 26/Şuarâ 25.

²⁷¹ 26/Şuarâ 27.

²⁷² 26/Şuarâ 29.

²⁷³ 26/Şuarâ 30.

²⁷⁴ 20/Tâhâ 57.

²⁷⁵ 7/A'raf 110.

²⁷⁶ 20/Tâhâ 58.

²⁷⁷ Şükrü Aydın, “Kur'an'a Göre Yahudiliğin Mısır Dönemi ve Bu Dönemdeki Bölge Halkların Karakter Yapıları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 9/47 (Aralık, 2016), 778-783.

²⁷⁸ 20/Tâhâ 57-76; 26/Şuarâ 38-51; 7/A'râf 113-129; 10/Yûnus 79-82.

²⁷⁹ 26/Şuarâ 38-39.

²⁸⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/215.

²⁸¹ 10/Yûnus 77.

bir şey ise o galip gelir” demişlerdir. Vehb b. Münebbih ise “Musa’nın (as) söylemleri bir sihirbaz sözü değildir” demişlerdir.²⁸² Kısa süreli görüş ayrılığından sonra Firavun’un söylemi gibi söz söylediler. İkisinin sihirbaz olduğu maksatları üstün olan yolunuzu ortadan kaldırmak olduğunu dile getirdiler.²⁸³ Sihirbazlar geldiler ve Firavuna hitaben kazandıkları takdirde kendilerine ücret olup olmadığını sordular. Firavun kendilerinin galip gelmesi durumunda yakınlarından olacaklarını dile getirdi.²⁸⁴ O günkü Mısırda Firavun’un yakını olmak demek sorgusuz ve sualsiz her şeyi yapabilme gücünü elde etmek demekti. Sihirbazlar yetmiş bin ipi ortaya attılar. Sonra ipleri sanki yürüyorlarmış gibi geldi. Bunun üzerine Musa (as) içten içe biraz korkmaya başladı.²⁸⁵ Hz. Musa’nın korkmasının bir çok sebebi bulunmaktadır. İnsanoğlu aciz olarak yaratılmıştır. Hz. Musa her ne kadar bu sihirlerin kendisine ulaşmayacağını ve Yüce Allah’ın kendisine yardım edeceğini bilse de insan olmasından ötürü korkmuştur. Hz. Musa topluluğun bu gördükleri şeyler karşısında şüpheye düşüp kendisinin göstereceği mucizeyle bir tutmalarından ötürü korkmuştur. Sihirbazlar atma işini önce yaptıkları için sıra kendisine gelene kadar topluluktan bazılarının gideceğinden ve böylece batıl inançlarına devam edeceklerinden korkmuştur.²⁸⁶ Allah (cc) hemen peygamberini destekleyerek korkmamasını üstün gelecek kişinin kendisi olacağını söyledi.²⁸⁷

Bunun üzerine Hz. Musa bu yaptıklarının sihir olduğunu, Allah (cc) sihirlerini boşa çıkaracağını dile getirdi.²⁸⁸ Allah (cc) Hz Musa’ya elindeki asayı atmasını buyurdu ve böylece asa hepsini yuttu. Burada gelen vahyin ilham olduğu rivayetleri olsa da hakikati vahiy olarak inmesi daha zahirdir.²⁸⁹ Tevrat’ta asa’yı atan kişinin Harun (as) olduğu söylenmektedir.²⁹⁰ Kur’ân’da asa’yı atan kişinin Musa (as) olduğu açık şekilde bildirmektedir.²⁹¹ Bu olaya şahit olan sihirbazlar hep birden secdeye kapanıp Âlemlerin Rabbine iman ettiklerini yani Musa ve Harun’un Rabi’ne dediler.²⁹² Çünkü bunun sihir olmadığını Hz. Musa’nın Rabbi tarafından desteklenen bir mucize olduğunu anladılar.

²⁸² Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 15/542-543.

²⁸³ Tâhâ 20/62-63.

²⁸⁴ 26/Şuarâ 41-42.

²⁸⁵ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 4/215.

²⁸⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 15/559.

²⁸⁷ 20/Tâhâ 65-68.

²⁸⁸ 10/Yûnus 81.

²⁸⁹ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, thk. Asım Cüneyt Köksal-Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022), 3/109.

²⁹⁰ Tevrat, “Çıkış”, 7/8-13.

²⁹¹ 26/Şuarâ 32.

²⁹² 20/Tâhâ 70.

Sihirbazlar iman etmesinden sonra İsrailoğullarından da pek çok kişi iman etmiştir.²⁹³ Rivayet edilir ki başkanları şöyle demiştir: “Biz yaptığımız sihirle insanlara galip geliyorduk ve aletlerimiz elimizde kalıyordu. Eğer ki bu sefer de Musa’nın (as) yaptığı sihir ise bizim aletlerimiz nerede?”. Böylece sihirbazlar atmış oldukları iplerin varken yok olmalarından hareketle bunun bir sihir olmadığını anladılar. Bunun Yüce bir yaratıcının var olduğunu gösterdiğine ve Musa’nın (as) gönderilmiş bir peygamber olduğuna kanaat getirdiler. Böylece tövbe edip, iman ederek secdeye kapandılar. Onlar değnek ve iplerini küfür ve inkar için attılar ama kısa bir süre sonra bu sefer başlarını şükür ve secde için yere atıp secdeye kapandılar.²⁹⁴ Oysaki toplanma amaçları Hz. Harun ve Hz. Musa’nın davetini reddetmekti. Firavun tarafından düzenlenen oyun hiç beklemediği bir şekilde kendi aleyhine dönmüş oldu. Firavun beklenmedik bu durum karşısında büyüü onlara öğreten büyüklerinin Musa olduğunu, kendilerine en acı işkenceler çektirip el ve ayaklarını çaprazlama kesip onları sallandıracaklarını dile getirdi. Çünkü o, kendisinin izni olmadan iman etmelerinden ötürü çok kızmıştı. Firavun vicdanlara ve kalplere hükmetmek istiyor, kendisinin emri dışında kimse hakka inanmasını istemiyordu.²⁹⁵ Firavun sihirbazlara sihri Musa’nın (as) öğretmediğini çok iyi biliyordu. Çünkü Musa’nın (as) sihirbazları daha önce tanımadığını, sihirbazların hocasının kimler olduğunu ve ilmi nasıl öğrendiklerini iyi biliyordu. İbn Abbas: “Güne sihirbaz olarak başlayan sihirbazlar akşama şehid oldular” demiştir.²⁹⁶

Bütün tehditlere rağmen yapacağını yapsın ancak dünya hayatına hükmedebileceğini dile getirip Allaha dua ettiler.²⁹⁷ Sihirbazlar bu dünya hayatının fani olduğunu ve Firavun’un hükmü bu dünyayla sınırlı olduğunu anladılar. Asıl gayenin ahiret mutluluğu olduğunu ve bu mutluluğun vesilesi de akıl ile sağlanıp geçici zarar ve belalara katlanabileceklerini anladılar.²⁹⁸ Sabaha küfür üzere uyanan sihirbazları akşama gerçek mümin olarak şehitlik mertebesine ulaşarak Rablerine kavuşmuş oldular.²⁹⁹

²⁹³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/109.

²⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/562-564.

²⁹⁵ Abdul Vehhap Neccâr, *Kıssasu'l-Enbiya* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi. ts.), 188.

²⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/566.

²⁹⁷ 20/Tâhâ 71-73.

²⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/566-568.

²⁹⁹ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru İbn Kesir*, çev. Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2008), 6/3055-3056.

2.1.2. İmanını Gizleyen Mümin'e Yönelik Nankörlükleri

Hız. Musa'ya iman etmiş olduğu halde imanlarını açığa çıkarmaktan korkanlar da olmuştur. Bu durumda olanlar arasında Firavun'un ailesinde olmuş olanlar da bulunmaktaydı. Bunlar büyük ihtimalle Firavun'un akrabaları olma avantajlarından yararlanarak düşüncelerini söylüyorlardı.³⁰⁰ Bunlardan biri olan, ancak ismi Kur'ân'da zikredilmeden anlatılan biri bulunmaktadır. Bu adam Firavun ailesine mensup olup ismi Hizkil b. Saburadır.³⁰¹ Öte yandan, Sa'lebî ismiyle ilgili olarak, İbn Abbâs'tan Hazbîl, Vehb b. Münebbih'ten Huzeykâl, İbn İshak'tan Habril, Ebu İshak'tan ise Habîb şeklinde rivayetleri aktarmıştır.³⁰² Âlimler bunun kim olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir:

1. Firavun'un amcasının oğludur.³⁰³
2. Firavun'un amcasının oğluydu, kipti idi ve gizlice Musa'ya iman eden kişidir.³⁰⁴
3. Firavun'un amcasının oğlu ve onun adına hareket eden kişidir.³⁰⁵
4. Musa (as) gençliğinde öldürülecek haberini ileten kişidir.³⁰⁶
5. Firavun'un ölümünden sonra yerine geçecek kişidir.³⁰⁷
6. Emniyet teşkilatının başında olan kişidir.³⁰⁸
7. Firavun'un Musa'yı (as) öldürme emrini kendisine verdiği ve emri yerine getirmeyip Musa'ya (as) haberi ulaştıran kişidir.³⁰⁹

Bu kıssa sadece Kur'ân'da anlatılmaktadır; ne Tevrat'ta, ne İncil'de, yer almaktadır. Bu mümin davetçinin Firavun ve kavmine karşı olan tebliğ ve mücadelesi Kur'ân'da on dokuz ayette bildirilmektedir. Kur'ân'ın tertipte 40. suresi olan Mü'min suresi ismini bu isimli davetçiden almıştır. Özellikle zalim bir yönetici, menfaatperest danışmanlar, korkak ve nankör halklar içinde hak ve hakikati korkmadan dile getirmesine

³⁰⁰ Sırma, *Müslümanlar Tarihi*, 1/300-301

³⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 13/266.

³⁰² Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-Beyân*, 5/342-343.

³⁰³ Muhammed b. Cerir Taberî, *Taberî Tefsiri Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 20/311

³⁰⁴ Ebu'l Berakat Abdullah b. Ahmet en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl-ve Hakaikut't-Te'vîl*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayınları, 2003), 9/165.

³⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu 'l-Gayb*, 17/ 58

³⁰⁶ Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nasıruddin Beydâvi, *Beydavi Tefsiri*, çev. Şadi Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011), 4/110

³⁰⁷ Vehbe Zuhaylî, *Tefsiru 'l Münir*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yayınları, 2020), 12/388-389.

³⁰⁸ Vehbe Zuhaylî, *Tefsiru 'l Münir*, 12/388-389.

³⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 13/266.

şahit olmaktadır. Kıssayı genel çerçevesiyle okuduktan sonra ne tür nankörlükler içinde olduklarını ve bunu korkmadan yüzlerine haykırdığını görmüş olacağız.

“Ant olsun biz Musa’yı ayet ve delillerle Firavuna, Haman’a, Karun’a gönderdik ona gidince: “Ona iman getirenleri öldürün kızlarını öldürmeyin” dediler. Firavun’un ailesinden, imanını gizlemekte olan Mü’min adam şöyle dedi: ‘Rabbim Allah’tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirdi. Eğer yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şüphesiz Allah, aşırı giden, yalancılık eden kimseyi doğru yola erdirmez. Ey kavmim! Bugün yeryüzünde hâkim kimseler olarak iktidar ve saltanat sizindir. Ama başımıza geldiğinde bizi Allah’ın azabından kim kurtarır.’³¹⁰

Burada Firavun araya girerek, *“Ben size ancak kendi görüşümü bildiriyorum ve sizi ancak doğru yola götürüyorum ’dedi’³¹¹ “İman etmiş adam dedi ki: ‘Ey kavmim! Şüphesiz ben Nuh kavmi, Ad kavmi, Semud kavmi ve onlardan sonra gelen toplumların başına gelen olayların sizin de başınıza gelmesinden korkuyorum. Allah kullarına asla zulmetmek istemez. Ey kavmim! Gerçekten sizin için, o bağrışıp çağrışma gününden, arkanıza dönüp kaçmaya çalışacağınız ve sizi Allah’(ın azabından) kurtaracak kimsenin olmayacağı o günden korkuyorum. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek de yoktur. Ant olsun, daha önce Yusuf da size apaçık deliller getirmişti de, onun size getirdikleri hakkında şüphe edip durmuştunuz. Daha sonra da ölünce de, ‘Allah ondan sonra asla peygamber göndermez’ demiştiniz. İşte Allah aşırı giden şüpheli kimseleri böyle saptırır. Onlar kendilerine gelmiş hiçbir delil olmaksızın, Allah’ın ayetleri hakkında tartışan kimselerdir. Bu ise Allah katında ve iman edenler katında büyük öfke ve gazap gerektiren bir iştir. Allah, her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”*

Firavun alaylarına devam edip şöyle dedi: *“Firavun dedi ki: ‘Ey Haman! Bana yüksek bir kule yap, belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa’nın tanrısını görürüm. Çünkü ben, onun yalancı olduğuna inanıyorum! Firavuna yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve doğru yoldan saptırıldı. Firavun’un tuzağı, tamamen sonuçsuz kaldı.”*

“O inanan kimse dedi ki: ‘Ey kavmim! Bana uyun ki, sizi doğru yola ileteyim. Ey kavmim! Şüphesiz bu Dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır. Ahiret ise ebedi olarak kalınacak yerdir. Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür. Kadın

³¹⁰ 40/Mü’min 28-29.

³¹¹ 40/Mü’min 9.

veya erkek, kim Mü'min olarak salih bir amel işlerse işte onlar Cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaklardır. Ey kavmim! Bu ne hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyleri ona ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi mutlak güç sahibine, çok bağışlayana çağırıyorum. Şüphe yok ki, sizin beni tapmaya çağırdığınız şeyin ne Dünya ne de Ahiret konusunda hiçbir çağrısı yoktur. Kuşkusuz dönüşümüz Allah'adır. Şüphesiz aşırı gidenler Cehennemliklerin ta kendileridir. Size söylediklerimi hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah kullarını hakkıyla görendir.”³¹²

Ayetlerde bildirildiği gibi bu kişinin muhataplara “ey kavmim” diye hitapta bulunması bu kişinin Kıbtî olduğu anlaşılmaktadır.³¹³ Mümin kişi, Musa'nın (as) getirmiş olduğu hakikatler karşısında kavmi olan Kıptilerin büyük bir direnç göstermesine rağmen, onlara şefkat ve merhametle yaklaşarak hitap etmektedir.³¹⁴ Firavun'un hanedanından olup mümin olan bu kişi, başlangıçta imanını gizliyordu. Ancak Firavun, "Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim" dediğinde, artık gizliliğini sonlandırarak, kendisinin Musa'nın (as) dinine inandığını açıkça beyan etti ve Firavun'a doğruyu anlatmaya çalıştı.³¹⁵ Aynı şekilde, bu kişinin Firavun'un sarayında saygın bir konumu ve yetkisi olduğu için, kaynaklarda belirtilen diğer bir bilgiye göre, bu dönemde herhangi bir kötülüğe uğramadığı görülmektedir.³¹⁶ Mümin adam'ın konuşmasında iki ana hedefi olduğu söylenebilir. Birincisi, Hz. Musa'ya zarar verilmesini engellemektir. İkincisi ise, mümkünse muhataplarını ilahi tebliğ konusunda ikna etmeye çalışmaktır. Bu bağlamda, Mümin adam, Hz. Musa'nın karşıtlarıyla tartışırken, onları zor bir duruma sokarak ve düşündürterek ikna etmeye gayret etmiştir.³¹⁷ Bu Mümin kişinin söylediği hakikatler konusunda davetine muhatap olan kitle nasıl da nankörlüklerine devam ettiklerine şahit olmaktadır. Mümin kişi kendilerine verilen mal, mülk, saltanat, iktidar vb. her şeyin aslında sadece birer imtihan aracı olduğunu, verilen bütün bu nimetleri Allah (cc) yolunda sarf etmeleri gerektiği konusunda uyarılarda bulundu. Muhataplar bu söylenen hakikatlere inanacakları yerde zalimliklerine devam edip onu öldürmekle tehdit ettiler.

³¹² 40/Mü'min 30-44.

³¹³ Kurtubî, *el-Câmi'li-aḥkâmi'l-Kur'an*, 15/310.

³¹⁴ Eyüp Yiğit, “Kur'an'da Firavun Ailesine Mensup İmanını Gizleyen Şahıs ve Onun Dilinden Aktarılan İlahi Hakikatler”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 4/2 (Aralık 2024), 382.

³¹⁵ Râzî, *Mefâtiḥu'l-Gayb*, 19/290-291.

³¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi'li-aḥkâmi'l-Kur'an*, 15/306

³¹⁷ Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zamahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'-'Fîkr, 2008), 3/425.

Nitekim uyarıcı kendilerinden önce gelen kavimlerin isimlerini zikrederek onlarında aynı hataya düştüklerini onların başına gelen bela ve musibetlerin kendilerinin de başına geleceği konusunda uyarılarda bulundu. Onların helâk edilmesi, adalet ve hakkaniyet çerçevesinde haklı bir sonuçu, çünkü kendi eylemleriyle bu sonuca yol açmışlardı.³¹⁸ Mümin adam'ın, bahsedilen delillerin yanı sıra iki başka delile de başvurduğunu görmekteyiz. Birincisi, eğer bu kişi yalancı olsaydı, Yüce Allah ona bu tür delilleri ve mucizeleri vermezdi. İkincisi, eğer gerçekten aşırı bir yalancıysa, toplumda hiçbir saygınlık kazanamazdı ve böyle birinin varlığı kesinlikle sorgulanırdı. Bu nedenle, onun öldürülmesi için bir çaba harcamaya gerek yoktur. Mümin adam, bu iki delili sunarak Firavun'a bir mesaj vermek istemektedir. Üstü kapalı bir şekilde, Firavun'a şöyle demek istemektedir: "Sen, kan döken ve müsrif bir yalancısın; Allah Teâlâ seni, Hz. Musa'yı öldürmek amacına ulaştırmaz, çünkü bu durumda ancak kendin zarar görürsün."³¹⁹

Bezzâr (v.292/905) ve Ebû Nuaym (v.430/1038), *Fadâilu's-sahabe* adlı eserlerinde şöyle bir rivayet nakletmişlerdir: Hz. Ali (ra), bir gün insanlara "Bana insanların en cesurunun kim olduğunu söyleyin" diye sordu. Orada bulunanlardan biri, "Sensin" diye cevap verdi. Hz. Ali (ra) ise şöyle dedi: "Ben kiminle savaşıysam, onu mutlaka yendim. Şimdi bana insanların en cesurunun kim olduğunu söyleyin." Orada bulunanlar, "Bilmiyoruz, kimdir?" diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Hz. Ali (ra) şu cevabı verdi: "Ebû Bekir'dir. Resûlullah'ı gördüm. Kureyşliler onu yakalamış, bazıları ona vuruyor, bazıları çekiştiriyor ve ona, 'İlâhları bir tek ilâh yapan sen misin?' diye soruyorlardı. Böyle bir durumda, Allah'a yemin ederim ki, Ebû Bekir'den başka kimse yanına yaklaşmadı. O, 'Yazıklar olsun size! Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürmek mi istiyorsunuz?' diyerek müşriklere karşı koydu, bazılarını vurdu, bazılarını itti ve kimisini çekiştirdi." Bu hatırlatmadan sonra Hz. Ali (ra) ağlayarak şöyle dedi: "Allah aşkına bana söyleyin, Firavun'un ailesinden olan o mümin kişi mi daha hayırlıdır, yoksa Ebû Bekir mi?" Oradakiler sessiz kaldılar. Hz. Ali (ra) tekrar söz alarak şöyle ekledi: "Vallahi Ebû Bekir'in yaşadığı bir an, Firavun ailesinden o mümin kişinin tüm hayatına bedeldir. Çünkü o mümin kişi imanını gizliyordu. Buna rağmen Allah, onu Kur'an'da övmüştür. Ebû Bekir ise imanını açıkça ilan etmiş, bu yolda malını ve canını ortaya koy muştur."³²⁰

³¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/426.

³¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/425.

³²⁰ Celâlüddîn Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, çev. Hüseyin Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013), 13/44-45.

Muhataplar iman edecekleri yerde alaylarına devam ederek hakikatten yüz çevirip nankörlerden oldular. Bu imanlı Mümin hayatını kaybedeceğini bilmesine rağmen Firavun ve yardımcılara karşı yaptığı bu samimi nasihatlerin pek yakında hatırlayacaklarını fakat bu hatırlama o gün kendilerine hiçbir fayda vermeyeceğini hatırlatarak konuşmasını tamamladı. Hakikatleri korkmadan dile getiren bu Mü'min kişiyi öldürmek istemişlerse de Allah (cc) onu muhafaza ettiğini bize bildirmektedir.³²¹

2.1.3. Başa Gelen Musibetlerden Ders Çıkarmayıp Nankörlüğe Devam Etmeleri

Allah (cc) mucizeleri gösterip hakikati bütün çıplaklığıyla ortaya koymasına rağmen halkın çoğu inanmadı. Fakat bütün bu tehdit ve suçlamalar karşısında Musa (as) Allah'ın emri doğrultusunda görevini yerine getirmeye devam ediyordu. İnkârlarının altında şüphesiz birçok etken rol oynamaktaydı. Ama bunun en büyük sebebi Firavun'un zulmü ve korkutmalarıydı ki bu konu Kur'ân'da şöyle geçmektedir:

“Firavun ve ileri gelenlerin kötülük yapmalarından korktukları için kavminin küçük bir bölümünden başka Musa'ya iman etmedi. Çünkü Firavun o yerde zorba kişiydi. O gerçekten aşırı gidenlerdendi. Musa, 'Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a iman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sadece O'na tevekkül edin' dedi. Onlar da şöyle dediler: 'Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz, bizi zalimler topluluğunun baskı ve şiddetine maruz bırakma! Bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar.'”³²²

Musa'nın (as) kavminden kendisine iman eden sadece küçük bir grup gençlerdi.³²³ Firavun'un kavmi olan Kiptilerden ise sadece üç kişi iman etti: Firavun'un karısı, Firavun'un kendisini öldürmeye geleceğini haber veren kişi, bir de Firavun'a itiraz eden ve Hz. Musa'yı savunan Mümin adamdır.³²⁴ Hz. Musa'nın bütün gayret ve çabalarına rağmen iman edenler artmadığı gibi Firavun ve yardımcılarının zulmü her geçen gün artmaktaydı. “Hz. Musa Firavun ve arkadaşlarından en ufak bir iyiliğin var olabileceğinden ümidi kalmayınca Firavun ve adamlarına beddua etti.”³²⁵

Hz. Musa apaçık mucizelerle kavmini ve Kiptileri uyarmasına rağmen onlar inkârda, nankörlükte ve küfürde ısrar etmelerinden ötürü onlara beddua etmeye başladı.

³²¹ 40/Mü'min 45.

³²² 10/Yûnus 83-86.

³²³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 8/51.

³²⁴ Sırma, *Müslümanlar Tarihi*, 1/304.

³²⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 8/54.

“Başkasına beddua eden kimsenin her şeyden önce beddua ettiği kimsenin o suça yönelmesinin sebebini zikretmesi gerekir. Hz. Musa’nın kavminin suçu ise, dünyayı sevmelerinden ötürü dini terk etmiş olmalarıdır. İşte bundan dolayı Hz. Musa “*Ey Rabbimiz dedi, hakikaten sen Firavun ve yöneticilerine dünya hayatında ziynet ve mallar verdin*”³²⁶ demiştir. Ziynet: sıhhat, güzellik, elbise, hayvan ve ev eşyası demektir. Mal ise: altın, gümüş, para vs. gibi saklı veya aşikâr olarak bunların dışındaki şeylerdir.”³²⁷

Allah (cc) Firavun ve onun yardımcılarına mal, güç, iktidar, imkân, fırsat, makam, mevki vb. bütün her şey vermesine rağmen onlar verilen bütün nimetleri Allah yolunda harcayacakları yerde, bütün bu verilenlerle kendileri sapıtıp yoldan çıkmaları yetmezmiş gibi insanları da yoldan çıkarmaya çalıştılar. Bütün bu verilen nimetlere nankörlük edip kaybedenlerden oldular. Bu konuda Sa’lebî tefsirinde ‘Mallarını yok et!’ ayetinin tefsirini hakkında farklı yorumlara yer veriyor:

1. Atiye ve Mücahit: Yok edip silme.
2. Muhammed b. Ka’b el- Kurazi: Evlerinin taşla dönüşmesi.
3. Katade: Ekinlerinin taşlaşması.
4. İbn Abbas: Paraları işlenmiş taş halini alması.
5. Süddi: Allah eşyalarını taş yapması.
6. İbn Zeyd: Altın, dirhem ve her şeylerinin taşlaşmasıdır.³²⁸

Allah (cc) onların bu duasını kabul ettiğini bildirmiştir.

“*Buyurdu ki: Duanız kabul olundu. İkimiz de doğru yolda devam edin ve bilmezlerin yoluna asla uymayın.*”³²⁹

Burada Allah (cc) dualarını kabul ettiğini buyurarak tebliğ ve hakikatte istikamet üzerinde olmalarını ve aceleci olmamaları gerektiği konusunda onları uyarmıştır. İbn Cüreyc (v.150/767): “*Firavun duadan yaklaşık kırk yıl daha hayatta kalmıştır*” demektedir.³³⁰ Ayetin devamında gelen “*Bilmezlerin yoluna uymayın.*” İfadesine bakacak olursak burada cahillerden olmama noktasında onları uyarmıştır. Çünkü cahil olan yaptığı duanın hemen kabul edeceğini umar oysaki Allah (cc) kabul etmiş olduğu

³²⁶ 10/Yûnus 88.

³²⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 12/453-454.

³²⁸ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 3/198.

³²⁹ 10/Yûnus 89.

³³⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 12/456-459.

duayı dahi takdir ettiği belli bir vakte bırakabilir. Onun için acele edip nankörlerden olmamaları konusunda Allah (cc) onları uyarmıştır.

Fıravun ve kavmi iman etmeye yanaşmadılar Allah (cc) belki kalpleri yumuşar ve iman edip nankörlüklerinden dönerler diye musibet ve belalar gönderdi. Kur’ân’da Allah (cc) gönderilen bu belaları iki yerde bildirir: Birincisi İsrâ suresinde,³³¹ İkincisi de Neml suresindedir.”³³²

Bu iki ayetten yola çıkarak âlimler bunların ne olduğu konusunda tespitte bulunmuşlardır.

“Birincisi: Hz. Musa’nın Asasıdır.

İkincisi: Musa’nın ellerinin bembeyazlığıdır.

Üçüncüsü: Mısır’daki kıtlıktır.

Dördüncüsü: Mısırdaki tufandır.

Beşincisi: Mısır’a çekirgeler sarmasıdır.

Altıncısı: Buğdaylara bitlerin sarmasıdır.

Yedincisi: Mısır’a gökten kurbağa yağmasıdır.

Sekizincisi: Nil ırmağından alınan suların al kan olmasıdır.

Dokuzuncusu: Mısır parasının, buğdayının, yemişinin, yenilecek her şeyin taş olmasıdır.”³³³

Mucizelerin dokuzdan fazla olduğunu dilen getirenlerde olmuştur. Nitekim Fahrettin er-Razi de tefsirinde on altı mucizeden bahsetmiştir ve bunları şu şekilde sıralamıştır:

1. Hz. Musa’nın dilindeki kekemeliğin giderilmesidir.
2. Hz. Musa’nın Asasının yılanı dönüşmesidir.
3. Yılanı dönüşen Asasının sihirbazların yaptıkları sihirleri olan ip ve değneklerinin yutmasıdır.
4. Hz. Musa’nın elinin beyazlamasıdır.

³³¹ 7/İsrâ 101.

³³² 27/Neml 12.

³³³ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/144.

5. A'raf suresinde geçen beş mucize: Tufan, bit, kurbağa, çekirge ve suyun kana dönüşme belalarıdır.
6. Asasıyla denizi yarmasıdır.
7. Asa ile taşa vurduğunda on iki pınar fişkırmasıdır.
8. Tur Dağının kaldırılarak üzerlerine gölge oluşturulmasıdır.
9. Çölde onlara kudret helvası ve bıldırcın etinin verilmesidir.
10. Yıllarca suren kuraklıktır.
11. Mahsullerdeki azlık olmasıdır.
12. Firavun hanedanının, arı, un, yiyecek, altın ve paralarının yok edilmesidir.

Râzî bunlardan asanın yılanı dönüşmesi, elin beyazlanması ve Araf suresi 133. ayetinde belirtilen beş musibet olmak üzere toplam yedi tanede ittifak olduğu geriye kalan iki tanesi hakkında ihtilaf olduğunu söylemektedir.³³⁴

Sayılan mucizelere baktığımızda bazılarının: “Taşın yarıp içinden suyun çıkması, Tur dağının yükseltilerek gölgelik yapılması, çölde kudret helvası ve bıldırcın etinin verilmesi Firavun ve kavmi olan Kıptilerle alakalı olmayıp İsrailoğullarıyla alakalı olduğu için bunlar bu sayılan dokuz mucizeye dâhil değildir. Hz. Musa'nın birçok mucize ile gönderilmiştir ama bazıları kendi kavmi olan İsrailoğullarına, bazıları da Firavun ve kavmine gönderilmiştir. Dolayısıyla iki ayette bahsedilen dokuz mucize Firavun ve kavmine gönderilen dokuz mucizedir. Bu mucizeler her biri büyüklük bakımından diğerlerinden daha azametli bir şekilde geliyordu. Bunu Allah (cc) bize anlatmaktadır:

*“Verilen bütün mucizeler birbirinden büyüktü pişman olurlar diye ama onlar inat edip azaba uğrayanlardan oldular.”*³³⁵

Gelen her bir mucizeden sonra kalpleri yumuşayıp tövbe edeceklerine küfürlerini daha da ileriye götürüyorlardı. Bu dokuz mucizeden ikisi olan Asanın yılanı dönüşmesi ve yılanın bütün ip ve değnekleri yemesini daha önce görmüştük. Şimdi de diğer mucizeleri ayrıntılarıyla görüp Kıptilerin nankörlüklerine yakından bakalım.

1. Tufan Belası: Bu gönderilen musibetlerin ne kadar sürdüğü ve nasıl olduğuna dair ayrıntılar Kur'ân-ı Kerim'de geçmemektedir. Bu konuda âlimler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Kıptilere gönderilen bu musibet sağanak halinde

³³⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/75-76.

³³⁵ 43/Zuhruf 48.

sürekli yağan yağmur şeklindeydi.³³⁶ Tufan yedi gün boyunca devam etti ve her yer sular altında kaldı. Onlar başlarına musibet geldiğinde hemen: “*Ey Musa! Bizim için Rabbine dua et şu felaketi üzerimizden kaldırsın. Biz de sana iman edelim ve seninle beraber İsrailoğulları’nın gitmesine izin verelim dediler.*”³³⁷ Bunun üzerine Musa (as) dua etti Allah onlardan musibeti kaldırdı. Ekinleri büyüdü, yurtlarında bolca ekinler yetişti ve bol nimetleri olan bir yer haline geldi. Onlar üzerlerindeki musibetler kalkınca hemen nankörlüklerine devam ettiler ve dediler ki: “Yağmursuz oluşumuz hoşumuza gitmedi biz böyle istememiştik deyip sözlerinden caydılar.”³³⁸ Aynı şekilde tufanın ne olduğu hakkında Taberî şu rivayetleri zikretmiştir: “Abdullah b. Abbas, Ebu Malik ve Mücahitte nakledilen bir görüşe göre bu ayette zikredilen ‘Tufan’dan maksat, yağmurların sebep olduğu su taşmalarıdır. Hz. Aişe, Ata, Mücahit ve Ubeydullah b. Kesir’ den nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen ‘Tufan’dan maksat ölümdür. Abdullah b. Abbas’a göre tufandan kasıt gönderilen azaplardır. Başka âlimlere göre ise tufandan kasıt yağmur ve rüzgârdır.”³³⁹

Tevrat’a göre de Tanrı Musa’yı tekrar göndermiş halkı özgür bırakmazsa şiddetli bir dolu göndereceği konusunda uyarmıştır. Firavun dinlemeyince ertesi gün Mısır tarihinde görülmemiş şiddetli bir dolu yağmış ve Mısırdaki ne bitki ne de ağaç kalmamıştır. Yalnız İsrailoğulları’nın yaşadığı Goşen bölgesinde yağmamıştır. Firavun tekrar dua etmesini ve kavmini bırakacağını söylemesine rağmen dolu durunca sözünden caymıştır.³⁴⁰

2. Çekirge Belası: Musa’nın (as) duası sonucu üzerlerindeki musibet kalkınca ve her yer bolluk bereket olunca Kıptiler tekrar eski nankörlüklerine devam ettiler. Bunun üzerine Allah (cc) başka bir musibet olan çekirge belasını onlara gönderdi. Bu çekirgeler bütün ekinleri, bağ ve bahçeleri yiyip bitirdi.³⁴¹ Kıptiler bu durum karşısında yine çaresizce Hz. Musa’ya giderek üzerlerindeki bela kalkması için Rabbine dua etmesini, şayet kaldırılınca ona iman edeceklerini dile getirdiler. Hz. Musa’nın dua etmesinden sonra

³³⁶ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/211.

³³⁷ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/211-212; İzzeddin Ali İbnu’l-Esîr, *el-Kamil fi’t-Tarih*, çev. M. Beşir Ersoy (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 1/114.

³³⁸ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/212; İbnu’l-Esîr, *el-Kamil fi’t-Tarih*, 1/114.

³³⁹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/103-105.

³⁴⁰ Tevrat: “Çıkış”, 9/13-35.

³⁴¹ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/212; İbnu’l-Esîr, *el-Kamil fi’t-Tarih*, 1/114.

üzerlerindeki çekirge belası kalkmış oldu. Çekirgelerden geriye az bir şey kalmıştı onlar bunun kendilerine yeteceğini söyleyip tekrardan iman etmeyip eski küfür ve nankörlüklerine devam ettiler.³⁴²

Tevrat'a göre de Musa kardeşi Harun'u yanına alarak tekrar Firavun'u uyarmaya gitmişti. Eğer ki halkını salıvermezse bu sefer çekirge belasıyla karşılaşacağını dile getirdiler. Dönüp gittiklerinden sonra görevliler Firavun'a onları bırakmalarını ve Tanrılarına tapmalarına izin vermesini istediler.³⁴³ Bundan sonra Musa ve Harun'u Firavun'un huzuruna getirdiler Firavun onlara gidin Tanrınıza tapın dedi ama kimlerin gideceğini sordu. Musa genç, yaşlı herkesin yanlarına da hayvanlarını alıp gideceğini söyledi. Tanrı için bayram yapacaklarını söyledi. Firavun önce gitmelerini istemiş sonra kötü niyet olduğunu söyleyip yalnızca erkeklerin gitmesine izin vermiştir. Tanrıda Musa'ya değneğini Mısra çevirmesini istemiş ve o gece doludan kurtulan her şeye çekirgeler musallat olmuşlar. Bunun üzerine Firavun tekrar dua etmelerini istemiş duadan sonra inat etmeye devam etmiştir.³⁴⁴

3. Haşerat Belası: Yine küfürlerine döndüklerinden sonra Allah (cc) onlara haşeratları musallat etti. Bunlar arta kalan bütün kalıntıları yiyip tükettiler. Üstelik Kıptilerin bütün vücuduna yayılmaya başladılar.³⁴⁵ Bunun üzerine tekrar Hz. Musa'ya gelip Rabbine dua etmesini istediler. Duadan sonra musibet üzerlerinden kalkınca ne iman ettiler ne de İsrailoğulları'nın çıkışına izin verdiler. Taberî Haşerat konusunda da görüş farklılıkları olduğunu belirtip bunları zikretmiştir: "Said b. Cübeyr'in, Abdullah b. Abbas'tan rivayet ettiğine göre buradaki maksat, buğday gibi hububatta bulunan güvedir. Ali b. Ebi Talha'nın, Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine burada zikredilenden maksat, kanatsız olan küçük çekirgedir. Said b. Cübeyr ve Hasan-ı Basri'den nakledilen başka bir görüşe göre buradaki maksat, siyah ve küçük bir haşerattır. Bir kısım Basralı âlimlere göre ise burada zikredilen maksat, hayvan kenesidir."³⁴⁶

4. Kurbağa Belası: Bu sefer daha büyük musibet olan kurbağa belasına çarptırıldılar. Kıptilerin çevreleri, evleri, mutfakları vb. her yer kurbağalarla

³⁴² Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2/40.

³⁴³ Tevrat, "Çıkış", 10/1-7.

³⁴⁴ Tevrat, "Çıkış", 10/8-20.

³⁴⁵ Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, 348.

³⁴⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/103-105.

dolup taşı. Bu şekilde daha fazla dayanamayacaklarını anlayınca tekrar Hz. Musa'ya gelip dua etmesi için yalvardılar. Hz. Musa belki bu sefer sözlerinde durup nankörlük etmeyecekler ümidiyle dua etti ve üzerlerindeki bu musibet kalkmış oldu. Nankör kavim tekrardan küfürlerine devam edip peygambere sırt çevirdiler. Nankörlük ancak bu kadar olabilirdi.

Tevrat'ta da kan belasından yedi gün sonra sular normale döndü. Tanrı tekrar Musa'ya Firavuna gitmesini aynı şeyleri dile getirmesini eğer ki aynı şekilde karşı çıkarsa bu sefer Mısırı kurbağalarla cezalandıracağını söylemiştir. Firavun ret edince Harun elindeki değneği suda gezdirince bu kez bütün Mısır'a her evi her avluyu her hamur teknesi kurbağalarla dolup taşı. Firavun Harun ve Musa'yı çağırıp eğer ki kurbağaları uzaklaştırsalar kavmini özgür bırakacaklarını söz vermiştir. Harun ve Musa dua edince Tanrı dualarını kabul etmiş kurbağalar gitmiştir ancak rahata erişince Firavun sözünden caymıştır.³⁴⁷

5. Kan Belası: Küfürlerine geri dönünce Allah (cc) bu sefer onlara kan belasını gönderdi. Aynı sudan su aldıkları halde İsrailoğulları'nın aldığı su olarak kalırken Kıptilerin almış olduğu su bir anda kana dönüşüyordu.³⁴⁸ Bu durum Kıptilere çok ağır geldiği için Musa'dan dua etmesini istediler ve tekrar iman edeceklerinin sözünü verdiler.³⁴⁹ Bu musibette kalktıktan sonra yine eski nankörlüklerine devam ettiler.³⁵⁰

Tevrat'ta bu konu hakkında Rab Musa'ya Nil'de Firavunu beklemesini ve eline yılanı dönuşen Asasını almasını istemektedir. Musa Firavun geldiğinde ona, halkının salıvermesini şayet hakikate kulak asmazsa elindeki Asayı suya vurunca ırmaktaki balıklar ölecek, ırmak leş gibi kokacak ve Mısırlılar artık su içemeyecek dedi. Harun'a da elini suların üstünden gezdirmesini emrederek böylece Mısır'daki bütün sular tahta ve taş kaplardakiler dâhil kullanılmayacak duruma gelmiş oldu. Böylece tüm sular kokmuş, balıklar ölmüş, sular kullanılmaz hale gelmiş oluyordu. Bu şekilde Tanrı hem Mısır halkına hem de kendi halkına gücünü göstermiş oluyordu. Mısır'ın büyücüleri de aynı şekilde büyü yaptılar. Firavun da inat edip Musa ve Harun'u dinlemedi sarayına döndü. Mısırlılar temiz su için ırmak kenarlarını kazmaya başladılar zira ırmak suyu artık içilmiyordu.³⁵¹

³⁴⁷ Tevrat, "Çıkış", 8/2-15.

³⁴⁸ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2/42.

³⁴⁹ İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't Tarih*, 1/114.

³⁵⁰ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/144.

³⁵¹ Tevrat: "Çıkış", 7/14-24.

6. Kuraklık ve Ürün Kıtlığı: Mısır gibi bereketli, bol mahsullü bir yerde Allah (cc) onlara kıtlık ve kuraklık gönderdi. Uzun yıllar devam eden kıtlıktan sonra dayanamayıp tekrar Musa'ya gelip bu üzerimizdeki bela ve musibetin kalkması için dua edersen sana tabi olacağız diye söz verdiler. Üzerlerindeki belalar kalkınca eski nankörlükleri üzerine bir hayat hayataya devam ettiler.

Bu konu hakkında Tevrat'ta da Firavun'a yapılan uyarılar ve bunun neticesinde başlarına gelen on felaket Çıkış bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.³⁵² Buna göre on felaket şöyleydi: Birincisi Nil sularının kana dönüşmesi. Yalnız bu Musa'nın eliyle değil Harun'un eliyle olmuştur zira Musa sandıktayken su onu korumuştur. Onun için Musa'nın bunu yapması güzel olmazdı. İkincisi kurbağa belasıdır. Üçüncüsü sivrisinek belasıdır. Dördüncüsü atsinekleri belasıdır. Beşincisi hayvanların telef olmasıdır. Altıncısı çıban belasıdır. Yedincisi dolu, sekizincisi çekirge, dokuzuncusu üç gün süren karanlık ve onuncu olarak da ilk doğanların ölmesidir. Tanrı Musa'nın yapmasını uygun görmediği bazılarını Harun'un eliyle gerçekleştirmiştir.

Bütün bu bela ve musibetler üzerlerine sağanak yağınca iman edecekleri yerde şöyle dediler:

“Firavun hanedanı dediler ki: ‘Bizi büyülemek için ne mucize gösterirsen göster sana iman etmeyeceğiz.’”³⁵³

Firavun ve kavmi kesinlikle sihir ve büyü olmadığını bildikleri halde küfür ve nankörlüklerinden dolayı buna sihir ve büyü dediler. Sihrin bütün bir ülkeyi açlık ve kıtlığa sebebiyet vermeyeceğini en aptal olan kişi dahi bilebilir.³⁵⁴ Nitekim aynı olay başka surede de anlatılmaktadır.

“Mucizlerimiz onlara gösterilince ‘bu apaçık büyüdür’ dediler. Buna inandıkları halde zulüm ve kibirlerinden ötürü inkar ettiler. Bozguncuların sonu ne olduğuna bak.”³⁵⁵

Yukardaki ayetlerde Allah (cc) iman etmemelerini apaçık bir şekilde zulüm ve kibirlenmelerinden ötürü olduğunu bize bildirmektedir.

³⁵² Tevrat: “Çıkış”, 7/10; Çıkış, 8/2; Çıkış, 9/2-5.

³⁵³ 7/A'râf 132.

³⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 2/85.

³⁵⁵ 27/Neml 13-14.

2.1.4. Nankörlükte Israr Eden Firavun'un Helak Olması

Hız. Musa daveti kırk yıl boyunca devam etti. Allah (cc) Firavun ve kavmine onlarca mucize gösterdiği halde onlar iman etmeye yanaşmadıkları gibi zulümlerine devam ettiler. Hız. Musa artık Firavun ve kavmine karşı yapılacak bir şeyin kalmadığına, hakikate asla gelmeyeceklerine kanaat getirdi. Rabbine sığınarak: “*Bunlar günahkâr bir topluluktur diye. Rabbine duada bulundu.*”³⁵⁶ Daha sonra Hız. Musa'ya Firavun ve kavminin gerçek birer suçlu olduğunu onaylayan ve hicret iznini alan ayetler nazil olmuştur.³⁵⁷ Allah (cc) Hız. Musa'ya gece vakti gizlice çıkmalarını vahyetti.³⁵⁸

“*Musa'ya vahyettik ki: ‘Kullarımı geceleyin yola çıkar. Çünkü siz takip edileceksiniz.*”³⁵⁹

Hız. Musa gelen vahiy üzerine Mısırdan ayrılma hazırlıklarına başladı. Buradaki hazırlık süreci hakkındaki ayrıntılar Kur'an-ı Kerim'de yer almaz. Ancak tarihi kaynaklarımızda bazı detaylar geçmektedir. Musa (as) İsrailoğullarına her dört ev halkının bir evde toplanmasını, sesiz olmalarını, kandilleri sabaha kadar açık bırakmalarını, evinden ayrılan kimsenin yola çıktığı belli olması için kapısına kan sürmesini vb. tedbirleri anlatmıştır.³⁶⁰ Gece vakti Hız. Musa ve Hız. Harun kendi kavimleriyle beraber gizlice Mısırdan ayrıldılar. Yola çıktıklarından sonra tedbir amaçlı sayım yapıldı, yirmi yaşından küçük altmış yaşından büyük olanlar sayım dışında bırakıldı³⁶¹ ve sayıları yaklaşık altı yüz bin kişiydi.³⁶² Hız. Musa'nın, İsrâiloğulları'nı denizden geçirmesiyle ilgili âyetler için Sa'lebî tefsirinde, Allah'ın Hız. Musa'dan İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkarmasını istediği, Hız. Musa'nın ise düğün bahanesiyle, sayıları altı yüz yirmi bine ulaşan topluluğuyla yola çıktığı ve Firavun'un, bir milyon altı yüz bin kişilik ordusuyla onları takip ettiği rivayet etmektedir.³⁶³ İsrailoğulları kadın ve çocuk dışında altı yüz bin erkekle yaya olarak Ramses'ten Sukkot'a doğru yola çıktılar. Daha pek çok kişi de onlarla gitti. Böylece İsrailoğulları 430 yıl yaşadktan sonra ordular halinde Mısırdan çıkmışlardır.³⁶⁴ Tanrı İsrailoğullarını Mısırdan çıktıktan sonra Filistin

³⁵⁶ 44/Duhan 22.

³⁵⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/246.

³⁵⁸ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 19/81.

³⁵⁹ 26/Şuarâ 52.

³⁶⁰ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/214; Sa'lebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 198.

³⁶¹ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n Nihaye* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), 1/280.

³⁶² Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alîsî ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 5/2459.

³⁶³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/298-299.

³⁶⁴ Tevrat: “Çıkış”, 13/37-41.

yöresi yakın olmasına rağmen oraya götürmemiştir. Çünkü halk savaşıyla karşılaşınca vazgeçip geri dönebilirlerdi.³⁶⁵ Bunun için halkı çölden Kızıldeniz'e götürmüştür. Geceleri bir ateş sütunu içerisinde gündüzleri de bir bulut sütünü içerisinde yol göstermiştir.³⁶⁶

Sabah olduğunda Mısırdaki kimse kalmamıştı. Durumu fark eden Firavun son derece kızdı çünkü bu Mısır'da itibarını kaybetmiş olacaktı. Bir an önce zaman kaybetmeden şehirlere asker toplanması için elçiler gönderdi.³⁶⁷ Sabah güneşi doğarken İsrailoğullarını takip etmeye başladılar.³⁶⁸ Bu onların Mısırdan son çıkışları olmuştu. İçinde yaşadıkları bahçelerden, hazinelerden, makam ve mevkiden uzaklaşmış oldular ve bir daha uğruna şımarıp nankörlüğe düştükleri bu nimetlere dönemediler. Nitekim ayet-i kerimede de anlatılmaktadır:

*“Böylece biz onları bahçelerden, pınar başlarından, hazinelerden ve şerefli makamlardan çıkardık”*³⁶⁹

Olayın nasıl gerçekleştiğini Allah (cc) bizlere Kur'an'da detaylı bir şekilde bildirmektedir.³⁷⁰ Denizde İsrailoğulları'nın on iki kabilesi için on iki yol açıldı.³⁷¹ Firavun'un son nefsinin vermeden önce iman ettiğini söylediği ayetlere geçmeden önce suyun ikiye ayrılmasında birden fazla mucize olduğunu görmekteyiz. Suyun ayrılması mucize, her iki taraftan suyun dağ gibi yükselmesi mucize, yarıldıktan sonra ortaya kupkuru bir yol açılması³⁷² mucize, iman edenlerin kurtulması mucize, küfür üzerine olanların boğulması mucize, denizin açık kalması³⁷³ mucize, kapanmasını Musa'nın (as) asasıyla yapması mucizedir. Dolayısıyla Musa (as) ile beraber bulunan kavmi mucize üstüne mucizeye şahit olmuşlardır. Allah (cc) bu şekilde Musa (as) ve ona iman edenleri kurtarmıştı. Onların arkalarından gelen Firavun ölümle karşı karşıya kaldığı son demlerini Kur'an-ı Kerim bize bildirmektedir:

“İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, 'İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilah olmadığına inandım. Ben de

³⁶⁵ Tevrat: “Çıkış”, 13/17.

³⁶⁶ Tevrat: “Çıkış”, 12/22.

³⁶⁷ 26/Şuarâ 53.

³⁶⁸ Sa'lebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 199; İbn Kesîr, *Kıyasu'l Enbiya*, 370.

³⁶⁹ 26/Şuarâ 57-58.

³⁷⁰ 26/Şuarâ 61-66.

³⁷¹ Sa'lebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 200; İbn Kesîr, *Kıyasu'l Enbiya*, 371.

³⁷² 20/Tâhâ 77.

³⁷³ 44/Duhân 24.

Müslümanlardanım' dedi. Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuşsun. Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu ayetlerimizden gerçekten habersizdir."³⁷⁴

Firavun tam öleceği sırada iman etmesi ona fayda vermedi nitekim daha önce onlarca mucizeye şahit olmasına rağmen gelen her bela ve musibetten sonra iman edeceğine küfrünü bir adım daha ilerletip nankörlüğünü sürdürüyordu. Ölümle yüz yüze gelince dahi küfründen dönmeyi değil İsrailoğulları'nın kurtulduğu gibi kurtulmayı ümit ederek bunları demiştir. Onun imanı taklidi bir şekildeydi.³⁷⁵

Küfür ve nankörlük içinde olanlar Allah'ın azabı kendilerine geldiğini görünce iman etmeye başlarlar bu durumda yapılan imanın geçersizdir. Bu durumda yapılan tövbe kabul edilmemesi Sünnettullah gereğidir, bu iman tövbesi değil korku tövbesidir.³⁷⁶ Bu konuyu Allah (cc) bize bildirmektedir.

"Azabımızı gördükleri zaman, 'Yalnız Allah'a inandık; O'na ortak koşmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik' dediler. Fakat azabımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kulları hakkında eskiden beri yürürlükte olan kanunudur. İşte orada inkârcılar hüsrana uğradılar."³⁷⁷

Allah (cc) Firavun'un cansız bedenini de kendisinden sonra geleceklere ibret nazarıyla bakmaları için kurtaracağını bildirmektedir. Bu konu hakkında da pek çok rivayet bulunmaktadır. Bu konuda Muhammed Hamidullah eserinde 1881'de Mısırda krallar mezarının keşfedilmesiyle bu mucizenin ortaya çıktığını bize anlatmaktadır.³⁷⁸ Bizim için de önemli olan Kur'ân'ın haber verdiği gibi cesedin kaybolmaması ve arkadan gelen herkes için ibret olarak kalmasıdır.

2.2. İsrailoğulları'nın Nankörlükleri

Mısırda esaret hayatı yaşayan İsrailoğulları bu esaretten kurtulmak için yıllarca mücadele ettiler. Onların bu esaretten kurtuluşları Hz. Musa önderliğinde gerçekleşmiştir.³⁷⁹

³⁷⁴ 10/Yûnus 90-92.

³⁷⁵ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 6/2761-2762.

³⁷⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 12/573.

³⁷⁷ 40/Mü'min 84-85.

³⁷⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991), 1/547.

³⁷⁹ Abdülkâki Güneş, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası* (İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005), 98.

Hız. Musa'nın en büyük imtihanından biri de kendi kavmi olan İsrailoğullarıdır. Çünkü onlar şahit oldukları onlarca mucize ve hadiseye rağmen hala tam anlamıyla iman etmeyip nankörlüklerine devam etmişlerdir. İsrailoğulları'nın asıl nankörlükleri Kızıldeniz'den geçip Firavun'un zulmünden kurtulduktan sonra başlamaktadır. Ancak Hız. Musa'ya peygamberlik geldikten sonra İsrailoğullarını esaretten kurtarmak için Mısır'a gittiğinde, Firavunla olan mücadelesi neticesinde Firavun onlara olan baskı ve işkencelerini artırmıştı. İsrailoğulları bu durumdan şikâyetçi olarak kendilerini esaretten kurtarmaya gelen Hız. Musa'ya gelerek şöyle dediler:

*“Senden önce de senden sonra da işkenceye maruz kaldık. Musa da onlara: ‘Allah düşmanı helak ettikten sonra kendilerini hükümlan kılacağını dille getirdi.’”*³⁸⁰

Bu sözleri küfür üzerine olan Firavun ve adamları değil, bunu kendisine iman etmiş gibi gözüken kavmi dile getirmiştir. Tabi İsrailoğulları'nın tümü bu düşüncede olduğunu söyleyemeyiz ama çoğunluğu bunu dile getirdiğini söyleyebiliriz. Onlar Hız. Musa'ya demek istedikleri peygamber olmadan önce de işkence altındaydık ama peygamber olduktan sonra da bu durum biraz daha şiddetlenip devam etti eğer ki peygambersen işkenceler son bulmalı düşüncesindeydiler.³⁸¹ Çölde sık sık Mısır'daki tok ve köle günlerini anarak şöyle demişlerdir.

*“Keşke Rab bizi Mısır'dayken öldürseydi. Hiç değilse orada et kazanlarının başında oturur doyaya yerdik.”*³⁸²

Bu bilgisizlikle kendilerini kölelikten kurtarmaya gelen peygambere tepki göstermişlerdir. Aynı şekilde ayetin devamında düşmanın helak olmasından sonra onların nasıl hareket edeceklerini görmek için hakim kılınacakları müjdesi verilmiştir. O zaman mazlum olan bu kavim başa geldiklerinde Firavun ve kavminin nankörlüklerine benzer nankörlükler yaparak onlardan ibret almamışlardır.

İsrailoğulları Kızıldeniz'i geçtikten sonra Firavun'un zulmünden kurtularak, özgürlüklerine kavuşmuş oldular. Bazı kaynaklarımız İsrailoğulları denizden geçtikten sonra bazıları biz Firavun'un öldüğünü görmeden öldüğüne inanmayız dediklerini ve bunun üzerine Allah (cc) suya emrettiğini, suyun Firavun'un cesedini su yüzeyine çıkardığını aktarmaktadırlar.³⁸³ Ancak bu olay Kur'ân'da anlatılmadığı için olayın

³⁸⁰ 7/A'râf 129.

³⁸¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Altında Kur'an Tefsiri*, 7/272-274.

³⁸² Tevrat: “Çıkış”, 16/1-2.

³⁸³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 11/528; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n Nihaye*, 1/273.

detaylarına girmeden İsrailoğulları'nın özgürlüklerine kavuştuklarından sonraki süreci aktaracağız.

Özgürlüklerine kavuştuklarından sonra başlarında Musa (as) olduğu halde Kenan diyarına doğru yola çıktılar.³⁸⁴ İsrailoğulları her ne kadar Hz. Musa'ya tabi olmuş olsalar da henüz kalplerine iman yerleşmemişti. Çünkü bu kadar mucizeye mazhar olmalarına rağmen onlar hala Allah'ı bırakıp putlara tapma istekleri bulunmaktaydı ve Kur'an'da bu konu ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.³⁸⁵

Bedenleri özgür olduğu halde ruhları köleleşen bu kavim, gözleriyle gördükleri bunca ayet, mucize ve başlarına gelen bunca sıkıntı, musibete rağmen kurtuluşa erdikleri gibi nankörlük etmişlerdir. Hidayete erecekken sapıklığa dönen, yükselecekleri yerde alçalan, doğru yola girecekken dönüş yapan bir kavimdir.³⁸⁶ Putlara tapan bir kavmi gördüklerinde kendilerine 23 yıl tevhidî anlatan bir peygamber önderliğinde olmalarına rağmen, hemen onlara özenme cüretinde bulunan cahil bir kavimdirler. Üstelik kendilerine put yapması için talepte bulundukları kişi de bir peygamberdir. Buda bu toplumun cehaletini gün yüzüne çıkarmaktadır. Hz. Musa onların bu teklifini cehalet olarak nitelendirdi. Tevhit inancını bırakıp putlara tapmak cehalet için yeterlidir. Cehalet bilmemekten ziyade bildiğiyle amel etmemektir. Hz. Musa kendi kavmini değerlendirdikten sonra özendikleri kavmi de değerlendirmiştir. Kavminin özendiği toplumun içindeki bulunduğu yolun helak olmuş, bozulmuş bir yol olduğunu, yapmakta oldukları şeyler de boş ve değersiz olduğunu söylemiştir. Burada İlahi ölçütlere göre bir değerlendirme yapmıştır. Kölelikten bedenen kurtulmuş ama ruhen tutsak olan bu kavmine nelerin iyi nelerin kötü olduğunu, nelerin kurtuluşa götürdüğünü nelerin helak etmeye götürdüğünü öğretmiştir. Çünkü cehalet içinde olan toplum nelerin iyi nelerin kötü olduğunu ayırt etmede güçlük hayataktadır. Değerlendirmeden sonra sizi âlemlere üstün kıldığı halde diyerek Allah'ın kendilerine vermiş olduğu toplumsal nimetlere dikkat çekmiştir. Buradaki üstünlük nimetlerden kaynaklanan bir üstünlüktür. Çünkü Firavun bütün iktidarını kaybedip yerine varis olduklarından ötürü gelen bir üstünlüktür. Bu nimetleri hatırlattırdıktan sonra onlara: *"Allah'tan başkasını mı arayacakmışım size?"* soru sorması da manidardır. Bu soruyu hem dikkatlerini çekmek hem de talepte bulundukları şeyin yersiz olduğunu belirtmek için sormaktadır.³⁸⁷

³⁸⁴ Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya* (İstanbul: Hakikat Yayıncılık, 2018), 562.

³⁸⁵ 7/A'râf 138-140.

³⁸⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/246.

³⁸⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Altında Kur'an Tefsiri*, 7/283-287.

Bu olaydan sonra Allah (cc) İsrailoğullarını tekrar uyarmış, onları zulüm ve işkencelerden nasıl kurtardığını hatırlatmıştır.³⁸⁸ Aslında ayette geçen bu nimet bile onların ibret alıp şükretmeleri için yeterliyken onlar nankörlüğe devam ettiler. Onun için Allah (cc) dikkatlerini bu sınamadaki ibrete yöneltmektedir. Allah (cc) onları azap ile sınanmaya, kurtuluş ile sınanmaya; sıkıntı ile sınanmaya, bollukla sınanmaya dikkatlerini çekmiştir.³⁸⁹ Kurtuldukları Firavun'un bu büyük azabının arkasındaki ilahi kudreti görseler dahi bu onları tevhit inanışına götürecekti.

Bundan sonra kalabalık bir şekilde Sina'ya vardılar. Sina Çölüne geldiklerinde, güneşin yakıcı sıcaklığı altında güneşten korunacakları bir gölge, içecekleri bir su veya yiyecekleri herhangi bir şeyleri yoktu. Çaresizlik içindeyken Allah (cc) onlara çölde su yemek vb. bazı nimetler gönderdi.

*“Biz İsrailoğullarını on iki kabileye ayırdık. Musa'dan su isteyince Musa'ya 'Asanı taşa vur' diye vahyettik. Vurunca ondan on iki pınar fışkırdı. Herkes içeceği yeri öğrendi. Bulutla da üzerlerini gölge yaptık. Kendilerine bildircin eti ve kudret helvası indirdik. Verdiğimiz rızıklardan temiz olanları yiyin dedik. Karşı çıkmakla bize değil kendilerine zulmediyorlardı.”*³⁹⁰

Onları on iki kabileye ayıran Allah'tır. Onları bu şekilde ayırmasının şüphesiz çeşitli hikmetleri bulunmaktadır. Hz. Yakup'un on iki oğlu bulunmaktaydı. On iki oğlundan on iki topluluk oluşmuştu. Ruhları hala kölelik psikolojisinden kurtulamadığı için kendi içlerinde haset, kin, nefret, zorbalık vb. durumlar hala bulunmaktaydı. Bu duygularının topluma zarar vermemesi için Allah (cc) onları kabilelere ayırmıştır. Çölde toplumun genelinde su ihtiyacı ortaya çıkınca Hz. Musa'ya gelip su talebinde bulundular. Kavmi kendisinden su isteyince her kabile su içeceği yer belirlendikten sonra Asasını taşa vurunca toplumun sayısı adedince on iki yerden su fışkırdı. Bunun da şüphesiz toplumu eğitmek için hikmeti bulunmaktaydı, her topluluk kendilerine ayrılan sudan içmeyi, başkasının hakkına tecavüz etmemeyi ve haset duymamayı öğretmek içindir. Allah (cc) sadece onları ayırıp, su ihtiyaçlarını karşılamadı. Aynı şekilde çölün sıcaklığında onları korumak için bulutları gölgelik olarak gönderip, beslenmeleri için de kudret helvası ve bildircin eti gönderdi. Böylece Allah (cc) onların su, barınma ve beslenme ihtiyaçlarını gidermiş oldu. Ayetin sonundaki rızkın temiz olanını yiyin ve kendilerine

³⁸⁸ 7/A'râf 141.

³⁸⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/249.

³⁹⁰ 7/A'râf 160.

zulmetmemelerini anlatmaktadır. Kul Allah’a değil ancak kendine zulmeder ibaresi için de Razi der ki: “Bu da ya biriktirmenin yasak olduğu halde biriktirmeleri ya yasaklı olan bir zaman diliminde yemeleri ya da farklı şeyleri istemeleri yasaklı olduğu halde farklı şeyler istemelerinden ötürüdür.”³⁹¹

Verilen bütün bu nimetler onların gönüllerinde ısınma meydana getirmeliydi. Nitekim Allah (cc) insanın insana yapacağı yardım gönülleri ısındıracağını hakikatini ifade eder.³⁹² Kulun kula yapacağı yardım gönülde bir ısınma meydana getiriyorsa ve bulunması imkânsız olan bir yerde direk Allah (cc) tarafından verilen bir yardım şüphesiz ki onların gönülden hakikate sımsıkı sarılmalarına vesile olması gerekirdi. Güneşin kavurucu sıcaklığı altında kıvranan kişilere verilecek bilgi, uyarıda bulunmak, hakikate davet etmek vb. eylemler sonuçsuz kalacaktır. Onun için Allah (cc) önce onların ihtiyaçlarını mucizevi bir şekilde gidererek sonra onlardan yapmaları gereken şeyleri istedi. Verilen bütün bu nimetlere karşılık İsrailoğullarında beklenen değişim gerçekleşmedi ve verilen her şeye nankörlük ettiler.³⁹³ Nitekim nankörlüklerini Kur’ân-ı Kerim’de okumaktayız:

*“Hani siz (verilen nimetlere karşılık): Ey Musa! Bir tek yemekle yetinmeyiz, bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzeden, salatalığından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın, dediniz. Musa ise: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah’ın gazabına uğradılar. Bu musibetler (onların başına), Allah’ın ayetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamber öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir.”*³⁹⁴

Allah (cc) vermiş olduğu bu nimetlere karşılık nankörlük edip başka taleplerde bulunmuşlardır. Bu da ruhları köleleşmiş kavmin nimete karşı takındıkları tavrı bize göstermektedir. Onlar çölde kalmalarının gayesini daha tam idrak edememişlerdir. Çünkü çölde kalmalarının amacı kalplerinin temizlenmesi, dünyaya önder olmaları içinken onlar bu bilinçten yoksun bir şekilde kendi arzu ve heveslerinin peşinden koşmaktaydılar.³⁹⁵

³⁹¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 11/114-115.

³⁹² 9/Tevbe 60.

³⁹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Altında Kur’an Tefsiri*, 1/445-447.

³⁹⁴ 2/Bakara 61.

³⁹⁵ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 1/80-81.

Onların basit, alçak ve haysiyetten yoksun olan önceki hayatlarında sarımsak, mercimek, soğan vb. yiyecekler bulunur. Belki de tabi olarak alıştıkları bu yiyecekleri talep ederlerken de isyankâr bir tavır takındılar, mevcut bulunan nimetlere sabretmelerinin mümkün olmadığını dile getirdiler. Allah (cc) onları temsilci olarak seçmişken onlar kendi hevesleri peşinde koşarak daha iyi olanı kötü olanla değiştirmek istediler. Bütün bunlardan dolayı kendileri zillete, yoksulluğa ve gazaba uğradılar. Allah onları zillete, yoksulluğa ve gazaba uğratmasının çeşitli sebepleri vardır:

1. Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri: Buradaki ayetler vahiyle gelen ayetler olduğu gibi peygamberlerin göstermiş olduğu mucizeler de olabilir. Allah'ın kudretini gösteren delileri ret etmeleri de olduğu gibi, verilen nimetlere nankörlük etmeleri de olabilir.
2. Haksız bir şekilde peygamberleri öldürmeleri: Bu ayetten de anlaşılacağı üzere bu damgayı yemeleri sadece Hz. Musa döneminde yaptıklarından ötürü değil ondan önce de kendilerine gelen peygamberleri öldürme fiilini işlemelerinden dolayıdır.
3. İsyân etmeleri: Allah'a ve kendilerine gönderilen peygamberlere itaat etmeyip her türlü sapıklığı işlemişlerdir.
4. Haddi aşmaları: Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmaları ve emrettiği şeyleri yapmamalarına haddi aşma denir. Allah (cc) toplumsal düzeni oluştururken ortaya koyduğu bazı sınırlar vardır, bu sınırları aşmak hakları çiğnemek, Allah'ın sınırlarını aşmak had bilmemektir.³⁹⁶

Yukarıda saydığımız etmenlerden ötürü İsrailoğulları zillete, yoksulluğa ve nankörlüğe düştüler.

2.2.1. Hz. Musa Tur Dağındayken İsrailoğulları'nın Yaptığı Nankörlükleri

Hz. Musa Mısırda iken Allah'tan aldığı vahye dayanarak, Mısır'dan çıkış, düşmanın helakı ve geriye bırakılanları da içine alacak bir kitap getirmeyi İsrailoğullarına vaat etmişti.³⁹⁷ Allah (cc) Firavun ve kavmini helak edip İsrailoğullarını, onlardan kurtardıktan sonra onların bir kitap ve şeriatları bulunmadığı için Hz. Musa'ya gelerek kendilerine vaat etmiş olduğu kitabı getirmelerini istediler.³⁹⁸ Musa (as) bunu Rabbinden

³⁹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/465-468.

³⁹⁷ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2/69.

³⁹⁸ İbnu'l-Esîr, *el-Kamil fi't Tarih*, 1/188-189; Sa'lebî, *Arâisu'l-Mecâlis*, 202- 203.

dileyince, Allah (cc) Tur dağına gelerek kendisine ibadet ve münacat da bulunmasını veyhetti:³⁹⁹ Bu konunun ayrıntıları A'raf suresinde geçmektedir.⁴⁰⁰

Allah (cc) ayette otuz gece ve buna ek olarak on gece daha eklemesinin çeşitli hikmetleri vardır. Bu konu hakkında pek çok rivayet anlatılmaktadır.⁴⁰¹ Bu kırk günün ilk otuz günü Zilkade ayında olup geri kalan on gün ise Zilhicce ayındadır.⁴⁰² Oradan ayrılmadan önce abisi Hz. Harun'u yerine vekil olarak bıraktı. Kavmine daima nasihatlerde bulunmasını, zalimlerin zalimliklerine asla müsamaha etmemesini ve onlara asla uymaması noktasında çok sıkı bir şekilde tembihledi. Çünkü Hz. Musa kendi kavmi olan İsrailoğulları'nın nankör olduklarını iyi biliyor ondan dolayı da endişelerini dile getiriyordu. Hz. Harun da İsrailoğulları'nın karakterini bildiği için verilen bu nasihatleri güzel karşılıyor ve sorumluluğun ağırlığının bilincindeydi.

Vahiy almak için Tur dağına giden Hz. Musa ile Allah (cc) arasında doğrudan gerçekleşen hitap söz konusudur. Bu konuşmanın mahiyeti hakkında Seyyid Kutup şöyle demektedir: “Biz bu konuşmanın nasıl olduğunu bilmiyoruz. Aynı şekilde muhatap olan Hz. Musa'nın nasıl ve ne şekilde konuşmaları algıladığını bilmemekteyiz. Çünkü biz düşüncelerimizde bize verilen sınırlı kavrayışa kanaat etmek zorundayız.”⁴⁰³ Allah (cc) kendisiyle konuşunca Musa (as) bundan cesaret alarak büyük bir muhabbet içinde cesaretini toplayarak Allah'tan Zat-ı ulûhiyetini görme talebinde bulundu. Bunun üzerine Allah (cc) bunun mümkün olmadığını ve dağa tecelli ettiğinde azametinden dağ dahi paramparça olmuştu. Hz. Musa kendine gelince kulluk edebine yakışmayan bir istekte bulunduğu endişesiyle dua etti. Duasında üç temel noktaya dikkat çekmiştir. Allah'ı (cc) noksan sıfatlardan tenzih ettiğini, hatasını anlayıp pişman olup tövbe ettiğini ve inananların ilki olduğunu dile getirmiştir. Bu inananların ilki konusunda iki şekilde anlaşılabilir. Dünyadayken Allah'ın görülmeyeceğine inanıp ilk iman eden benim ya da Allah'ın izni olmadan ondan bir şey istemenin uygun olmadığına ilk iman eden benim şeklinde anlaşılır.⁴⁰⁴

Hz. Musa'nın bu tövbe ve duası üzerine Allah (cc) kendisini insanların üzerine seçkin kıldığını, kendisine verilenlerden dolayı her zaman şükretmesini ve kavmi için

³⁹⁹ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2/69; İbn Kesîr, *Kıyasu'l Enbiya*, 393.

⁴⁰⁰ 7/A'râf 142-147.

⁴⁰¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/45-46.

⁴⁰² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/63.

⁴⁰³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/251.

⁴⁰⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/58-59.

gerekli nasihat ve emirlerden ibaret olan Tevrat levhalarını ciddiyetle alıp ve kavmine en güzel şekilde tebliğ etmesini istedi. Burada İncil de Kur'ân-ı Kerim'de levhalardaki yazıyı Allaha atfeder. Ancak bu yazı işini nasıl yapıldığına dair kesin bir bilgi bilinmemektedir.⁴⁰⁵ Daha sonra Allah (cc) haksız yere kibirlenen, böbürlenene; ne kadar delil, mucize, ayet gösterilse de inanmayacak olan; doğru yolu görünce ona uymayan ama batıl yolu görünce hemen ona tabi olanlar, ayetleri yalanlamaları ve gafil olmalarından ötürü olduğunu bize aktarmaktadır. Çünkü Allah'ın hakiki kullarından kimse büyüklük taslayamaz, zira büyüklük Allah'ın sıfatıdır.

Rivayet edilmiştir ki, İsrailoğulları'nın, Kıptilerden ödünç aldıkları takılarla süslandıkları bir bayramları vardı. Bu bayramda, Kıptilerden aldıkları takı ve süs eşyalarını kullandılar. Ancak Allah, Kıptileri denizde helak edince, bu takılar İsrailoğullarının elinde kaldı.⁴⁰⁶ Hz. Musa gittikten sonra İsrailoğulları Hz. Harun'a gelerek Mısır'dan ayrılırken Kıptilerden almış oldukları malların helal olup olmadığını sordular. Hz. Harun da o malları toplayıp bir çukura gömmelerini Hz. Musa dönüp gelince şayet helal kılınmışsa çıkaracaklarını dile getirdi.⁴⁰⁷ Allah (cc) Hz. Musa için tayin etmiş olduğu otuz gün tamamlandıktan sonra, Hz. Musa geri dönmeyince İsrailoğullarından biri olan Sâmirî devreye girerek nifak tohumlarını ekmeye başladı. Sâmirî onlara, çukura attıkları süs eşyalarını kendisine getirmelerini istedi. Getirip Sâmirî'ye verdiklerinde onları ateşe atıp erittikten sonra onlara böğürmesi olan bir buzağı yaptı. Buzağının ses çıkarması konusunda İbn Abbas: "Hayır! Vallahi, hiçbir zaman, onun içinden ses bulunmamış, ancak yel, arkadan girer ağzından çıkar bu seslenme bundandır"⁴⁰⁸ demiştir. Sonra Sâmirî onu önlerine bırakıp: "İşte sizin ve Musa'nın ilahı budur, fakat Musa onu unuttu." dedi.⁴⁰⁹

Bu kıssanın benzeri Tevrat'ta da geçmektedir. Ancak Tevrat'ta Sâmirî ismi zikredilmeksizin anlatılmaktadır.⁴¹⁰ Ancak Kur'ân'daki anlatım ile Tevrat'taki anlatım arasında iki tane farklılık bulunmaktadır. Kur'ân'da buzağının ses çıkarma özelliğinden ve yapan kişinin Sâmirî olduğundan bahsederken Tevrat'ta da ses özeliğinden bahsetmeyip yapan kişinin de Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun olduğuna değinmektedir.

⁴⁰⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 2/92.

⁴⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/69-70.

⁴⁰⁷ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/218.

⁴⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 10/5262.

⁴⁰⁹ 20/Tâhâ 88.

⁴¹⁰ Tevrat: "Çıkış", 32/1-5.

Mısır'daki zillet ve kölelik hayatı İsrailoğulları'nın ruhlarına sirayet etmişti. Sorumluluk altına girme, zorluklara katlanma, sözlerinde durma gibi özellikleri zayıflamıştı. İşte bundan ötürü Musa (as) onlardan kısa bir süre için ayrılır ayrılmaz hemen inançları zayıflamış ve nankörlüklerine devam etmişlerdir. Kendilerine verilen bu buzağıya tapmaya başladılar. Burda buzağıya tapanlar İsrailoğulları'nın hepsi mi yoksa bazıları mıydı ihtilaf konusudur. Hasan el-Basri (v.110/728) Hz. Harun dışında hepsi buzağıya taptıklarını söyleyerek iki delil göstermiştir. Birincisi ayetin umumi manası ikincisi ise Hz Musa duasında “*Ya Rabbi beni ve kardeşimi bağışla....*”⁴¹¹ diyerek sadece kendisine ve kardeşine dua etmiştir. Bu durum diğerlerinin duaya layık olmadıklarını gösterir. Bazı âlimler ise şunu ifade etmişlerdir: Aksine, İsrailoğulları arasında imanı benimsemiş ve bu inançlarında sebat etmiş kimseler de vardı. Çünkü bu küfür, belli kişiler için gerçekleşmişti. Bunun delili olarak ise, “*Musa'nın kavminden bir topluluk vardır ki, halkı doğru yola iletirler ve adaletle hüküm verirler*”⁴¹² ayeti gösterirler.⁴¹³ Allah (cc) kendilerini Firavun'un zulmünden kurtarması yetmedi kendilerine onlarca mucize gösterdiği halde her şeyi bırakıp taptıkları şey kendisine bile faydası olmayan bir buzağıydı.⁴¹⁴ Doğal olarak onlara da ne bir fayda ne de bir zarar sağlayabilirdi. Bütün bunlardan da ayrı olarak Hz. Musa (as) kendisine vekil olarak bıraktığı Harun (as) da onlara öğüt vermişti.⁴¹⁵

Hz. Harun (as) bütün uyarı ve nasihatlerine rağmen küfürlerinden dönmediler ve dediler ki: “*Mûsâ yanımıza geri gelinceye kadar ona tapınmaktan geri kalmayacağız.*”⁴¹⁶ Bu ayette de anlaşılacağı üzere Hz. Harun'un uyarıları da onlara hiçbir fayda vermedi ve Hz. Musa gelinceye kadar tapmaya devam edeceklerini dile getirdiler. Bu söylemleri de içinde bulundukları nankörlüğü tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Yüce Allah Hz. Musa'ya kavmini sınadıklarını ve onların hak yoldan saptıklarını haberini verdi.⁴¹⁷ Hz. Musa kırk gün sonra Tevrat levhalarıyla birlikte kavmine döndü. Ama döndüğünde kavminin tevhit inancını terk ettiklerini ve bir buzağıya tapmakta olduklarını gördü. Bu duruma sinirlenip elindeki levhaları yere attı. Sa'lebî tefsirinde İbn Abbâs ve Amr b. Dinar'dan (v.126/7488 [?]), Hz. Musa'nın levhaları yere attığı için kırk gün oruç

⁴¹¹ 7/A'râf 151.

⁴¹² 7/A'râf 159.

⁴¹³ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 11/70-72.

⁴¹⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/68.

⁴¹⁵ 20/Tâhâ 90.

⁴¹⁶ 20/Tâhâ 91.

⁴¹⁷ 20/Tâhâ 88.

tuttuğunu ve sonunda levhaların kendisine iade edildiğini rivayet etmiştir.⁴¹⁸ Onların bu nankörlük ve ihanetlerine o kadar çok üzüldü ki üzüntüsünden kardeşi Harun'a bunlara engel olmadığından ötürü bağırmaya başladı. Kur'ân-ı Kerim'de bu durum bize bildirilmektedir:

“Musa, kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce, ‘benden sonra ne kötü şeyler yapmışsınız! Rabbinizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz’ dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi): ‘Ey annemin oğlu! Bu kavim beni zayıf gördü ve neredeyse beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zalim kavimle beraber tutma’ dedi. (Musa da) ‘Ey Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin’ dedi. Buzağıyı (tanrı) edinenler var ya, işte onlara Rablerinden bir gazap ve Dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.”⁴¹⁹

Hız. Musa'nın kavminin şirk koşmasından dolayı duyduğu üzüntü ve öfke, hem insanlık boyutunda bir tepkiydi hem de Allah'ın huzurunda derin bir üzüntüye neden oldu. Bu, onun peygamberlik bilinciyle donanmış olmasından kaynaklanıyordu. Hız. Musa, toplumun Allah'ın birliğine zarar veren bu davranışını içselleştirerek hem insanî duygularını hem de ilahi sorumluluğunu ifade etti. Hız. Musa onların buzağıya tapma haberini daha önce mi aldığı yoksa aniden gelince mi gördüğü ihtilaf konusudur. Bazıları Hız. Musa aniden gelince gördüğünü söylerler. Ama daha önce bilmesi muhtemeldir ki delilleri şunlardır:

1. Cenâb-ı Hakk'ın, *"Musa, kavmine öfkeli ve kederli döndüğü zaman..."* şeklindeki ifadesi, Hız. Musa'nın kavmine dönerken öfkeli ve kederli olduğunu gösterir. Hız. Musa, kavminin yanına ulaşmadan önce bu haldeydi, yani öfkeli ve kederliydi. Bu durum, Hız. Musa'nın, kavminin durumundan henüz yanlarına varmadan önce haberdar olduğuna delalet eder.
2. Allah Teâlâ, Tâ-hâ sûresinde, bu olayın Hız. Musa'ya Mikat'ta iken bildirildiğini açıklamıştır.⁴²⁰

Peygamberler, toplumlarıyla ilişkilerinde duygusal tepkiler verirken hem insanlığa rehberlik etme hem de Allah'ın huzurunda doğru yolu gösterme görevlerini

⁴¹⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/76.

⁴¹⁹ 7/A'râf 150-152.

⁴²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/76-77.

yerine getirirler. Hz. Musa daha sonra kardeşinin görevini tam yapmadığı düşüncesiyle onu çekiştirmeye başlayınca Hz. Harun: ‘*Anamın Oğlu*’ diye söz etmesinde incelik söz konusu zira anne şefkat ve merhameti temsil eder. Hz. Harun annesinden görmüş olduğu bu duyguları kardeşi Hz. Musa’dan da beklediği için bu şekilde hitap etmiştir.⁴²¹ Daha sonra abisi Harun’nun (as) hiçbir suçu olmadığını anlayıp öfkesi yatışınca kendisi ve abisi için dua edip bağışlanma diledi. Buzağıya tapanlar, Allah’ın gazabına maruz kalacak ve dünya hayatında alçalacaklar. Bununla birlikte, sürekli geçerli olan bir prensip vurgulanıyor: Önce kötülük yapıp sonra dönüş yapanlar için Yüce Allah rahmetiyle bağışlayıcı olacaktır. Dolayısıyla, Yüce Allah, buzağıya tapanların sağlıklı bir şekilde dönüş yapamayacaklarını, tövbenin sınırlarını aşacaklarını biliyordu. Gerçekten de bu şekilde oldu. İsrailoğulları sürekli olarak hata üzerine hata işledi ancak Yüce Allah onları peş peşe defalarca hoşgörüyle karşıladı. Ancak İsrailoğulları bu yanlış davranışlarını terk etmediler ve sonuçta Allah’ın sürekli gazabına ve sonsuz lanetine uğradılar.⁴²²

Hz. Musa daha sonra Sâmirî’ye niçin böyle yaptığını sordu. Sâmirî onların görmediği şeyleri gördüğünü, elçinin izinden bir avuç toprak alarak yaptığını ve bunu yapması için nefsinin kendisine güzel gösterdiğini anlatır. Bunun üzerine Musa (as) ona beddua edip, bu adamın ruhsal olarak putperest ve aynı zamanda bozgunculuk yapan bir kişi olduğunu belirterek, onun her zaman tehlikeli olabileceğini düşündü. Bu nedenle, onu toplumdan uzaklaştırıp yalnız bırakmanın daha uygun olacağını düşündü ve Allah’a ona sürekli kaçma içgüdüğü vermesi için dua etti. Ve Sâmirî lanetlenerek toplumdan uzaklaştı. Akabinde Hz. Musa, davet mesajını sürdürerek gerçek dinin tevhit inancında yattığını vurguladı.⁴²³

Hz. Musa Sâmirî’nin yaptığı buzağı heykelini de ateşe atarak yaktıktan sonra gözlerinin önünde tozunu denize attı ki kalplerindeki buzağı sevgisi sökülsün.⁴²⁴ Hz. Musa kavminin bu nankörlüklerinden dolayı Allah’tan af ve mağfiret dilemeleri için kavmine nasihatlerde bulundu. Allah’a tövbe etmelerini istedi. İsrailoğulları’nın tövbesi ile ilgili olarak Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

“*Mûsâ, kavmine dedi ki: “Ey kavimim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün(kendinizi düzeltin).*

⁴²¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 5/2233.

⁴²² Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 6/266-267.

⁴²³ 20/Tâhâ 95-98.

⁴²⁴ Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/220.

*Bu, Yaraticınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbelerini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir.”*⁴²⁵

Hiz. Musa'nın liderliğindeki İsrailoğulları, Allah'ın onlara gönderdiği kurtuluşu unutarak, kısa sürede sapkın bir davranış sergilediler. Yukardaki ayet İsrailoğulları'nın bu olaydan sonraki tövbelerini konu almaktadır. Nitekim İsrailoğulları'nın şeriatine göre tövbe, suçsuz olan kişinin suçlu olanı öldürmesiyle yapıldı. Taberî ile Ebû Hâtim (v.327/938), İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmişlerdir: “İsrailoğulları'nın tövbeleri; çocuk olsun, baba olsun, her birinin karşılaştığı her bir kimseyi kim olduğuna aldırış etmeksizin öldürmesi idi.”⁴²⁶

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ise “...nefislerinizi öldürün...” ifadesinin üç farklı manaya geldiğini ifade etmiştir: “Birincisi hakikat anlamı ki, herkes kendi kendini öldürmesidir, yani intihar etmesidir. Fakat böyle olsaydı muhatap olarak kavim kalmaz veya ancak asiler kalırdı. Şu halde kastedilen anlam bu değildir. İkinci, işin geleneksel gerçeğidir ki, esasen kardeş olan bir kavmin fertleri, haydi bakalım şimdi birbirinizi öldürünüz, demektir. Çoğunlukla tefsirciler bu anlamı gözetmişlerdi. Üçüncü ise sırf mecazî olmasıdır ki, nefsinizi öldürünüz, yani günahınıza nedametle gam ve kederden canınızı çıkarın yahut şehvetlerden nefsinizi men etmekle riyazet ediniz. Size bu kötülükleri yaptıran, size şirke saptıran hep nefsanî istekleridir. Tövbe de bunların kırılması ile faydalı olur ve ancak o zaman kabul edilir demektir.”⁴²⁷

2.2.2. Seçilen Yetmiş Kişinin Nankörlükleri

Nihayet İsrailoğulları'nın buzağıya tapma günahı sebebiyle, topluluk adına Rablerinden af dilemek ve itaati yeniden taahhüt etmek üzere yetmiş kişilik bir heyet Tur dağına çağrıldı.⁴²⁸ Bu görüşmede bile yapmış oldukları nankörlüğü Kur'an-ı Kerim bize aktarmaktadır:

“Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte buluşmak üzere kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: ‘Ey rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce helâk ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir; onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı! Sen

⁴²⁵ 2/Bakara 54.

⁴²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 2/340-341.

⁴²⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/465-467.

⁴²⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/99.

bağışlayanların en iyisisin' dedi. 'Bize bu dünyada da ahirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana yöneldik.' Allah buyurdu ki: 'Azabıma dilediğimi uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım.' Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler.”⁴²⁹

Alimlerin aktardığına göre, Hz. Musa (as), kavminde on iki boy bulunmakta ve her boydan altışar kişi belirlemiştir. Böylece seçilenlerin sayısı yetmiş iki kişi olmuştur. Ardından onlara, "İki taneniz geri kalsın" dediğinde, bu konuda tartışmaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Musa (as) şöyle dedi: "Geri kalan kimseye de, benimle birlikte gidenlere verilecek ecir verilecektir." Bu açıklamanın ardından, Kâlib ve Yûşa oturup geri kalmaya karar verdiler. Başka bir rivayete göre, Hz. Musa (as) yalnızca altmış yaşlı bulabilmişti. Bunun üzerine, Cenâb-ı Hak ona, gençlerden on kişi seçmesini vahyetmiştir. Hz. Musa (as) da bu on kişiyi seçmiş, derken bu kişiler de yaşlanmışlardır. Ardından Hz. Musa (as), onlara oruç tutmalarını, temizlenmelerini ve elbiselerini temizlemelerini emretmiştir. Sonrasında ise, bu kişilerle birlikte Mikat'a çıkmışlardır.⁴³⁰

Ayette yer alan 'Mikat' kavramı huzurda hazır bulunmayı ifade etmektedir. Buradaki Mikat zamanını Allah (cc) belirlemiştir. Müfessirler iki farklı Mikatın olduğunu söyleyerek ilk Mikat'ın İsrailoğulları'nın buzağıya tapmadan önce Hz. Musa'nın tek başına gerçekleştirdiğini, ikinci Mikatında burada buzağıya tapmadan sonra olan yetmiş kişiyle beraber tövbe ve istiğfar için yapılan Mikattır.⁴³¹

Dağa yaklaştıklarında bu yetmiş kişi Hz. Musa'dan Rablerinin kelamını işitmek istediklerini dile getirdiler. Hz. Musa duasında sonra dağın üstüne bulut gelip dağın tamamını kapladı, içine girip secdeye kapandılar. Allah (cc) Hz. Musa'ya emir ve nehiylerde bulunuyordu ki bunlar işittiler.⁴³² Bu durumda tevbe için yapmaları gereken şey, nefislerini öldürmektir. Yine rivayetlere göre, sis açıldığında Hz. Musa'ya "*Biz Allah't*

⁴²⁹ 7/A'râf 155-157.

⁴³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/88-89.

⁴³¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/320-324.

⁴³² Taberî, *Tarihi Taberî*, 1/221.

açıkça görmedikçe sana asla inanmayız"⁴³³ dediler. Bununla, "Senin işittiğimiz emrini verenin Allah olduğunu söylüyorsun, ama biz Allah'ı görmeden senin bu sözlerini doğrulamıyoruz" demek istiyorlardı. Nefislerini öldürme emri onlara ağır gelmiş, inanmayı Allah'ı görmeye bağlamışlardı. Allah'ı görmeyi, sadece kelamını işitmeye benzetiyorlardı.⁴³⁴

Kısa bir zaman önce yaptıkları hatadan dolayı pişman olan İsrailoğulları af ve mağfiret dilemek için geldikleri makamda talepte bulundukları istekleri şaşırtıcıdır.⁴³⁵ Hz. Musa'ya iman etmeyenler bile ondan böyle bir talepte bulunmazken ona iman eden İsrailoğulları'nın böyle bir talepte bulunmaları imanlarının zayıflığı ve nankörlüklerinin göstergesidir.⁴³⁶ Hz. Musa'ya bu isteklerini der demez dehşetli bir yıldırım ve şiddetli bir sallantı onlara geldi. Bu şiddetli ses ve sarsıntı onları yok etmiştir.⁴³⁷ Bazı alimlere göre ise bu sarsıntı öldürücü değildi, ancak İsrâiloğulları, bu şiddetli ses ve sarsıntıda öyle bir titremeye başladılar ki, neredeyse eklemleri birbirinden ayrılacak, belleri çatırdayacak derecede sarsıldılar. Hz. Musa, onların ölmelerinden endişe etti. Bu esnada ağladı ve dua etti; Allah Teâlâ da onun duasını kabul ederek, bu sarsıntıyı giderdi.⁴³⁸ Hz. Musa hemen Rabbine dua ederek yanında bulunan yetmiş kişinin de kavmiyle beraber buzağıya tapma suçunu işlediklerini kendisinin de ilk buluşmada Allah'ı görme isteğinin suç olduğunu dikkate alıp: "*Ey rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce helak ederdin*" dedi.⁴³⁹

Bu ayetin tefsirinde İbn Abbas'tan rivayetle Ali ibn Ebu Talha şöyle demiştir: Allah Teâlâ, Musa'ya kavminden yetmiş kişi seçmesini emretmişti. Musa (as), bu yetmiş kişiyi seçip onları Rabblerine dua etmeleri için dağa götürdü. Allah'a dua ettiklerinde ise şöyle demişlerdi: "*Ey Rabbimiz, bizden önce kimseye vermediğini, bizden sonra kimseye vermeyeceğini bize ver.*" Ancak Allah Teâlâ, bu dualarını kabul etmedi ve onları bir sarsıntı ile cezalandırdı. Bunun üzerine Musa (as), "*Rabbim, dileseydin, onları da, beni de daha önce helak ederdin,*" diyerek Allah'a dua etti.⁴⁴⁰ "*İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği yüzünden hepimizi helak edecek misin?*" ifadesine bakacak olursak İsrailoğulları'nın tümü buzağıya tapmadı.⁴⁴¹ Ancak Musa (as) tapmayanların da tapanlara

⁴³³ 2/Bakara 55.

⁴³⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/162.

⁴³⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/270.

⁴³⁶ Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, 370.

⁴³⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 3/78-79.

⁴³⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/91.

⁴³⁹ Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/469-471.

⁴⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 6/3091.

⁴⁴¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/320-324.

engel olma noktasında yeterince çaba sarf etmediklerini düşündüğü için dile getirmiştir.⁴⁴²

Buzağı olayı ve bundan başka gelişen bütün olayların Allah'ın dilemesiyle gerçekleştiği için Hz. Musa bunun bir imtihan olduğunu dile getirerek bütün hepsinin bir sınama olduğunu anlamıştır. Bunun için kendisi ve kavmi için Allah'tan af, mağfiret niyaz etmiş ,dünyada ve ahirette de iyilikler istemiştir. Ondan sonra Allah (cc) da: *“Azabıma dilediğimi uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır”* buyurmuştur. İlahî irade, yasaları koymakla birlikte bu yasaları uygulamada da özgürdür. Ancak bu özgürlük, hak ve adalet ölçülerine bağlıdır. Adalet, Allah'ın yüce sıfatlarından biridir ve bu nedenle ilahî irade, adil olma prensibine dayalı olarak işlev görür. Allah'ın rahman ve rahîm isimleriyle rahmet kelimesinden türetilmiştir. Dünyada da ve ahirette de bütün mahlûklara olan lütfunu ifade etmektedir.⁴⁴³ Hz. Musa (as) bu dua ve yakarıları sayesinde kendisiyle beraber gelen yetmiş kişi şükredenlerden olurlar diye bir nevi ölümden döndürüldüler.⁴⁴⁴

Hz. Musa'nın yanındakilerle birlikte Tur Dağı'na yaptığı yolculuk hakkında, Tevrat'ta bazı bilgiler bulunmaktadır.. Bu konu, özellikle Çıkış bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. İlgili rivayete göre, Musa Peygamber bir grup yaşlıyla birlikte yolculuğa çıkmış, Tur'a vardığında yanında yardımcısı Yuşa da bulunuyordu. Tur'a ulaştıklarında bir bulut onları kaplamış ve altı gün süren bu süreçten sonra yedinci günde bulutun içinden geçerek Musa Peygamber kaybolmuştur.⁴⁴⁵ Sonrasında Allah, parmaklarıyla yazdığı levhaları Musa'ya teslim etmiştir.⁴⁴⁶ Dönüş yolunda ise Harun Peygamber, halkın isteği doğrultusunda onlara put yaparak, kardeşi Musa'ya ihanet ettiği anlatılmaktadır.⁴⁴⁷

Bu olaydan sonra belli bir süre itaat ederek yaşayan İsrailoğulları zamanla geçmiş unutarak Tevrat'taki hükümlere aykırı yaşamaya başladılar. Hatta belli bir zaman sonra hükümlerin kendilerine çok ağır geldiğini bile dillendirdiler.⁴⁴⁸ Bu uslanmaz nankörlükleri karşısında Allah'ın emriyle melekler Tur Dağını kaldırıp üzerlerine getirdi. İsrailoğulları Tur Dağını neredeyse üzerlerine düşecek şekilde gördüklerinde secdeye

⁴⁴² Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/469-471.

⁴⁴³ İsfahânî, *Müfredat*, 420-421.

⁴⁴⁴ 2/Bakara 56.

⁴⁴⁵ Tevrat: “Çıkış”, 24/12-18.

⁴⁴⁶ Tevrat: “Çıkış”, 31/18.

⁴⁴⁷ Tevrat: “Çıkış”, 32/1-4.

⁴⁴⁸ Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, 372.

kapanıp tövbe ettiler.⁴⁴⁹ Allah'ın rahmeti sayesinde yine kurtuldular ama belli bir süre sonra yine nankörlüklerine devam ettiler.

2.2.3. Kudüs'e Gelen İsrailoğulları'nın Yaptığı Nankörlükler

İsrailoğulları'nın Mısırdan çıkıp ata diyarı olan topraklara gitmek için yapmış oldukları yolculuğun sonuna yaklaşmışlardı. Mısır'dan çıkışın ikinci yılının ikinci ayının yirminci gününde Musa İsrailoğullarına nüfus sayımı yapmış ve Sina çölünden Paran çölüne doğru göç başlamış oldu.⁴⁵⁰ Musa önceden ülkeyi araştırmak için casuslar gönderdi bunlar gidip kırk gün sonra döndüklerinde oradan getirmiş oldukları ürünleri göstererek ve “gerçekten süt ve bal akıyor orada” dediler. Ancak halkı korkutarak oraya girmeyeceklerini dile getirdiler.⁴⁵¹ Allah (cc) İsrailoğullarına vaadettiği topraklara ulaştıklarını söyledi. Önlerinde bulunan kutsal şehir olan Kudüs'e girmelerini emretti. Sa'lebî, tefsirinde kutsal topraklarda Amalika kavminin yaşadığını ve onların liderinin Üc b. Anak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bu kişinin Belka adıyla da anıldığını ifade etmektedir. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre ise, bu yerin Eriha ya da Şam olabileceği belirtilmiştir. Buna ek olarak, vaat edilen bu yerin yedi kapısının bulunduğu da rivayet edilmiştir.⁴⁵² Mısırdan kurtulduklarından beri Hz. Musa'ya sürekli zorluklar çıkaran bu nankör kavim burada da aynı nankörlüklerini sürdürdüler. Allah'ın emrini onlara ileten Hz. Musa'ya gerekçeler göstererek emri yerine getirmedi. Bunun üzerine Allah (cc) onların yıllarca çölde dolaşıp durmakla cezalandırdı. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır:

“Bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti: ‘Ey kavimim! Allah'ın size lütfettiği nimeti hatırlayın. Zira O, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı ve âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi. Ey kavimim! Allah'ın sizin için (vatan olarak) yazdığı kutsal topraklara girin, sakın geri dönmeyin, sonra kaybedenler siz olursunuz.’ Dediler ki: ‘Ey Musa! Orada zorba bir topluluk var, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Ama oradan çıkarlarsa biz hemen gireriz.’ Korkanlar arasından Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu iki (yiğit) adam şöyle dedi: ‘Kapıdan üzerlerine hücum edin; oraya girdiğiniz an artık kesinlikle siz galipsiniz. Eğer Mü'minler iseniz ancak Allah'a güvenin.’ İsrailoğulları: ‘Ey Musa! Onlar orada bulundukları sürece biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve rabbın gidin sasaşın; biz burada oturacağız!’ dediler. Musa: “Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz

⁴⁴⁹ 2/Bakara 63.

⁴⁵⁰ Tevrat: “Çölde Sayım”, 10/11.

⁴⁵¹ Tevrat: “Çölde Sayım”, 14/17-33.

⁴⁵² Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, 1/121-122.

*geçiremiyorum. Artık bizimle bu yoldan çıkmış kavim arasında sen hükmet'' dedi. Allah buyurdu ki: 'Öyleyse onlar yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşmak üzere oradan (kutsal topraklar) kırk yıl mahrum bırakılmışlardır. Artık sen yoldan çıkmış toplum için üzülme!''*⁴⁵³

Hız. Musa nankörlüğü kişilikleriyle bütünleştiren azgın kavmine nankörlüklerini bırakmaları için verilen nimetlerden olan üç büyük nimeti hatırlatmıştır. Bu hatırlatılan üç nimete baktığımızda:

1. Allah (cc) içlerinden peygamberler çıkarması: Allah (cc) İsrailoğulları içinde kendilerine peygamber çıkarması onlar için büyük bir lütuftur. Çünkü Hız. Musa onlar için özgürlüğü ve esaretten kurtulmayı ifade eden bir peygamberdir. Peygamberlik tek başına büyük bir nimettir ancak İsrailoğulları'nın içinde bulundukları durum da göz önüne alınınca bu nimet iki kat daha değerli hale gelmektedir. Allah (cc) İsrailoğulları arasından hiçbir kavim arasında çıkarmadığı kadar peygamber çıkarmıştır.⁴⁵⁴ Bu da terbiye edilmeleri ne kadar güç olduğunu bizlere göstermektedir.
2. Kendilerini hükümdar kılması: Toplumun hükümdar çıkarması ve kendi kendini idare etmesi özgürlüğün ve bağımsızlığın işaretidir. Dolayısıyla, bir toplumun hem bir peygamber hem de bir hükümdar çıkarması, dini, siyasi ve sosyal açıdan en yüksek noktaya ulaştığını ifade eder. Peygamberler aynı zamanda hükümdarlardır çünkü onlar kavimlerinin işlerine hükmeder ve onları idare etme yetkisine sahiptir. Bu nedenle, Firavun'un esaretinden kurtulup bağımsız bir devlet kurmak, toplum için çok büyük bir nimettir.
3. Dünyada kimseye verilmeyen nimetlerin kendilerine verilmesi: Burada onlara tarihlerinde yaşadıkları bazı önemli olayları hatırlatılmıştır.⁴⁵⁵ Kendilerine verilen nimetler ve mucizeler anlatır:

- a) Allah, İsrailoğullarına Kızıldeniz'i ikiye ayırmış, böylece onları Firavun'un ordusundan kurtarmıştır.
- b) İsrailoğulları'nın düşmanlarını yok etmiş ve onlara düşmanlarının malları miras olarak vermiştir.
- c) Allah, İsrailoğullarına kudret helvası ve bıldırcın eti gibi nimetler indirmiştir.

⁴⁵³ 5/Mâide 20-26.

⁴⁵⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/597.

⁴⁵⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 5/517-519.

- d) İsrailoğullarına bir kayadan tatlı sular çıkarmış ve susuzluklarını gidermiştir.
- e) Allah, İsrailoğullarına bulutları gölgelik yapmış ve onları sıcaktan korumuştur.
- f) İsrailoğulları, hiçbir kavimde görülmemiş bir şekilde peygamberlik ve saltanatın bir araya geldiği bir topluluktur.
- g) İsrailoğulları, o günlerde Allah'ı bilen âlimlerin ve Allah'ın dostlarının yardımcıları olmuşlardır. Bütün bunlar İsrailoğulları'nın Allah'ın lütuflarına şükretmelerini ve onun nimetlerini hatırlamalarını sağlamak içindir.⁴⁵⁶

Hız. Musa kavmi olan İsrailoğullarına bu nimetleri hatırlattıktan sonra mukaddes ve kutsal şehir olan Kudüs'e girip düşmanla savaşmalarını emretmiştir. Mukaddes yer, temiz ve mübarek yer demektir. Kudüs'te 'Beyt-i Makdis'in bulunduğu yerdir.⁴⁵⁷ Hız. Musa şehrin durumunu araştırıp kendilerine haber getirmeleri için on iki kişiyi görevlendirdi. Bunlar oraya yaklaştıklarında çok heybetli ve korkutucu insanlar gördüler. Geri döndüklerinde, Yuşa ve Kalîb dışında kalanlar, gördüklerini kavimlerine anlattılar. Hız. Musa, İsrâiloğulları'na bu zalim kavimle savaşmalarını emrettiğinde, kavmi bu emre itaat etmediler.⁴⁵⁸ Bu konu hakkında Razi şöyle demiştir:

"Hız. Musa teftiş ve tetkik için on iki elçiyi oralara gönderdiğinde, oranın zorba (dev gibi) halkından biri, bunları görür ve yakalayıp bahçesinden getirmekte olduğu (devasa) meyvelerle birlikte, elbisesine koyar. Onları, krallarına getirir. Sonra onları, hükümdarlarının huzuruna saçarak, şaşkınlığını gösterip, Krala: 'Bunlar, bizimle sasaşmak istiyorlarmış' der. Bunun üzerine kral, bu on iki nakibe şöyle der: 'Varın arkadaşınız (Musa'ya) gidin ve ona gördüklerinizi anlatın.' Nakipler dönüp, Hız. Musa'ya gelirler ve O'na olup bitenleri haber verdiler. Bunun üzerine Hız. Musa onlara, gördükleri ve yaşadıkları şeyleri, diğer insanlardan gizlemelerini emretti ise de, ikisi dışında onlar Hız. Musa'nın sözünü tutmadılar. O iki kişi de, Yûşâ İbn Nûn ve Kâleb İbn Yûfannâ idi. Bu ikisi, durumu halklarına daha cazip gösterip, 'Oralar, son derece güzel ve nimetleri bereketli ve bol olan topraklardır. Oraların ahalisinin bedenleri her ne kadar iri ise de,

⁴⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 9/14-15.

⁴⁵⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/213.

⁴⁵⁸ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, 2/424.

kalpleri (cesaretleri) çok küçük' dediler. Diğer on kişi ise, insanların içine korku attılar ve onlarla sasaşıp (galip gelmenin) imkânsız olduğunu söylediler. Bunun üzerine Benî İsrail, Hz. Musa'ya 'Onlar orada oldukça, biz oraya kesinlikle girmeyiz. Sen ve rabbın gidin (onlarla) sasaşın. Biz burada oturuyoruz' dediler."⁴⁵⁹

Bu olaydan sonra İsrailoğulları bu topraklarda ölüp gideceklerini dile getirip feryat etmeye başladılar. Hatta aralarında bir kişiyi önder seçip Mısır'a geri dönmeyi bile düşündüler.⁴⁶⁰

Hz. Musa'nın yaşadığı bu durum gerçekten zorlu bir sınavdı. Uzun bir yolculuktan sonra mukaddes topraklara geldiği halde, halkının korkaklığı ve güvensizliği nedeniyle şehre giremediler ve geri dönmek zorunda kaldılar. Hz. Musa: "*Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum; bizimle bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır*"⁴⁶¹ diye yalvardı. Hz. Musa, kendi toplumunun davranışlarına karşı hissettiği acizliği Rabbine yalvararak ifade eder. Onlara hakim olamadığını ve bu nedenle güçsüz kaldığını belirtir. Bu yakarıyla, Hz. Musa, toplumu "fasık" olarak nitelendirir, yani Allah'ın emirlerine karşı gelerek sapkınlık gösterenler olarak tanımlar.⁴⁶² Bu köle ruhlu kavimle daha fazla bulunma tahammülünde bulunmayarak aralarını ayırmasını talep etmektedir. Allah (cc) duasını kabul ederek onların kırk yıl boyunca şaşkın şaşkın gezinmelerini murat etmiştir.⁴⁶³ Bu hüküm, özgürlüklerini kötüye kullanan ve peygamberlerini dinlemeyen o fâsiklar hakkında, Allah Teâlâ tarafından verilmiş bir hapis cezasıdır. Bu ifadeden, bu kişiler belirli bir süreyi tamamlayacak ve ardından kurtulacakları anlamı çıkmaz. Ölenler ölecek, geriye kalanlar ise girmek isterlerse girebileceklerdir. Hatta bazı müfessirler şöyle demiştir: "Bu, kırk yıl süren bir yasaklamadır; yani bu süre zarfında tahrim vardır. Ancak müddetli olan bir yasaktır. Bu sürenin sonunda, tahrim kaldırılacaktır. Kırk yıl boyunca bu kişiler, Tîh çölünde kalacaklardır, fakat hala oraya girebilecek duruma gelemezler, çünkü bu süre içinde hepsi ölecek ve sadece onların çocukları, yani yeni nesil bu bölgeye girebilecektir."⁴⁶⁴ Böylece Allah (cc) onları vaat edilmiş toprakların kapısına geldikleri halde, nankörlük etmelerinden dolayı kırk yıl boyunca çölde başıboş dolaşmakla cezalandırdı. Ve oraya girmeyi bu nesille yasakladı. Kölelik, aşağılık ve zulüm altında kişiliklerini kaybetmiş bu nesille değil de çölün zorlu

⁴⁵⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/15-16.

⁴⁶⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/43

⁴⁶¹ 5/Mâide 25.

⁴⁶² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 5/523-524.

⁴⁶³ 5/Mâide 26.

⁴⁶⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/607.

koşulu altında yetişecek yeni bir nesille nasip etmiştir.⁴⁶⁵ Sa'lebî tefsirinde Yuşa ve Kalîb'in dışında sayıları altı yüz bin olan İsrailoğulları'nın tamamının burada öldüğü rivayetini nakletmektedir.⁴⁶⁶

Hız. Musa'nın İsrailoğulları ile Tih Çölün'deki hayatları Tevrat'ta farklı bölümlerde uzun bir şekilde anlatılmaktadır.⁴⁶⁷

Tevrat'taki bu bölümler, Kur'an'daki anlatımlara kıyasla daha ayrıntılıdır. Genelde Kur'ânda'ki anlatılan olay ile benzerlik gösterse de, bazı noktalarda anlatımlar farklılık göstermektedir. Örneğin, Tevrat'ta Musa'nın (as) kavmi su istediğinde bir tahta parçasını acı suya atarak onu tatlı hale getirmesi anlatılırken,⁴⁶⁸ Kur'an'da Musa'nın asasını bir kayaya vurduğu ve bu kayadan on iki pınarın fışkırdığı belirtilmektedir.⁴⁶⁹

2.2.4. İnek Kıssası Bağlamında İsrailoğulları'nın Yaptığı Nankörlükler

Kur'an-ı Kerim'de Hız. Musa zamanında İsrailoğullarından bir faili meçhul cinayetinin aydınlatılması için Allah (cc) kesmelerini emrettiği bir inek kıssası geçmektedir. Olayın detaylarını biz tefsir kaynaklarımızdan okumaktayız. Sa'lebî, öldürülen kişinin Âmil olduğunu belirttikten⁴⁷⁰ sonra öldürülme sebebi hakkında şu üç görüşü dile getirmiştir:

1. Ata ve Süddî'nin görüşü: İsrâiloğulları'ndan bir adam, kendisinden başka varisi olmayan amcasının oğlunu öldürmüştür. Bu cinayetin amacı, amcasının oğlunun mallarına varis olmaktır.
2. Bir kısım alimlerin görüşü: Âmil, bir kadınla evlenmişti ve amcasının oğlu da, güzelliği dillere destan olan bu kadını almak istemekteydi. Bunun için amcasının oğlunu öldürmüştür.
3. İbnü'l-Kelbî'nin görüşü: Âmil, kardeşinin oğlunu öldürmüş, amacı ise onun kızını alabilmektir. Bu cinayet, bir aile içi anlaşmazlık ve kişisel hırsla işlenmiştir.⁴⁷¹

Taberî, tefsirinde Suddî'den şöyle aktarır:

⁴⁶⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/198.

⁴⁶⁶ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, 2/432.

⁴⁶⁷ Çıkış, 16/11-20, 22-25, 31; Sayılar, 11/4-6, 31; 13/1-2, 17-20, 25-32; 14/1-2, 4-10, 20-24, 30-34; 33/38-39; Tesniye 29/5; 34/5-7.

⁴⁶⁸ Tevrat, "Çıkış", 16/22-25.

⁴⁶⁹ 7/A'râf 160.

⁴⁷⁰ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, 1/133.

⁴⁷¹ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, 1/133.

“İsrailoğulları arasında serveti bol ve bir de kızı olan bir adam vardı. Bu adamın erkek kardeşinin fakir bir oğlu vardı, yani bir yeğeni vardı. Gelip amcasından kızını istedi. Adam kızını ona vermedi. Genç adam kızdı ve ‘vallahi ben amcamı öldüreceğim, malını alacağım ve kızıyla da evleneceğim, ayrıca diyetini de alıp yiyeceğim.’ diye yemin etti. Bu genç bir gün amcasına gidip: ‘Amca taşradan tüccarlar geldi. Haydi, beraber gidelim de o tüccarlardan bana mal al. Belki o malları satar da kar ederim. Çünkü onlar seni görünce bana kolaylıkla mal verirler.’ dedi. Amcasıyla beraber geceleyin yola çıktılar. Genç yeğen yolda karanlıktan istifade ederek amcasını öldürdü ve evine döndü. Sabah olunca da amcasını arıyormuş gibi yaparak onun evine gitti. Halkın amcasının cesedinin başında toplandığını gördü ve şöyle dedi: ‘Amcamı siz öldürdünüz, bana diyetini vereceksiniz.’ Sonra kendini parçalarcasına ağlamaya başladı. Ardından bu genç orada bulunanları Hz. Musa’ya şikâyet etti. Hz. Musa da onların diyet ödemelerine hükmetti. Onlar da: ‘Ey Allah’ın peygamberi, Rabbine dua et de bu gence katilin kim olduğunu bildirsin, o da cinayeti işleyeni suçlasın. Allah’a yemin olsun ki onun diyeti bizim için kolay bir şeydir. Fakat biz böyle bir cinayeti işlemekle itham edilmekten utanıyoruz’ dediler. Hz. Mûsâ da onlara: ‘Allah size bir inek kesmenizi emrediyor.’ dedi.”⁴⁷²

Mısır’daki Firavun’un kavmi olan putperest Mısırlılar, özellikle boğa şeklinde bir mâbudu kutsal kabul ediyorlardı. Bu nedenle, "bakara"yı (sığır) kesmek, o dönemde Benî İsrail için, Firavun’un ve halkının mâbudlarına karşı bir isyan anlamına gelir ve bu büyük bir devrim ve değişim çağrısı olurdu. Bu tür bir emir, Benî İsrail için oldukça zorlayıcı ve kabul edilemez bir durumdu. Hatta Mısır’dan çıkmış olsalar bile, bakara (sığır) kesmenin onlar için hâlâ eski inançlarının etkisinden kurtulamayacaklarını ve o dönemde hayır olarak kabul edilen bu eylemi anlayamayacaklarını gösteriyor. Bu, Benî İsrail’in, eski kölelik hayatlarından ve Firavun’un etkisinden tamamen arınmamış olduklarına işaret eder.⁴⁷³ Sâmirî’nin onlara başka hayvan değil de inek heykeli yapmasının sebebi, kavminin Mısır’daki inançlarından dolayıdır. O dönemde ineğin kutsal kabul edilmesi, Sâmirî’nin onları kolayca saptırmasına olanak tanımıştı. Sâmirî, kavminin geçmişteki bu inançlarını çok iyi bildiği için, onların zaaflarından faydalanarak bu durumu lehine çevirmişti. Buna karşılık, Hz. Musa sürekli olarak tevhid inancını öğreterek bu sapmayı

⁴⁷² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/78-79.

⁴⁷³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/489.

düzeltelemeye çalışmış, ancak kavmi tam anlamıyla eski inançlarından kurtulmakta zorluk yaşamıştı.⁴⁷⁴

Allah (cc) halkın bir inek boğazlamasını onun bir parçasıyla ölen kişiye vurmalarını ve dirildiğinde bu işin kimin yaptığını sormalarını emretti. İsrailoğulları bunu yapacakları yerde nankörlüklerine devam edip “Allah’a (cc) dua et nasıl bir inek olduğunu söylesin” deyip işi yokuşa sürdüler. Eğer Benî İsrail, verilen emre derhal uyarak basit bir şekilde bakara (sığır) kesmiş olsalardı, amaçlarına ulaşmış olacaktı.⁴⁷⁵ Ancak onlar, önceki zorlayıcı ve baskıcı yaşamlarının etkisiyle, bu emri ciddiyetle ele alıp, daha derin bir anlam arayışına girdiler. Bu nedenle, aralarındaki tartışmalar ve danışmalar sonucunda, sıradan bir bakara yerine, kendilerine özel ve nadir bir bakara türü hayal etmeye başladılar. Bu düşünceyle de, Hazreti Musa’yı adeta bir tür test veya kurnazlıkla sınamak istediler.⁴⁷⁶ Hz. Musa dedi ki: “Sığır ne çok yaşlı ne de çok genç olacak. Belki orta yaşlı olmalı.”⁴⁷⁷ Bundan sonra da yapmadılar ve bu sefer de hangi renkte olması gerektiğini söylesin deyip itaat etmediler. Hz. Musa da: “Allah diyor ki inek sapsarı olsun dedi.”⁴⁷⁸ Aradılar öyle bir inek gariban bir kadında buldular ve kadının tek bir tane oğlu vardı geçimlerini bunla sağlıyorlardı. Kadın kavme ben onu bin akçeye veririm dedikten sonra bunlar Hz. Musa’ya gelip biz ineği bulduk lakin bize pahalı geldi deyip bu inek değil başka bir inek olsun dediler. İsrailoğulları’nın bu bitmeyen nankörlükleri devam edip gitmekteyken Allah (cc) başka ayet indirmiştir:

“O bir inek ki onunla toprak sürülmemiş ve ekin sulamamış olmalıdır. Hem de o bütün ayıplardan pak olmalıdır. Hem de o bütün ayıplardan pak olmalıdır. Bütün işlerden azat ola!”⁴⁷⁹ bu ayetlerden sonra bu bulduğumuz inehtir dediler ve alıp kestiler. Allah (cc) : “Ama az kalsın bu işi yapmayacaklardı”⁴⁸⁰ diye bize bildirmektedir.

Bu inek ile ilgili şöyle bir rivayet anlatılır: Bir zamanlar, yaşlı bir kişinin sahip olduğu bir buzağı ve bir çocuğu olduğu anlatılmaktadır. Yaşlı adam, bu buzağıyı bir ormana bırakıp, Allah’a emanet ederek “Yâ Rab! Bunu çocuğum büyüyünceye kadar sana teslim ediyorum” diyerek vedalaştı. Sonrasında yaşlı adam vefat etti ve buzağı, Allah’ın

⁴⁷⁴ Hüseyin Çelik, “İsrailoğullarının İnekle İmtihani”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Haziran 2016), 76.

⁴⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 2/382; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 3/75-78.

⁴⁷⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/490.

⁴⁷⁷ 2/Bakara 68.

⁴⁷⁸ 2/Bakara 69.

⁴⁷⁹ 2/Bakara 71.

⁴⁸⁰ 2/Bakara 71.

koruması altında büyüdü. Çocuk büyüdüğünde ise buzağıyı buldu. Benî İsrail ise istenilen buzağıyı çocukta bulup ve onu büyük bir parayla satın aldılar. Ancak, başlangıçta bu iş onlara o kadar zor gelmiş ki, kestikleri zaman bile bunu büyük bir mesele haline getirdiler. Onlar bu işin büyüklüğünü o kadar abartıldılar ki, Hazreti Musa'yı sürekli sorgulayarak bu konuda kendilerini zor durumda bıraktılar. Hatta bazı rivayetlerde, bu sürecin kırk yıl sürdüğü söylenir.⁴⁸¹ Sonunda ilahi bir müdahale ile bu emri yerine getirdiler, fakat başlangıçta basitçe yapabilecekleri bir şey olan buzağı kesmeyi, kendi abartılı yaklaşım ve inatları nedeniyle çok daha pahalıya mal ettiler. Bu olay, özellikle hikmetli kişiler için birçok ibret verici dersler içermektedir. Bu olayın detayları, Benî İsrail'e yönelik bir uyarı olarak da bildirilmiştir.⁴⁸²

Allah'ın yanında cinayetin meydana getirdiği kargaşanın halledilmesi için inek kesilmesine gerek yoktu. Bu işin zahiri tarafını oluşturur asıl maksat İsrailoğulları'nın kalbindeki buzağı sevgisini yok edip tevhit inancını kalplerinde güçlendirmektir.⁴⁸³

Maturidi'ye (v.333/944) göre kurbanlık için seçilen hayvanın inek olmasının hikmeti ikidir. Birincisi, Allah (cc) tarafından vasıfları belirlenen ineğin bulundukları toplumda anne ve babasına iyi davranan çocukta bulunması ve Allah (cc) tarafından çocuğa bedel kazandırılıp mükâfatlandırılmasıdır.İkincisi, İsrailoğulları'nın ineğe ilahlık atfetmelerinden ötürüdür.⁴⁸⁴

Razi kurban edilecek hayvanın özellikle bakara seçilmesinin hikmeti ve sebebini şöyle açıklar:

1. Kurban keserek Allah'a (cc) yaklaşma geleneği vardı.
2. İsrailoğullarınca bu kurban kurbanların en önemli olanıydı.
3. Fiyat olarak çok pahalı olduğu için ineği elde etme külfiyetine girdikleri için onlara çok sevap vardır.
4. Böylece ineğin sahibi de mal kazanmış oluyordu.⁴⁸⁵

Nihayetinde ineği kesip parçasıyla vurduklarında adam dirilip kendi katilerinin kim olduğunu onlara bildirdi ve yine öldü. İneğin hangi uzvuyla ölüye vurduklarının

⁴⁸¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 3/92.

⁴⁸² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/491.

⁴⁸³ Said Nursi, *Sözler*, (İstanbul: Söz Yayıncılık, 2011), 335.

⁴⁸⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî Mâtürîdî, *Te'vilâtü'lKur'an* (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005), 1/156.

⁴⁸⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 3/92.

bilgisi kesin değildir. Razi, İsrailoğulları ineğin istedikleri bölümüyle vurmaları konusunda serbest kaldıklarını belirtmiştir.⁴⁸⁶

Bu kıssa da İsrailoğulları hakkında şunlar ön plana çıkmaktadır:

1. Tevhit inancının tam olarak hala kalplerine oturmadiğı,
2. Buzağı sevgisini kalplerinden söküp atamadıkları,
3. Peygamberlik müessesesinin hala hayatlarını şekillendirmediğı,
4. Şariatlarına tam anlamıyla bağlanamadıkları
5. Verilen bütün nimetlere rağmen nankörlüklerini ısrarla sürdürdükleri görülmektedir.

İsrailoğulları bütün bunlardan sonra şükredecekleri yerde nankörlüklerine devam ettiler. Allah (cc) onların bu vaziyetini bizlere şu ayette bildirmiştir:

*“Ondan sonra kalpleriniz katılaştı! Öyle ki onlar, taş gibi veya daha katıdırlar. Şüphesiz taşlardan öylesi var ki onlardan nehirler fışkırır, onlardan öylesine var ki yarılır ondan su çıkar. Onlardan öylesi de var ki Allah korkusundan düşüp yuvarlanırlar! Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁴⁸⁷

Daha önceki ayetlerde de Allah (cc) İsrailoğullarına vermiş olduğu nimetler ve onların bu nimetlere karşı sürekli nankörce davranmalarını bizlere bildirmekteydi. Bu vermiş olduğu nimetleri bazen kısa ve öz, bazen de uzun uzun bildirmekteydi. En son nankörlüklerine devam ettikleri için kalplerinin taş gibi sert ve daha katı bir hal aldığını vurgulamıştır⁴⁸⁸

Bir şeyin doğasında etkileşimde bulunma yeteneğı varsa, ancak ona belirli bir özellik eklenirse, bu özellik o şeyin etkilenmesine engel olabilir. Mesela bir cisim etkilere duyarlıyken, taş olma özelliğı ona herhangi bir dış etkiden etkilenmeme gücü kazandırır. Aynı şekilde kalp de, Allah'ın ayetlerine ve öğütlerine açık olduğunda etkilenir. Ancak kalp sertleşip katılaştığında, tıpkı taş gibi dış etkilerden uzaklaşır ve manevi anlamda bu kalp, Allah'ın yoluna karşı duyarsızlaşır. Bu nedenle, Allah, müminleri kalbin inceliğıyle nitelendirir; kalbin incelmesi, Allah'a yönelme, huzur ve huşû gibi manevi halleri ifade eder.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3/94.

⁴⁸⁷ 2/Bakara 74.

⁴⁸⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/166,

⁴⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3/98-99.

Tevratta da bu olay detaylı bir şekilde geçmektedir.⁴⁹⁰ Kur'ân'da anlatılan ile bazı farklar bulunmaktadır. Kur'ân'da ineğin niteliği sorulan sorula göre aşama aşama belirlenmiştir.⁴⁹¹ Tevrat'ta sorulara bağlı olmadan tüm nitelikler bir anda söylenilmiştir. Kur'ân'da ölenin dirilme şekli kesilen inekten bir parça vurulduktan sonradır. Tevrat'ta yakında olan tüm köylülerin kesilen ineğin üzerine ellerini koyup yemin ettikleri şeklindedir.

2.2.5. Karun'un Nankörlüğü

Karun Kıssası, Allah'ın kendisine bahsettiği mal ve güce güvenerek Allah'a karşı nankörlük edip şımararak yoldan çıkan Karun'u anlatmaktadır. Hz. Musa'nın kavmine mensup olduğu, başlangıçta kendisine iman etmiş kişilerden olduğunu ve aynı zamanda İsrailoğulları arasında Tevrat'ı en çok okuyanlardan olduğu rivayet edilmektedir.⁴⁹² Hatta bu güzel okumasından dolayı 'münevver' diye isimlendirildiği,⁴⁹³ İsrailoğulları arasında Hz. Musa ve Hz. Harun'dan sonra en âlim kişinin olduğu,⁴⁹⁴ nezdinde olan ilme ise bazıları ticaret ve iktisat ilmi bazıları da kimya ilmi demişlerdir.⁴⁹⁵ Onun da Sâmirî gibi münafıklardan olduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁶ Karun, Allah kendisine o kadar çok mal vermiş ki hazinelerinin anahtarları altmış katır yükü ağırlığındadır.⁴⁹⁷ Anahtardan kasıt bizzat malın kendisi olduğunu söyleyenler de vardır.⁴⁹⁸ Ancak kendisine bahşedilen bu malı kendi bilgi ve tecrübesiyle kazandığını, malın gerçek sahibi Allah olduğunu unutarak gaflete düşmüştür. Bu verilen malı Allah yolunda tasarruf etmekten kaçınmış ve nankörlerden olmuştur.

Karun ismi Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde geçmektedir.⁴⁹⁹ Kıssası ise Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır

“Şüphesiz Karun, Musa'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki sadece anahtarlarını güçlü, kuvvetli bir grup bile zor taşırdı. Hani kavmi kendisine şöyle demişti: 'Şımarma! Muhakkak ki Allah şımaranları sevmez.

⁴⁹⁰ Yasa, 21/1-9.

⁴⁹¹ 2/Bakara 68-71.

⁴⁹² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17,558; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/440.

⁴⁹³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 20/106; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/549; İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 11/6240.

⁴⁹⁴ Ömer Faruk Harman, “Karun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/519-520.

⁴⁹⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/440.

⁴⁹⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 20/117; İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 11/6240; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/559.

⁴⁹⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/550.

⁴⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/560-561.

⁴⁹⁹ 28/Kasas 76-79; 29/Ankebût 39; 40/Mü'min 24.

Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.' Karun: 'Bunlar, bana bendeki bilgiden dolayı verilmiştir' dedi. O, Allah'ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz (Çünkü Allah hepsini bilir). Karun, halkının karşısına bütün şatafat ve debdebesiyle çıktı. Dünya hayatını dileyenler 'Keşke Karun'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Doğrusu o çok şanslı! 'derlerdi. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise 'Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur' dediler. Sonunda onu da sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini sasunup kurtarabileceklerden de değildi. Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, 'Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızık bol verir ve dilediğine kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki inkârcılar iflâh olmazmış!' demeye başladılar. İşte ahiret yurdu. Onu yeryüzünde haksız üstünlük kurmak ve bozgunculuk çıkarmak istemeyenler için hazırlamış bulunuyoruz. İyi son, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır. Kim bir iyilikle gelirse ona bundan daha hayırlı karşılık vardır; kim de bir kötülükle gelirse o kötülükleri işleyenler yalnızca yaptıklarının karşılığını görürler."⁵⁰⁰

Bu dokuz ayeti okuyunca Karun'un bazı özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bunları sınıflayalım:

1. Karun'un kişiliği ve özellikleri

- a. Hz. Musa'nın kavminden olduğu anlatılmaktadır. Hz. Musa'nın amcasının oğludur diyenler de vardır.⁵⁰¹ "Şüphesiz Karun, Mûsâ'nın kavmindendi."⁵⁰²
- b. Karun azgınlıkta hiçbir sınır tanımıyandır. Yoldan çıkmasının sebebi fakirleri hor görmesi ve kardeşlik hukukunu gözetmemesidir.⁵⁰³ "Onlara karşı azgınlık etti."⁵⁰⁴
- c. Çok büyük bir servet sahibi olan birisidir.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ 28/Kasas 76-84.

⁵⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 11/6239.

⁵⁰² 28/Kasas 76.

⁵⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/559.

⁵⁰⁴ 28/Kasas 76.

⁵⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/559.

- d. Malından dolayı çok şımaran biridir. İbn Abbas şunu söylemiştir: “Onun bu şımarması şirk idi. Çünkü kendisi Allah'ın cezasından çekinmiyordu.”⁵⁰⁶
 - e. Hayırlara karşı cimri, şer olana da cömert olan biridir.
 - f. Zenginliğin kendisine Allah'tan geldiğini unutup nankörlük eden biridir.
 - g. Fesat çıkarıp ve fesatlık çıkaranlara destek olan biridir.
 - h. Zenginliğini kendisine mal edip Allah'ı unutan biridir. Bunca serveti kendi bilgisiyle kazandığını söyleyip helak edilmişlerden olanlardandır.
 - i. Verilen her şeyin kendisinin iyilerden olmasından kaynaklandığını düşünen biridir.⁵⁰⁷
 - j. Gösterişi çok seven bir insandır. Kavmine karşı büyüklendiği için elbisesini bir karış uzun tutardı.⁵⁰⁸ “*Karun, bütün ziyneti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı.*”⁵⁰⁹
2. Karun'a Karşı Toplumun Genel Tavrı: Karun'un içinde bulunduğu durum karşısında toplumun nasıl tavrı takındığını sınıflayacak olursak:
- a. Karun'a uymayıp onu uyarılar olmuştur, ⁵¹⁰ “*Şımarma! Allah şımaranları sevmez!*”⁵¹¹
 - b. Karun'a bakıp ona özenenler olmuştur, “*Keşke Karun'a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o, büyük bir servet sahibidir*”⁵¹²
 - c. Karun'a özenenleri uyarılar olmuştur, “*Size yazıklar olsun; Allah'ın mükâfatı, inanıp yararlı iş işleyenler için daha iyidir. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir*”⁵¹³
 - d. Karun'a özenip pişman olanlar olmuştur, “*Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış.*

⁵⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/561-562.

⁵⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 11/6241.

⁵⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 11/6240.

⁵⁰⁹ 28/Kasas 79.

⁵¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 11/6240.

⁵¹¹ 28/Kasas 76.

⁵¹² 28/Kasas 79.

⁵¹³ 28/Kasas 80.

*Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak” demeye başladılar.*⁵¹⁴

- e. Karun’dan kendisine pay çıkarıp ibret nazarıyla bakanlar olmuştur, “İşte ahiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanlarıdır.”⁵¹⁵

3. Karun’un Sonu ve Helak Olması: “Sonunda onla beraber her şeyini de yerin dibine geçirdik.”⁵¹⁶ Karun’un bu şekilde cezalandırılmasının sebebine baktığımızda Taberî, Abdullah b. Abbas’tan özetle şunları anlatmaktadır:

“İsrailoğullarına zekât farz kılınınca Hz.Musa (as) bunu Karun’a tebliğ etmiştir. Bin dinar için bir dinar, bin dirhem için bir dirhem, bin koyun için bir koyun, bin mal için bir mal zekat vermesini istemiştir. Karun bu miktarları çok bularak Hz. Musa’ya oyun oynamaya kalkışmıştır. Karun fahişe bir kadınla anlaşarak kendisine biraz mal verip karşılığında kadından Hz. Musa’ya iftara atmasını istedi. Karun Hz. Musa’nın yanına gelerek İsrailoğulları’nın toplanıp kendilerine konuşma yapmalarını istediğini bildirdi. Hz. Musa onların yanına gelerek Allah’ın emirlerini açıklarken kadın çıkagelmıştır. Hz. Musa’ya zina iftirasını atınca bu durum Hz. Musa’ya çok ağır gelmiştir. Tevrat’ı indiren Allah (cc) için doğru söylemesini isteyince kadın her şeyin bir tuzak olduğunu ve bunu Karun’un planladığını dile getirdi. Bunun üzerine Allah (cc) Karun’un durumunu Musa’ya hevale edip yeryüzünü de Musa’nın emrine vermiştir. Hz. Musa yeryüzüne onu almasını isteyince yeryüzü de onu yavaş yavaş yutmuştur. Allah (cc) bütün tuzakları boşa çıkarıp Karun’u ve onun yolunu tutan herkesi helak etmiştir.”⁵¹⁷ Sa’lebî de tefsirinde aynı olayı Abdullah b. Abbas’ın rivayetine dayanarak aktarmıştır.⁵¹⁸

Râzî, " Sonunda onla beraber her şeyini de yerin dibine geçirdik" ifadesiyle ilgili iki farklı anlamı açıklamaktadır:

1. Allah Teâlâ’nın Kârûn’un azgınlık ve şımarıklığına bir ceza olarak onu ve sarayını yere batırmasıdır. Burada "fâ" harfinin sebebiyet ifade etmesi, Kârûn’un helakının doğrudan kendi kötü davranışlarının bir sonucu olduğunu

⁵¹⁴ 28/Kasas 82.

⁵¹⁵ 28/Kasas 83.

⁵¹⁶ 28/Kasas 81.

⁵¹⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 6/350.

⁵¹⁸ Sa’lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, 4/554-555.

gösterir. Yani, Kârûn'un kibirli tutumları ve zalimlikleri, Allah'ın adaletinin tecellisi olarak onu yeryüzünden silmiştir.

2. İkinci anlam ise, daha önceki rivayetlerin gösterdiği şekilde, Kârûn'un Hz. Mûsâ'ya karşı işlediği suçlardan kaynaklanan bir cezadır. Kârûn'un zekâtı vermemesi, Hz. Mûsâ'ya eziyet etmesi, isyan etmesi ve zina iftirasında bulunması gibi kötü davranışları, onun helakına yol açan sebepler arasındadır.⁵¹⁹

Tevrat'ta ismi Korah olarak geçen kişinin Karun olduğu rivayeti yaygındır.⁵²⁰ Fakat bazı farklar bulunmakta Tevrat'ta Korah'ın malından söz edilmeyip, Korah ve yardımcısının kahinlik için Hz Musa'ya başkaldırmaları uzun uzun anlatılır.⁵²¹

Şüphesiz ki Allah (cc) bu kıssa üzerinde bize Karun'un tarihte hayatış ama tarihin içinde kalmış bir şahsiyet olmadığını bildirerek nankörlerden olmamamız konusunda bizleri uyarmaktadır. Karun, peygamber kavmi olan İsrailoğullarına mensup olan biriydi ama bu mensubiyet onun kurtuluşa ermesine vesile olmamıştır. Zengin olmak bir güzellik vesilesiyken ama bir kurtuluş vesilesi değildir. Kurtuluşa vesile olabilmesi için zenginliği bir araç olarak görüp amaç haline getirmeden Allah (cc) yolunda harcayabilmektir.

⁵¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/564-567.

⁵²⁰ Çıkış, 6/21; Sayılar, 16/1-50; 26/9-10.

⁵²¹ Sayılar, 16/1-50.

SONUÇ

İnsan, Allah tarafından en güzel şekilde yaratılmış ve yeryüzünde halife olarak görevlendirilmiştir. Bu durum, insanın yaratılıştaki özel konumunu ve sorumluluğunu ortaya koymaktadır. İnsan, iyilik ve adaleti yayma göreviyle yükümlü olup, doğasında Allah'ı tanıma ve O'na yönelme eğilimi bulunmaktadır. Kur'ân, insanın manevi dünyasını anlamasına rehberlik ederken, iman ve inkâr arasındaki durumunu da ele almaktadır. İnsan, varlığını ve sahip olduğu nimetleri Allah'ın rahmetine borçludur; dolayısıyla şükretmesi gerekmektedir. Ancak birçok insan, kendisine sunulan nimetlere karşı nankörlük göstermektedir. İslam düşüncesinde şükür, imanın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmekte ve müminlerden Allah'a karşı sürekli bir minnettarlık bilinci içinde olmaları beklenmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah (cc) geçmiş peygamberlere ve kavimlere ait ibret alınması için birçok kıssa anlatmaktadır. Bu anlatımdaki amaç sadece tarihi vakaları anlatmak değildir. Asıl amaç yapılan hatalardan ders çıkarıp bu hatalardan kaçınarak geleceğimizi inşa etmektir. Kur'ân anlattığı kıssalarda, detayları anlatmaktan ziyade, insanlığın ortak noktalarını ve meselelerini insanların faydalanmaları için ön plana çıkararak anlatmaktadır. Bu kıssalardan biri de İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilen Hz. Musa (as) kıssasıdır. Hz. Musa'nın kıssası, Kur'ân'da detaylı bir şekilde anlatılan ve içerisinde pek çok önemli mesajı barındıran bir kıssadır. Hz. Musa'nın kıssası farklı surelerde tekrar anlatılsa bile, her surede ayrı bir canlılık ve tazelik görmekteyiz. Bu kıssada da ibret alınacak onlarca olay yaşanmıştır. Ancak özellikle insanın nankörlüğe nasılda meyilli olduğu ön plana çıkmaktadır.

Hz. Musa'nın kıssasında, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışı, denizin yarılması, Firavun'un zulmü ve nihayetinde Allah'ın onları kurtarması gibi birçok olay anlatılır. Ancak, bu olaylar arasında İsrailoğulları'nın nankörlükleri ve şükürsüzlükleri de vurgulanır. Özellikle Mısır'dan çıktıktan sonra, Allah (cc) İsrailoğullarına nimetler verir, onları açlık ve susuzluktan kurtarır. Ancak, onlar Allah'a karşı nankörlük gösterir ve O'nun verdiği nimetlere şükretmezler. Bu durum, kıssada birçok defa vurgulanır. İsrailoğulları'nın nankörlükleri, onların sıkıntıya düştüklerinde bile Allah'a yönelmekte zorlanmalarına sebep olmaktadır.

Hz. Musa'nın kıssasına baktığımızda yapılan nankörlüklerin cezası hem toplumsal hem de bireysel olarak çektikleri anlaşılmıştır. Bireysel olan nankörlüğün acı

sonucu Karun'un şahsında görülmüştür. Malıyla övünüp şımararak bütün bunları kendisinin kazandığı hissine kapılarak nankör etmiştir. Toplumsal olarak Firavun, adamları ve İsrailoğullarının nankörlük ettikleri anlaşılmıştır. Nankörlüklerinde ısrar eden Firavun ve adamları suda boğulup helak olmuşlardı. İsrailoğulları da şahit oldukları onlarca mucizeye rağmen nankörlüklerinde ısrarcı olmuşlardı. Allah (cc) onlara ceza olarak kırk yıl boyunca çölde amaçsız bir şekilde başıboş dolaşma cezası vermiştir.

Bu kıssa, insanlara nimetlere şükretmenin önemini ve nankörlüğün sonuçlarını çok güzel bir şekilde anlatmaktadır. Aynı zamanda, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmeyenlerin, daha sonra zor durumda kaldıklarında O'na yönelmekte zorlanabileceklerini ve bu davranışın sonuçlarını da gösterir. Bu nedenle, Hz. Musa'nın kıssası, nankörlük kavramının önemine vurgu yapar ve insanlara nimetlere şükretmenin gerekliliğini de hatırlatmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001.
- Adler, Alfred. *İnsanı Tanıma Sanatı*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.
- Altın, Mehmet. *Âyetler ve Kur'ân İsimleri Bağlamında Kur'ân'ın Rehberliği*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Alûsi, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Ruhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm Ve's-Seb'il-Mesâni*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1985.
- Aydın, Hayati. *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1999.
- Aydın, Şükrü. "Kur'ân'a Göre Yahudiliğin Mısır Dönemi ve Bu Dönemdeki Bölge Halkların Karakter Yapıları." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 9/47 (Aralık, 2016), 1034-1035.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslamda Eğitim*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 1989.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nasıruddin. *Beydavi Tefsiri*. çev. Şadi Eren. 4 cilt. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*. 8 cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhârî ve Tercmesi*. çev. Mehmet Sofuoğlu. 10 cilt. İstanbul: Ötüken Yayınları, ts.
- Buladı, Kerim. *Kur'ân'da Nankörlük Kavramı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2021.
- Cevdet Paşa, Ahmet. *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1977.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd el-. *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979.
- Cürcânî, Seyyid Şerif el-. *Mu'cemu't-Ta'rîfât*. Kahire: Dâru'l-Fadîle, 2004.
- Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

- Çağrı, Mustafa. "Cimrilik". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8/4-5. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çağrı, Mustafa. "Kibir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/561-562. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Çağrı, Mustafa. "Musibet". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 31/255-256. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çağrı, Mustafa. "Yeis". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çanga, Mahmut. *Miftâh Kur'ân-ı Kerim Lügatı*. Ankara: Timaş Yayınları, 2022.
- Çevik, İsmail. "Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları". *Yakın Doğu Üniv İslam Tetkikleri Mezrkezi Dergisi* 6/1 (Mayıs- 2020), 274.
- Çelik, Hüseyin "İsrailoğullarının İnekle İmtihanı", *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Haziran 2016), 64-77.
- Demir, Şehmus. "Kur'ân Bütünlüğü İçinde İnsanın Servet ve Mal Karşısındaki Konumu". *EKEV Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 145.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1970.
- Dikmen, Mehmet. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Cihan Yayınları, 2012.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.
- Doğrul, Ömer Rıza. *Dinler Tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1957.
- Dölek, Adem. "Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi* 11/6 (Temmuz-Aralık -2003), 51.
- Ensârî, Nasır el-. *Mücmel fî Tarihi Mısır*. Kahire: Daruş-Şuruk, 1997.
- Ergün, Mustafa. *İnsan ve Eğitimi (Mevlana üzerine bir deneme)*. Ankara: Ocak Yayınları, 1993.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yâkûb. *el-Okyanûsü'l-Basit fî Terceme-i Kamûsi'l-Muhît*. Çev. Asım

- Gaon, Sa'adya. *Tefsirü't - Tevrat* Efendi. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.*bi'l Arabiyye*. çev. Nuh Arslanta. 2 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Gazali, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. *İhya'ü Ulumi'd-din*. çev.Sıtkı Güllü. 4 cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Garaudy, Roger. *Çöküşün Öncüsü ABD*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Nehir Yayınları, 1997.
- Garaudy, Roger. *İslam ve İnsanlığın Geleceği*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Nehir Yayınları,1991.
- Gövsa, İbrahim Alaeddin. *Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedi*. İstanbul: İskit Yayınları, ts.
- Güneş, Abdulkaki. *Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991.
- Harman, Ömer Faruk. "Firavun." *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1996: 120-122.
- Harman, Ömer Faruk."Karun". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2001:519-520.
- Havvâ, Saîd. *Allah Erinin Ahlak ve Kültürü*, çev: Harun Ünal. İstanbul: Ayyıldız Matbaası, 1997.
- Hökelekli, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013.
- İbn Faris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya. *Mu'cemu Mekâyisü'l-Luğa*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. çev. Mehmet Keskin. 15 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru İbn Kesîr*. çev. Bekir Karığa-Bedrettin Çetiner. 16 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2008.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *Kıyasu'l Enbiya*. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2004.
- Ibn Manzûr, Cemaleddin Muhammed b. Makram. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: D'aru's Sâdır, 1968.

- İbnu'l- Esîr, İzzeddin Ali. *el-Kamil fi't Tarih*. çev. M. Beşir Eryarsor vd. 11 cilt. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Rağıp el-. *el-Müfredât*. Çeviren Mehmet Yolcu Abdulkaki Güneş. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. çev. Sellahatin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Kara, Necati. *Kur'ân'a göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*. İstanbul: Seha Neşriyat Yayınları, 1989.
- Karagöz, İsmail. *Kur'ân'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*. İstanbul: Çelik Yayınları, 1996.
- Heyet. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Karasoy, Murat. *Büyük Günahlar*. İstanbul: Işık Yayınları, 2009.
- Kâsimî, Muhammed Cemâleddin. *Mehâsinu't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Kaya, Remzi. "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 31-58.
- Kılıç, Sadık. *Kur'ân'da Günah Kavramı*. Konya: Hibaş Yayınevi, 1984.
- Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 2005.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. çev. M. Emin Saraç vd. 16 cilt. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1986.
- Kutub, Seyyid. *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Arslan Yayınları, 1997.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî el-. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005.
- Meral, Yasin. *Samiri'nin Buzağısı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.

- Mevdûdî, Ebu'l A'la. *Tefhimu'l Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayani vd. 7 cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*. çev. Mehmet Sofuoğlu. 8 cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2013.
- Neccar, Abdu'l-Vehhap en-. *Kıssasü'l-Enbiya*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi. ts.
- Nedvî, Ebu'l Hasen en-. *Kur'ân-ı Kerimde Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı*. İstanbul: Risale Yayınları, 2005.
- Nesefî, Ebu'l Berakat Abdullah ibn. Ahmet. *Medariküt-Tenzil-Ve Hakaikut-Tevil*. çev. Harun Ünal vd. 10 cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2003.
- Nursi, Said. *Mektubat*. İstanbul: Söz Yayınları, 2011.
- Nursi, Said. *Sözler*. İstanbul: Söz Yayıncılık, 2011.
- Öngüt, Ömer. *Kısas-ı Enbiya*. İstanbul: Hakikat Yayıncılık, 2018.
- Pak, Zekeriya. *Kur'ân'da Kulluk*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1999.
- Peker, Hüseyin. *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*. Samsun: Eser Matbası, 1991.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefatihü'l-ğayb*. çev. Suat Yıldırım vd. 16 cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Sağlam, Bahaeddin. *İlmi ve Edebi Yönleriyle Kur'ân Kıssaları*. İstanbul: Tebliğ Yayınları, 1985.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed Muhammed b. İbrâhîm. *el- Keşfü ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed Muhammed b. İbrâhîm. *Arâisu'l-Mecâlis*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000.
- Sami, Şemsettin. *Kamûs-i Türki*. Beyrut: yy, 1989.
- Sayı, Ali. *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz Musa*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1992.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys. *Tefsîru'l-Kur'ân*. çev. Mehmet Karadeniz. 6 cilt. İstanbul: Sezgin Neşriyat ve Ciltevi, 1995.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanlar Tarihi*. 5 cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

- Süleymân, Mükâtil b. *Tefsîr-i Kebîr*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 2 cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Süyûtî, Celâlüddîn es-. *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, çev. Hüseyin Yıldız İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013.
- Şengül, İdris. "Kıssa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25/498-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Şengül, İdris. *Kur'ân Kıssaları Üzerine*. İstanbul: Tebliğ Yayınları, 1994.
- Şimşek, Sait. *Kur'ân Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yönliş Yayınları, 1993.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin. 9 cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Tarihi Taberî*. çev. M. Faruk Gürtunca. 4 cilt. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2000.
- Tanci, Muhammed. *el-Mu'cemü'z-Zehebi*, Beyrut: yy. 1969
- Türkmen, Hasan. "Kur'ân'da Küfür Kavramının Semantik Analizi." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 14/76 (Şubat 2021) 778-783.
- Ulutürk, Veli. "Kur'ân-ı Kerim'de Zulüm Kavramı". *Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Haziran 1990) 121.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Haz. Asım Cüneyt Köksal- Murat Kaya. 6 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. 14 cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, 1991.
- Yıldız, İbrahim. *Kur'ân İnsan ve Yanılgı -Psikososyal Bir Okuma-*. Bursa: Emin Yayınları, 2019.
- Yiğit, Eyüp. " Kur'ân'da Firavun Ailesine Mensup İmanını Gizleyen Şahıs ve Onun Dilinden Aktarılan İlahi Hakikatler". *Dini Araştırmalar Dergisi*, 4/2 (Aralık 2024), 382.

Zamahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'-Fîkr, 2008.

Zamahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *Esâsu'l-Balâga*. Kahire: yy, 1953.

Zuhaylî, Vehbe. *Tefsirü'l-münir*. çev. Ahmet Efe vd. 15 cilt. İstanbul: Risale Yayınları, 2020.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ ez-. *Tâcü'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamus* . Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1975.

